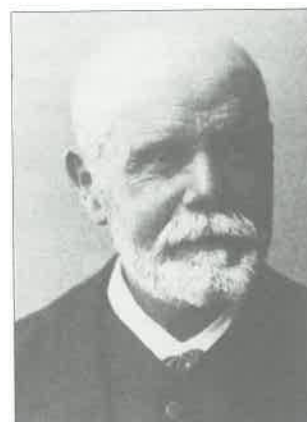

3.

MARGINALISTA
FORRADALOM,
NEOKLASSZIKUS
GONDOLKODÁS

Bal felső saroktól kiindulva az óramutató szerint: William Stanley Jevons, Alfred Marshall, Carl Menger, Léon Walras

BEKKER ZSUZSA

Marginalista forradalom, neoklasszikus gondolkodás

(Gazdasági és elméleti problémák a korban; a marginalista forradalom; Marshall és Walras a neoklasszikus gondolkodás kiemelkedő képviselői; a neoklasszikus paradigma általánossá válása)

A 19. század utolsó évtizedeiben a közgazdaságtan kérdésfelvetése, problémakezelése lényeges átalakuláson ment keresztül. A klasszikus kérdések, amelyek döntően a gazdaság mint rendszer eredetével és távlataival foglalkoztak, átadták helyüket egy olyan közelítésnek, amelyben a *gazdálkodó egyén*, a szubjektum lett a főszereplő gazdálkodási, erőforrás-allokálási gondjaival, gazdálkodási céljai elérésének vizsgálatával. A klasszikus közgazdászok figyelmének jelentős része a társadalom gazdagságának eredetére irányult, a gazdaság egész rendszerének működési problematikája volt a fontos; a rendszer távlatai, hosszú távú tendenciái, a tőkeakkumuláció és a népesség növekedésének kérdései álltak az elemzés és teoretizálás központjában. A század 70-es éve körül észlelt radikális váltásnak az a megnyilvánulása, amit az elmélettörténet-írás rendszerint a „marginalista forradalom” elnevezéssel illet, annak az új típusú közgazdaságtannak a kiépülésében játszott meghatározó szerepet, amit ma neoklasszikus közgazdaságtannak hívunk.

E váltás folyamán a *közgazdaságtan átalakult* olyan tudománnyá, amelyben a fő vizsgálati tárgy az, hogy a gazdálkodó egység *adott* korlátos erőforrásokkal, *adott* céljai legjobb kielégítésére hogyan alkalmaz alternatív megoldásokat. E koncepcióban a gazdálkodó alany döntési, erőforrás-allokálási problémái megoldása során optimalizáló, azaz céljai maximális elérését biztosító magatartást követ. A *maximálási elv* akkor realizálható, ha a szóba jöhető különböző alternatív felhasználásokban a ráfordítások hozama csökkenő és ekvimarginális, azaz a hozam kiegyenlítődik a határfelhasználásban. Jevons, Menger és Walras

– akikre mint a marginalista forradalom protagonistáira együtt szoktak hivatkozni közel egyidejűleg megjelent koncepciójuk miatt – ezt a magatartást még elsődlegesen a fogyasztó szubjektív haszonmaximáló cselekvéseként tárgyalják. A neoklasszikus közgazdaságtan kialakulása lényegében az optimalizálási-eredménymaximálási elv egyre szélesebb hatókörű gazdasági kiterjesztésének folyamata, egyre kifinomultabb módszereket alkalmazó megfogalmazása. A klasszikus felfogásról a neoklasszikus közgazdaságtanra váltás felfogható a politikai gazdaságtanról mint tudományági megközelítésről a közgazdaságtanra mint újabb, szűkebb tárgykörű tudományági koncepcióra való átállásként is. A múlt század végén zajló átalakulást e módon is szokták jellemezni.

Gazdasági és elméleti problémák a korban

A 19. század elejére Adam Smithnek köszönhetően, a politikai gazdaságtant önálló tudománynak ismerték el. Rangja és vonzereje nem egyszerűen akadémiai tekintélyen alapult, hanem az aktuális problémákhoz való kapcsolódáson, azon, hogy olyan kérdésekkel (is) foglalkozott, amelyek a kor közgazdász-társadalmának figyelmét lekötötték. 1833 óta a brit közgazdászok már egy társaságba tömörültek a természettudósokkal, a Brit Társaság a Tudományos Haladásért keretein belül. A természettudományokban alkalmazott sikeres koncepciók, módszerek és analitikus eszközök így mintegy közvetlenül befolyásolták a közgazdászok saját tudományágukra vonatkozó aspirációit. A század közepén J. S. Mill „Logiká”-ja és Comte pozitivistá filozófiája¹ által kiváltott módszertani viták ezt a törekvést megerősítették. Mill „Logiká”-ja a közgazdászok számára azért is fontos volt, mivel a társadalomtudományok tudományos megalapozásának szükségességét erősen hangsúlyozta. Mill ugyanakkor más tekintetben is jelentősen hatott a közgazdasági tudat alakulására. 1848-ban megjelent közgazdasági munkája, a „A Politikai gazdaságtan alapelvei” a politikai gazdaságtannak mint diszciplínának tudományos identitástudatot adott. Megkísérelte, hogy Ricardo „Alapelvei”-nek lényegét megmentse azoktól a kritikáktól, amelyek a mű publikálása után szinte azonnal elkezdődtek, s három évtizeden keresztül szakadatlanul folytak. Mill műve, ami a klasszikus teória összefoglalását, s egyben revízióját is elvégezte, gyakorlatilag 1890-ig a közgazdasági ortodoxia nézeteinek letéteményese és terjesztője maradt.

A klasszikus doktrína elleni kritika három fő forrásból táplálkozott. Egyfelől, a gazdasági élet jelenségei és a politikai gazdaságtan tantételei közötti diszkrépancia

¹ Comte, I. August: *Cours de philosophie positive*. Paris, 1830–1844. és *Système de politique positive*. Paris, 1851–1854. Comte felfogásában a politikai gazdaságtan a szociológia tudományának részdiszciplínája.

egyre nyilvánvalóbbá vált, sőt fokozatosan nőtt. Az empirikusan megfigyelt tendenciák nem igazolták például a malthusi népesedésmélet állításait. Az egy főre jutó jövedelem a népesség növekedésével egyidejűleg emelkedett a század közepén. A technológiai változások a mezőgazdaságban nem igazolták a csökkenő hozadék létét. Ezek a gazdasági tények a klasszikus tanítások alappilléreit érintették. Majd amikor a nemzetközileg is észlelt gazdasági fellendülés megtört, és a '70-es évekre mélyülő válság alakult ki, már a tudományág vezető képviselői is sürgették a megújulást. Ebben az időben még nem alakult ki éles választóhatár a népszerű és a tudományos írások között, s sokan a közgazdaságtant azonosították az abból levont/levonható gazdaságpolitikai ajánlásokkal.

A kritika másik vonulata ugyanakkor abból táplálkozott, hogy a közgazdaságtudomány fokozatosan professzionalizálódott. Művelői a tantételeket egyre szakszerűbb kritikai elemzéseknek vetették alá. A ricardói elméleti struktúrát több ponton problematikusnak találták. Az egyik ilyen támadási pont a már említett malthusi népesedési elv volt. A beralapdoktrína is a megkérdőjelezett tételek közé került, amit Mill 1869-ben vissza is vont. Az elméleti támadás különösen a munkaérték-elméletet érintette. Úgy találták, hogy nem kielégítő a profit magyarázata és a kereslet szerepének kezelése az áralakulásban. A közgazdaságtan tárgyának definiálása során is számos új szempont merült fel már a század közepén.² A 1860-as és 1870-es évek tájékán a közgazdaságtan alapelveire vonatkozó, a század első évtizedeiben még meglévő konszenzus törékennyé vált, de nem látszott magától értetődőnek, hogy a közgazdaságtan fejlődése milyen irányt vesz. A közgazdászok vezető képviselői közötti egyet nem értés nyíltan felszínre került.

A kritika harmadik forrásának tekinthető az a vonulat, ami nem elsősorban elméleti indíttatású volt, hanem a rendszer gyakorlati működése kapcsán észlelt gazdasági és társadalmi diszfunkciókból táplálkozott. A felvetések több forrásból származtak, és gyakran a rendszer elméleti alapjait érintették. Ilyen volt például a rendszer harmonikus működésének megkérdőjelezése, az egyenlőbb jövedelemelosztás kérdése.

Mindezek a közgazdászok presztízsének hanyatlásához vezettek. Coats³ írja, hogy a Politikai Gazdaságtan Klub díszvacsorája, amit a „Nemzetek Gazdagsága” megjelenésének centenáriuma alkalmával rendeztek, inkább hasonlított halotti torhoz, mint jubiláló közösséghez. Walter Bagehot, a kor egyik vezető gazdasági újságírója úgy fogalmazta meg, hogy vannak, akik túlságosan absztraktnak tartják a politikai gazdaságtant, mások még absztraktabbra sze-

² A módszertani problémákat részletesebben a 6. fejezet tárgyalja.

³ Coats, A. W.: *The Historist Reaction in English Political Economy, 1870–1890*. In: A. W. Coats: *On the History of Economic Thought*. London, New York: Routledge, 1992.

retnék cserélni. A paradox helyzetből adódóan, a közgazdaságtan előrehaladásának útját, a presztízs visszaszerzésének módját természetesen nem egyformán látták. Voltaképpen ahogy a kritika ellentétes oldalról érkezett, úgy a kibontakozás útját is másképpen képzelték el. Abban értettek csak egyet, hogy a ricardói modell már nem felel meg a kor követelményeinek.

A „realistább” megközelítést igényelők a történeti szemlélet és az avval adekvát módszerek elhanyagolását kifogásolták. A politikai gazdaságtan és a többi társadalomtudomány közötti határokat inkább oldani, mintsem erősíteni kívánták. Helytelennek és túlságosan leszűkítettnek találták a politikai gazdaságtan mint tudományág vizsgálódási körét. Elítélték a absztrakt teoretizálást és a deduktív módszerek eluralkodását a politikai gazdaságtanon belül. Kifogásolták a teóriából levont gazdaságpolitikai következtetések dogmatikus alkalmazását. Az adott szituáció – a hely és a történelmi idő – figyelmen kívül hagyásával vádolták az uralkodó ortodoxia képviselőit. E nézet képviselői Angliában nem alkottak olyan iskola jellegű csoportosulást, mint Németországban, mégis a klasszikus politikai gazdaságtan válságával párhuzamosan a '70-es években prominens szerepet kapott a gazdaságtan történeti közelítése. A történeti közelítés fő képviselői Angliában *Cliffe Leslie* (1827–1882), *Walter Bagehot* (1826–1877) és a comte-i felfogás hatását tükröző *John K. Ingram* (1823–1907) voltak. Erre az időre esik a gazdaságtörténet-írás fellendülése is, ami több fontos, máig is respektált művel gazdagította ismereteinket.⁴

A kontinensen más volt a helyzet.⁵ Németországban a közgazdaságtan kialakulása más intellektuális tradíciók és források nyomán alakult. A közgazdaságtanban a történeti közelítés dominált. Ott a német történeti iskola, illetve annak különböző generációi⁶ alkotják a közgazdasági gondolkodás jellegzetes megnyilvánulását. Bár a klasszikus politikai gazdaságtanhoz, s ezen belül is a teoretizáló gazdasági gondolkodáshoz való viszony eltért a különböző gazdasági íróknál, nem az absztrakt, deduktív közgazdaságtan művelése jellemzi képviselőik gondolkodását. Ha nem is voltak eleve teória-ellenesek, az eléggé elterjedt felfogásnak tekinthető, hogy az időtől és konkrét történeti feltételektől elvonatkoztatott elméletalkotást nem tartották helyes tudományos eljárásnak. A század utolsó évtizedeiben domináns szerepet játszó *Gustav von*

⁴ *Arnold Toynbee* (1852–1883), a fiatalon meghalt történész, az ipari forradalom krónikása, *William Ashley* (1860–1927) és *William Cunningham* (1849–1919) a gazdaságtörténet-írást máig becsült munkákkal gyarapították.

⁵ A közgazdasági gondolkodás kialakulásának specifikumait e keretben nem tudjuk tárgyalni. Csupán szűkebb szempontunk, azaz a marginalista fordulat közgazdasági környezetének látatása okán adunk egyszerűsítő, vázlatos jellemzést.

⁶ A kérdésről valamivel bővebben a 6. fejezetben szólunk. Lásd még ott Roscher és Schmolter bemutatását az „Arcélek” rovatban.

Schmoller (1838–1917) korai írásaiban – bár nem helyeselte absztrakt elméleti modellek létrehozását – azért még elismerte, hogy mindkét közelítésnek helye van a közgazdasági kutatásban.

Figyelemre méltó az is, hogy a század közgazdasági gondolkodásában sajátos, új fejezetet nyitó, a német filozófiai gondolkodás tradíciójából és az angol klasszikus politikai gazdaságtan tanításaiból egyaránt merítő *Marx* sem az történelmi-institucionális feltételektől elvonatkoztató teoretizálás irányába haladt.

Franciaországban, ahol a politikai gazdaságtan elméleti hagyományai nagy múlttal rendelkeztek, a század közepe táján bizonyos megmerevedés tapasztalható; az újító szellem elutasítása jellemzi a liberális alapeszmét továbbvivő ortodoxiát. Az 1842-ben megalakult Politikai Gazdaságtan Társaság zárt közösség és féltve őrzi privilégiumait. Felfogásuk az, hogy a politikai gazdaságtan már kifejlett tudomány. Elégséges, ha széleskörűen tanítják és terjesztik a magántulajdonon alapuló piacgazdaságra vonatkozó tanokat. Ez a tanítás voltaképpen *Say* és *Bastiat* (1801–1850) elméleti kifejtésén alapult.⁷ Azt tartották, hogy főként az alkalmazott gazdaságtan fejlesztésére van szükség. Módszertanilag mind az angol klasszikusokkal, mind a német történeti iskolával szemben álltak, s kimondottan ellenségesen viszonyultak a matematika alkalmazásához. A körhöz tartozók többsége a politika és az üzleti érdekek közelében élt és gondolkodott. Franciaországban a 19. században ugyanakkor egy igen érdekes vonulat található, amit az elméletitörténet-írás a „francia mérnökök” néven emleget. E vonulat képviselői többségükben kevésbé teoretizálnak, praktikus gazdasági problémák megoldásával foglalkoznak. Döntéshozáshoz, jól feltett kérdésekre precíz, racionális válaszokat dolgoznak ki. Képzésükből eredően szakmailag felkészültek a kérdések matematikai kezelésére és ezeket az eszközöket használják is a közgazdasági problémák megoldásában. E vonulat képviselői közül *Jules Dupuit* (1804–1866) és *Augustin Cournot* (1801–1877) közgazdaságtani teljesítménye nélkül a marginalista fordulat tárgyalása és megértése nem teljes.⁸

A század utolsó évtizedeiben egyidejűleg jelen levő közgazdasági áramlatok és nézetek áttekintése azt mutatja, hogy akkor még nem lehetett látni – mindavval együtt, ami a marginalista forradalom fő képviselőinek munkásságából ismertté vált, s amit a következő fejezet részben tárgyalunk –, hogy a közgazdaságtan absztrakt, teoretizáló változata, a neoklasszikus gondolat oly módon lesz domináns, ahogy az végül is a 20. század elejére bekövetkezett.

⁷ Ennek a koncepciónak főbb alakjai a korai időszakban *Leroy-Beaulieu* (1843–1916), majd *Charles Gide* (1847–1932), aki kora egyik legsikeresebb tankönyvének szerzője és a szellemi élet fontos szerepet betöltött vezetője.

⁸ Ide tartozik még *Henri Navier* (1785–1836) és *Joseph Minard* (1781–1870) is.

A marginalista forradalom

A közgazdasági szóhasználatban a „marginalista forradalom” néven elterjedt jelenség az elmélettörténet-írás egyik sokat kutatott rejtélye, illetve rejtvénye. E fogalommal szokásosan arra utalnak, hogy az angol *Stanley Jevons* (1835–1882), az osztrák *Carl Menger* (1840–1921) és a francia (a svájci Lausanneban dolgozó) *Léon Walras* (1834–1910) egymástól függetlenül és majdnem egyidőben, az 1870-es évek elején, egy olyan új közgazdasági (mikroökonómiai) elmélet létrehozását alapozták meg, aminek alapvető építőeleme a csökkenő határhaszon elve.

Ez a forradalom, illetve a forradalom kifejezéssel illetett gazdaságelméleti változás annak a dilemmának a *másik megoldásmódja*, amivel a 19. század utolsó évtizedeiben az akkor uralkodó közgazdaságtannak szembesülnie kellett. A közgazdaságtan hitelességét, érvényességét és tudományosságát érintő kérdésfeltevésre adott válasz itt a gazdálkodó egyén döntéseire alapozott olyan közgazdaságtan kiépítéseként jelenik meg, amely a tisztább elmélet irányába mozdul el, azaz, az elmélet egyben absztraktabbá, axiomatizáltabbá is válik.

Az alapozó koncepciók időbeli egybeesése azt jelenti, hogy Jevons könyve „A politikai gazdaságtan elmélete” 1871-ben, Menger műve „A nemzetgazdaságtan alapvonalai” szintén 1871-ben és Walras *magnum opusa*, „A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdagság elmélete” 1874–1877 között jelent meg.⁹ Ugyanakkor, mint láttuk, jelentős különbségek voltak a brit, az osztrák¹⁰ és a francia közgazdasági tradíciókban, és tulajdonképpen, mint látni fogjuk, a három szerző konkrét hozzájárulásában és megközelítésmódjában is. Anglia, Ausztria és Franciaország, illetve Svájc a gazdasági fejlettség más szintjén voltak, más konkrét gazdasági problémákkal szembesültek. A filozófiai hagyományok is eltértek. A brit filozófiai gondolkodás utilitáriánus-empirista hagyományai, a neokantiánus léggör és az erős görög filozófiai hagyományok Ausztriában, a karteziánus felfogás jelenléte Svájcban más hátteret adtak e gondolkodóknak. A 19. századi társtudományokat erősen átható¹¹ és a társadalomtudományokban is megjelenő evolúciós gondolat is más módon, illetve alig

⁹ A részletes bibliográfiai hivatkozások az „Arcél” rovatban a megfelelő szerzőknél található. Általában véve is – hacsak más szempont nem indokolja – a fejezet további részeiben ezt az eljárást követjük. Elmélettörténeti művek esetén a részletes hivatkozás a könyv 2. sz. függelékében található.

¹⁰ Az osztrák tradíció nem különbözött lényegesen a német közgazdasági hagyományoktól. Voltaképpen Menger munkássága nyomán jön létre egy elkülönült, sajátos közgazdaságtani közelítés, ami osztrák iskola néven vált ismertté. (Lásd még Mengert és Hayeket az „Arcél” rovatban.)

¹¹ A francia zoológus Lamarck a 18. század végén, az angol Darwin 1859-ben, illetve 1871-ben jelentette meg fejlődéselméletét.

érintette rendszerük kidolgozását. A differenciál- és integrálszámítás mint lehetséges matematikai megfogalmazásmód már több mint száz éve készen állt. Érdekes az is, hogy a három szerző gazdaságpolitikai felfogása (Jevons és Walras gyakran írt e tárgyban) más törésvonal mentén kapcsolódik az elődök felfogásához, mint értékelméleti koncepciójuk.

Ami *összeköti* Jevont, Mengert és Walrast a közgazdaságtan történetében, az az, hogy mindhárman szükségesnek tartották, hogy

- (i) olyan gazdaságelméletet alkossanak, amely az értékelméletet tartja a közgazdasági elméleti rendszer újrafogalmazást igénylő Achilles-sarkának,
- (ii) amelyben az újrafogalmazott értékelmélet hangsúlyt ad a keresleti oldalnak az áralakulás magyarázatában, ahol
- (iii) az érvelés és elméletépítés alapja az egyénből kiinduló gazdálkodás-magyarázat (azaz a mikroökonómiai közelítés az elmélet fundamentuma),
- (iv) amely precízebb, elvontabb („tudományosabb”) kategóriarendszerben fogalmazódik meg, mint a korábbi elméletek.

Az újrafogalmazott értékelmélet a fogyasztóból indul ki. A fogyasztó értékítéletét a jószágok szükségletkielégítésben betöltött jelentősége határozza meg. Az érték ebben a felfogásban a *fogyasztó szubjektív értékítélete*, azt fejezi ki, hogy a fogyasztó mennyire van ráutalva szükségletkielégítésében valamely jószágfajta egy-egy egységére. A marginalista forradalom képviselői átvették azt a klasszikus feltevést, hogy az egyén racionális, döntései során kalkulál, gazdálkodik a rendelkezésre álló eszközökkel különböző fogyasztói igényeinek kielégítésében. A jószág értéke ezért nemcsak szubjektív, hanem *relatív* kategória is; a jószágok a gazdálkodás folyamatában betöltött jelentőségük szerint értékesek. Mivel egy jószág jelentősége relatív, azaz összevetés során nyeri el jelentőségét, az értékelméleti kiindulás ellenére a *későbbiek során* a kutatók figyelme voltaképpen fokozatosan elfordult az *érték jelentésének kutatásától a piaci árat meghatározó feltételek kutatása* irányába.

Jevons, Menger és Walras konkrét megfogalmazásai, hangsúlyai eltérnek.¹² Jevons, szemben a klasszikus értékelmélettel, a belső értéket mint nem létező kategóriát félreteszi. Szerinte az érték kifejezés, ha helyesen használjuk, „az egyik szubsztancia” másik szubsztanciára cserélhetőségének feltételeit fejezi ki. Nála az érték nagyságát ez egyén számára „a hasznosság végső foka” (*final degree of utility*) határozza meg. Mengernél ezt a jószágnak *az a jelentősége* határozza meg, amire azáltal tesz szert, hogy a fogyasztó *tudatában van*, hogy szük-

¹² Lásd Jevons, Menger, Walras bemutatását az „Arcél” rovatban is.

ségei kielégítésére rendelkeznie kell vele. Walrasnál az értéket, aminek nagysága a cserefolyamatban alakul ki – feltételezve természetesen a jószág szükségletkielégítő képességét – a szűkössége (*rareté*) határozza meg. A *határhaszon fogalmát*, ami a mai irodalomban végül is általánosan elterjedt, egyikük sem használja, ez a fogalom az osztrák Wiesertől származik (*Grenznutzen*).

A fogyasztó egyén racionális gazdálkodási döntései a rendszer mozgatói. A termelés voltaképpen eszköz a fogyasztó szükségletkielégítésének szolgálatában, a termelési tényezők kereslete származtatott kereslet, ami alapján a fogyasztói szükséglet kielégítése érdekében végzett tevékenységből keletkezik. Ennek az összefüggésnek oksági kapcsolatként való értelmezése leghangsúlyosabb Mengernél, aki az arisztotelészi filozófia hatására a dolgok kapcsolatának kifejtésében az oksági láncokat következetesen végigviszi. Walrasnál a piaci árak (értékek) meghatározódása egyidejűleg, egy interdependens rendszer elemeiként történik, de a filozófiai mögöttes itt is a maximális megelégedést kereső egyén. Jevonsnál szintén a cserefolyamatban alakul az ár (érték) a benthami filozófia szerinti boldogság-kalkulust¹³ végző egyén döntései nyomán. A cserefolyamat elemzését ő is kiterjeszti a termelési tényezőkre, nemcsak a fogyasztási javakra végzi el.

Hasonlóképpen eltér a koncepciók módszertani megfogalmazása: elmélete kifejtésében Menger egyáltalán nem alkalmaz matematikai eszközöket, Jevons a marginális elemzésben adekvát differenciálszámítás segítségével mutatja be koncepcióját, Walras egyenletrendszerek szimultán megoldása alapján határozza meg az egyensúlyi árak teljes sorozatát.

Ahogy a három teljesítmény együttemlítése szokásos, úgy merül fel sokásszerűen a kérdések egész sora, ami magyarázatra vár. Blaug (1996) szerint a marginalista forradalom, ha egyáltalán forradalomnak nevezhető, két egymástól jól elkülöníthető kérdésben is magyarázatot igényel: az egyik eredetének, a másik győzelmének magyarázata. A tudományfilozófiai koncepcióknak a tudománytörténetek írásában való elterjedése nyomán magától értetődőnek tűnik, hogy a kuhni tudományfejlődési felfogás¹⁴ mellett a mertoni koncepció fényében is vizsgálják a közgazdasági elméletek történetének e 19. század végi fejleményeit.¹⁵

¹³ Lásd Bentham bemutatását az „Arcél” rovatban.

¹⁴ Lásd az „Elméleteink – olvasmányaink” c. bevezetést.

¹⁵ A tudományfilozófiai koncepciók alapján (is) elemzett közgazdaságtan-történet nemcsak a tudományos irodalomban, hanem a tankönyvekben is helyet kap. Lásd például: Dean (1984), Backhouse (1985), Colander–Landreth (1995), Blaug (1996).

Merton¹⁶ különböző tudományos felfedezések sokaságának vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy a tudomány történetében tömegével fordulnak elő olyan esetek, ahol az egymástól elkülönülten dolgozó tudósok hasonló felfedezésre jutnak. Koncepciója az, hogy a többszörös felfedezések előfordulása a tipikus. A jelenséget a tudományos tevékenység társadalmi természete magyarázza. A tudósok öröklött ismereteikkel a múlthoz vannak kötve, de egyben kortársaikhoz is kapcsolódnak. A múlt és jelen interakciója irányítja figyelmüket hasonló problémákra és bizonyos elméletekre. A többszörös felfedezések úgy keletkeznek, hogy a kutatók hasonló társadalmi és intellektuális kihívásra reagálnak. Gyakran évekig elfelejtett koncepciókat fedeznek fel újra. A többes felfedezéseknek szerinte az is előnye, hogy nagyobb eséllyel kerülnek a köztudatba, s fejtik ki hatásukat a tudomány további menetére.

Annak ellenére, hogy a '70-es évek táján egymástól függetlenül dolgozó három tudós koncepciójában megjelent marginalista felfogás radikálisan különbözött az adott országokban uralkodó domináns nézetektől, a koncepciók egyes elemei, illetve azok bizonyos kombinációi nem előzmény nélküliek a közgazdasági gondolkodásban.

Maga a hasznosság, mint az áruvá válás feltétele és elengedhetetlen attribútuma kezdettől fogva a közgazdasági koncepciók részét képezi. A víz-gyémánt példán érzékeltetett érték-paradoxon már John Law (1704) felvetése óta kísérti a közgazdászokat, hogy megfejtsek a hasznosság és ritkaság szerepét az érték meghatározódásában. A marginalista forradalomban megfogalmazódott hasznosság–ritkaság koncepciók azonban *nem általában vett hasznosságok és ritkaságok, hanem szubjektív, a fogyasztó által észlelt kategóriák*. Az áru árának szubjektív hasznoságon alapuló meghatározása a merkantilista Barbonnál tűnik fel (1690). A klasszikus időszakban a hasznosságot és ritkaságot figyelembe vevő, szélesebb körben is ismert, a piaci értékítéleten keresztül meghatározódó koncepció a francia Say-nél található, ennek azonban távolabbra visszavezethető előzményei vannak Olaszországban és Franciaországban. Az olasz Galiani (1751) szubjektív ritkaságot figyelembe vevő érték-koncepciója, a francia Condillac (1776) mind a hasznosságot, mind a ritkaságot számba vevő felfogása, amit Turgot is osztott, már egyengették a tradíció útját. Ez a felfogás a 19. században nem elszigetelt koncepció Franciaországban. August Say, Say bátyja (1822), Walras apja, Auguste Walras (1831), Cournot (1838) és Dupuit (1844) egyaránt ilyen terminusokban foglalkoztak az értékkel, így Léon Walras 1874-es mesteri teljesítménye e tekintetben egyáltalán nem szellemi vákuumban született. Németországban a tankönyve révén nagy hatású Rau (1827) nem zárta ki

¹⁶ Merton, R. K.: *Singletons and multiples in scientific discovery*. 1961. In: Merton, R. K.: *The Sociology of Science*. Chicago: Chicago University Press. 1973.

teljesen a keresleti oldal szerepét az áralakulásban. A hasznosság–ritkaság-felfogásnak is van valamelyes előzménye: *Friedrich Hermann* (1832), *Hans Mangoldt* (1863) és mindenekelőtt *Gossen* (1854). Menger intenzíven tanulmányozta Raut és Hermann műve megírása előtt. Nagy-Britanniában, a klasszikus közgazdaságtan „klasszikus” földjén a domináns felfogást vitató érték-konceptió kevésbé jelent meg, de azért itt sem előzmény nélküli. *Senioron* (1836) kívül mások is felvetették a szubjektív megközelítést: *R. Whatley* (1832), *M. Longfield* (1834), *W. Lloyd* (1837).

A hasznosság és a ritkaság, valamint a kereslet és a kínálat mechanizmusának tárgyalása nem alkotott jól integrált elméletet e korai kísérletekben. Fontos hiányzó láncszem volt a kereslet és a hasznosság közötti kapcsolat megteremtése. Ezt explicit módon August Walras (1831) és Longfield is (1834) megkísérelte. Visszatekintésben úgy tűnik, hogy a határhaszon-konceptió, pontosabban a csökkenő határhaszon koncepciója az, ami az integráció megteremthetőségének a kulcsát adta.

Önmagában a csökkenő határhaszon fogalma – az, hogy a jószágok egyenlő növekményei a folyamatos felhasználásban csökkenő haszonnövekményt eredményeznek – sem volt ismeretlen koncepció. *Bernoulli* már alkalmazta az összefüggést (1738), *Bentham* utilitarista kifejtéséből is kiolvasható, és mások szintén tudatában voltak e gondolatnak.¹⁷

A keresleti függvénybe szokásosan belefoglalt kapcsolat a piaci ár–kereslet mennyiség összefüggésének felismerése és empirikus becslési kísérlete már korán, a 17. század végén megszületett.¹⁸ Az összefüggés első matematikai megfogalmazását az olasz *Pietro Verri* kísérte meg 1760-ban. Viszonylagos csend után óriási előrelépést jelentett Cournot „Vizsgálódások a gazdagság elméletének matematikai elveiről” című műve (1838), amelyben a keresleti függvény algebrai és geometriai megfogalmazásán kívül a határbevétel, a határköltség, a profitmaximáló cég, a monopólium, a duopólium, a tökéletes verseny fogalmát és híres „reakció-függvényeit” is bevezette.¹⁹

A határhaszon koncepció és a keresleti függvény közötti első sikeres kapcsolat Dupuit (1844)²⁰ nevéhez fűződik. A közmunkákra kialakítandó figyelemre méltó költség-haszon-elemzése elvezette a keresleti függvény megalkotásához. Cournot-val ellentétben nem empirikus kapcsolat feltételezésére alapozta a

¹⁷ Például Lloyd (1833), Senior (1836), Jennings (1855). A határelemzés logikai koncepciója más összefüggésben – a földjáraadék vizsgálatában – Ricardónál is megjelenik.

¹⁸ Gregory King (1696)

¹⁹ Lásd „Arcél” rovatot is.

²⁰ A. J. Dupuit: *De la mesure de l'utilité des travaux publics. Annales des ponts de chaussées.* Paris. 1844.

függvényt, hanem a keresleti függvényt azonosította magával a határhaszon függvényével. Ily módon a csökkenő határhaszon függvénye elméletileg alapozta meg a negatív meredekségű keresleti görbét.²¹

Az új típusú integrált elmélet kialakításához szükséges utolsó igen lényeges elem, azaz a különböző fogyasztói tevékenység során megvalósított *allokációs szabály* megfogalmazása Gossennél (1854) jelenik meg. Könyvében, „Az emberi kapcsolatok törvényének kialakulása”-ban megállapítja, hogy

- (i) a folyamatos fogyasztás során az addicionális egységek egyén számára való hasznossága csökken, ez nála „az utolsó atom csökkenő értéke”;
- (ii) az egyén akkor maximálja a hasznosságot, ha a különböző felhasználásokban a határon az utolsó egység haszna azonos nagyságú, szavai-val: „minden egyes élvezet nagysága abban a pillanatban, amikor ezt az örömet megszakítjuk, azonos minden élvezetre”;
- (iii) a javaknak csak akkor van értéke, ha a kereslet meghaladja a kínálatot, azaz szubjektív ritkaság szükséges az érték létrejöttéhez.

A Gossen által megfogalmazott összefüggésekből a második, az *allokációs szabály* a legfigyelemreméltóbb új megállapítás. Ezt a teoremat a közgazdaságtan *Gossen második törvényének* nevezte el. Az *előnykiegyenlítődség elve*, ami ebben az *allokációs szabályban* megfogalmazódik, túlmutat a fogyasztáson, s a korlátos erőforrásokkal való gazdálkodás általános szabályát alapozza meg.

A *csökkenő határhaszon elvének* posztulátumát, az első megállapítást, *Gossen első törvényének* nevezte el a közgazdaságtan. Az *előnykiegyenlítődség elvének* teorematájával, Gossen második törvényével együtt ezek voltaképpen a neoklasszikus gondolkodás fundamentumát adják. Schumpeter (1954, 911. o.) megjegyzi, hogy első látásra egyik megállapítás sem egyéb, mint „szomorú trivialisok” technikai formába öntése, hozzáteszi ugyanakkor, hogy más fontos intellektuális struktúrák is hasonló trivialisokon nyugszanak (pl. Newton első törvénye).

Ha visszagondolunk a tudománytörténet-írás kuhni és mertoni koncepcióira, még e rövid áttekintés alapján is érezhető, hogy a válaszok nem egyszerűek és nem egyértelműek. Kiknek a forradalma, kiknek a felfedezései? Miben forradalom? Egyáltalán forradalom? Láttuk, hogy a változást hozó koncepciók egyes elemei, azok kombinációi jelen voltak a megelőző korban. Ugyanakkor Jevons, Menger és Walras más tradíció és más szubjektív közvetítési szálakon

²¹ Dupuit „relatív hasznosság” koncepciója később Marshall „fogyasztói járadék” koncepciójává vált ismertté. Felismerte azt is, hogy az egyéni hasznossági görbe és a piacon aggregálttá váló keresleti görbe közötti kapcsolat tisztázására a hasznossági görbék interperszonális összehasonlításával is foglalkozni kellene.

kapcsolódtak e történeti előzményekhez. Jevons és Walras tudatosan is szakítani akart az uralkodó nézetekkel, Menger szubjektíve sem „forradalmárként” élte meg nézeteinek kifejtését. Hozzá kell tenni még azt is, hogy a ‘70-es évek elején megjelent három művet követően, a ‘90-es évekig megjelenő közgazdasági írásokon egyáltalán nem látszott, hogy áttörés történt egy közös nevezőre hozható koncepció alapján. A domináns irodalom más tematikájú és kifejtésű művekben jelent meg.

Kicsit a mából visszatekintve és a későbbi fejleményeket is figyelembe véve azt lehet megállapítani, hogy az ún. *marginalista forradalom a közgazdaságtan alaporientációját nem változtatta meg, de tárgyában és vizsgálati körében* egyfajta szűkítést és átfogalmazást valósított meg, vizsgálati módszerében gyökeres változást hozott. A korábbi közgazdaságtan érték-konceptióját átalakítva egyben megteremtette az érték és jövedelemelosztási elmélet közötti szoros kapcsolatot, mivel az érték- (ár-) alakulás magyarázata egyben a jövedelemképződési folyamat magyarázatát is adja. Az értékelméleti kiindulás ellenére az értékelméleti problematika fokozatosan átfogalmazódik általános árelméleti kérdéssé, egyensúlyi árak meghatározásának problémájává. Maga a „forradalom” sem a határhaszon forradalma néven maradt meg az utókor emlékezetében, hanem a határelemzés, azaz az alkalmazott metodológiai eljárás forradalmaként.

Marshall és Walras a neoklasszikus gondolkodás kiemelkedő képviselői

Ahogy a marginalista forradalom nem tárgyalható Jevons, Menger és Walras úttörő hozzájárulásának együttes bemutatása nélkül, úgy a következő életmű, Marshall és Walras elméleti hozzájárulásának figyelembe vétele nélkül. Mindketten joggal tarthatnak igényt arra, hogy a neoklasszikus paradigma atyjának tekintsék őket. Elméletük és működésük meghatározó módon befolyásolta a közgazdaságtan további fejlődését. A mai közgazdaságtan problémakezelése és arculata nem érhető meg életművük, illetve azok utóélete nélkül. Mindketten a piacgazdaság működésének komplett rendszerével dolgoztak, kiértelt koncepciójuk más közelítésmódja miatt elméletük befogadása, konkrét hatása eltérő módon, s más időbeli terjedési mechanizmuson keresztül vált a további közgazdaságtani gondolkodás megtermékenyítő tényezőjévé.

Az általános egyensúlyelmélet kialakítása Walrasnál

Walrasban ma elsődlegesen az általános egyensúlyelmélet megalkotóját tiszteljük, azt, hogy elsőként adta e koncepció világos és precíz megformálását a matematika nyelvét használva. „A gazdasági egyensúlyelmélet adja Walras halhatatlanságra való jogát, ez a nagy elmélet, melynek kristálytiszta gondolatmenete megvilágította a tisztán gazdasági kapcsolatok struktúráját egyetlen

alapvető elv fényénél.” – írja Schumpeter (1952). Ugyanakkor Walras saját teljesítményét a tiszta gazdasági elmélet terén elsősorban abban látta, hogy a hasznossági függvényekből a keresleti függvények levezetését rigorózan elvégezte és evvel egyidejűleg bizonyította, hogy a szabad verseny bizonyos tekintetben egyúttal haszonmaximáló. Ambícióit és motivációit tekintve apja Auguste Walras életművének kiteljesítését tekintette feladatának, egy, az igazságosság elveit is figyelembe vevő komplex rendszer kidolgozásán fáradozott.²²

„A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdaság elmélete” c. művét²³, az ott kifejtett tiszta, azaz elméleti közgazdaságtant csak egy átfogóbb koncepció részének tartotta. Felosztásában a közgazdaságtan egyéb ágai: az alkalmazott gazdaságtan és a társadalmi gazdaságtan. Az alkalmazott gazdaságtan az ember mint termelő olyan kapcsolataival foglalkozik, amely az ideális versenyhelyzettől eltérő problematikát fogja át. A társadalmi gazdaságtan a tulajdon, az elosztás és az igazságosság kérdéseit tárgyalja.

A tiszta gazdaságtan Walrasnál lényegében nem más, mint az „árak meghatározódásának elmélete a tökéletesen szabad verseny hipotetikus feltételei között”. A tökéletes verseny feltevését első lépésnek tekintette annak a leírásában, ami majd egy reálisabb világot mutat be. Ezt olyan tudományos eljárásnak tekintette, mint amikor a mechanikában első közelítésként a súrlódásmentesség feltevését alkalmazzák. Másrésztől viszont egy olyan átfogó modell megalkotásán fáradozott, amelynek a gazdasága az igazságosság bizonyos elveinek megfelelően működik. A tiszta gazdaságtanban a cserefolyamat igazságossága fogalmazódik meg, az igazságosság a cserében megvalósuló egyenlőség révén jön létre. A cserében a kicserélt áruk értékének egyenlőnek kell lennie, különben a részt vevő felek közül egyik nyerne, másik veszítene. A cserében akkor jön létre az igazságosság, ha két feltétel teljesül: egyfelől, bármely árunak egy, és csak egy ára van, helytől és időtől függetlenül, másfelől, az áruk ára megegyezik termelési költségükkel. Ez a kettős feltétel csak tiszta verseny esetén valósul meg. Walras a versenygazdaságot a kommutatív igazságosság elvén alapuló gazdasági rendszerként jeleníti meg.

Walras általános egyensúly-elméletét több lépésben építette fel. Műve egymásra következő fejezeteiben, amiket leckéknek nevez, egyenletrendszerket ír fel, amivel a két árura vonatkozó cseréről áttér a több árut magában foglaló piacra²⁴. Ezek után bevezeti a termelést, a tőkeképződést és a hitelt, végül a pénzforgalmat. Majd elemzi a gazdasági fejlődést, a monopóliumokat és az

²² Lásd az „Arcél” rovatot is.

²³ Az irodalomban többnyire röviden vagy az „éléments” vagy az „économie pure” hivatkozást használják. Magyar nyelvű rövid hivatkozásként a „tiszta gazdaságtan” tűnik megfelelőnek.

²⁴ A több árura vonatkozó cserefolyamatot tárgyaló 12. leckét szemelvényeink tartalmazzák.

adórendszer. Ár- és egyensúlyelmélete az árak és mennyiségek *tökéletes piaci információ* melletti *szimultán meghatározódásán* alapul, a gazdaságot a kölcsönös függés, az *interdependencia* jellemzi. Az áruk és a termelési tényezők szolgáltatásainak piacán akkor lesz egyensúly, ha 1. a kereslet és kínálat minden részpiacra megegyezik egymással, és 2. minden áru ára megegyezik termelési költségével. Ez a feltétel voltaképpen a nulla-profit feltételezését is jelenti.

A gazdaságban lezajló cserefolyamat *tâtonnement* révén, azaz közelítési folyamatban jön létre. Az iterációs folyamat bonyolítását a *tökéletes és ingyenes információt biztosító árverező* metaforájával oldja meg.

Elemzésében a termelést is figyelembe vevő rendszer háztartásokból és vállalatokból áll. Minden háztartás egy sor különböző erőforrással rendelkezik, amelybe beletartoznak a termelésben vagy fogyasztásban hasznosítható termékek és a munka különböző fajtái is. A háztartások erőforrásaik eladásából jövedelemre tesznek szert, e jövedelmet használják fel preferenciáik szerint és az adott árak mellett különböző fogyasztás-cikkek-kombinációk vásárlására. Ezeknek a kombinációknak a költsége adott árak mellett nem haladja meg a jövedelmüket. A fogyasztási cikkekre irányuló kereslet függ a fogyasztási cikkek és a termelési tényezők árától is. Az erőforrások kereslete származtatott kereslet, a fogyasztási cikkek kereslete határozza meg. A fogyasztási javak árai és az erőforrások árai közötti összefüggés az adott technika által meghatározott ráfordítási koefficiensek²⁵ ismerete és a nulla-profit feltételezése alapján teremtmődik meg. Az egyensúlyi árrendszer olyan árak halmaza, amelyek minden piacon egyenlővé teszik a keresletet és a kínálatot. Ez igaz az erőforrások piacára is. Ott a kereslet és kínálat egyensúlya olyan áron teremtmődik meg, amely kielégíti a vállalatokra vonatkozó nulla-profit feltételezését.

Matematikailag m fajta áru és n fajta termelési tényező árait és keresett-kínált mennyiségeit kívánjuk meghatározni. Ezekre éppen az ismeretlenek számával egyező egyenletből álló egyenletrendszer tudunk felírni. Az egyensúlyi árrendszer az egyenletek szimultán megoldása révén adódik. Négy egyenletcsoport létezik, amelyek *két típusba* sorolhatók. Egyik csoport a termelési tényezők kínálatára állít fel összefüggést (n számút), a másik csoport a fogyasztási javak keresletére ($m-1$ számút). Ezek *viselkedési egyenletek*: a kínálat és a kereslet ezekben az egyenletekben a termelési tényezők árától (ami egyúttal a termelési tényező tulajdonosok jövedelme) és a fogyasztási javak árától függ. A harmadik és negyedik egyenletcsoport *egyensúlyi feltételeket* fogalmaz meg. N számú olyan egyenlet van ami azt tartalmazza, hogy a vállalatok által felhasz-

²⁵ Walras először rögzített koefficiensekkel dolgozott, később ő és mások is – J. B. Clark, Wicksteed – általánosították a termelésre vonatkozó feltételezéseket, termelési függvény segítségével beépítették az elméletbe az alternatív termelési eljárások lehetőségét.

nált, azaz keresett termelési tényezők mennyisége legyen egyenlő a termelési tényező kínálattal. A negyedik egyenletcsoport m számú egyenletben azt fogalmazza meg, hogy egyensúlyban a javak árai és költségei legyenek egyenlők.

Walras felismerte, hogy a háztartások és vállalatok viselkedése csak a relatív árakat érinti, ezért az egyenletrendszernek eggyel kevesebb változója van. A problémát úgy oldotta meg, hogy kiválasztott egy terméket, s az *szolgált numeraire*-ként, azaz minden termék ára ebben mérődött. A rendszer tehát csupán az *arányokat* határozza meg a kezdeti adottságok révén.

A rendszer megoldása és kezelése során számos probléma merült fel, amelyek közül néhányat Walras is foglalkozott. Igazán azonban mintegy hatvan évvel később, a harmincas években kezdtek intenzíven fáradozni a rendszerrel kapcsolatos problémák megoldásán. Két irányzat létezett, az egyik a német nyelvű irodalomban bontakozott ki, és elsősorban az *egyensúly létezésével és egyértelműségével* foglalkozott, a másik – elsősorban angol nyelvű publikációkban – a *stabilitással* és a komparatív statikával.

Walras lényegében elsőként tárgyalta a gazdasági egyensúly stabilitásának kérdését a közgazdaságtanban, éppen híres, de nehézkes *tâtonnement*-elméletében. Az alkalmazkodási folyamatot vizsgálva megállapítja, hogy bármely termék keresleti és kínálati függvényét jobban érinti saját árának, mint a többi termék árának változása, ezért a piacok egy egyensúlytalansági indulást követően már az első alkalmazkodási lépcsőben közelebb lesznek az egyensúlyhoz, mint a folyamat kezdetekor. Az egymást követő alkalmazkodási lépésekben minden piac az egyensúly felé tart.

A rendszerből következik még az az érdekes összefüggés is, ami *Walras-törvény* néven vált ismertté. A háztartások jövedelem-kiadási egyensúlyából és a nulla-profit feltételből adódik, hogy a keresletek és kínálatok piaci értéke nemcsak egyensúlyi árak, hanem bármely árrendszer esetén azonosak, a kínálat-kereslet összefüggések nem függetlenek. Ha a kínálat egyenlő a kereslettel $m+n-1$ piacon, akkor $m+n$ -edik piacon is fenn kell állnia az egyensúlynak.

A lausanne-i iskolán kívül²⁶ először a svéd Cassel²⁷ (1918) kezdett el foglalkozni Walras rendszerével. A nemzetközi köztudatba Hicks (1934) *Econometrica*-cikke emelte be. A matematikusok és matematikus-közgazdászok figyelmét Karl Menger²⁸ „Bécsi Kollokviuma” keltette fel az 1930-as években. A modern általános egyensúlyelméleti irányzat fellendülése itt kezdődött el.

²⁶ Lásd Pareto bemutatását is „Arcél” rovatunkban.

²⁷ Gustav Cassel (1866–1945)

²⁸ Karl Menger (1902–1985) a marginalista forradalmat elindító és az osztrák iskolát megalapító Carl Menger fia. A „Bécsi Kollokvium” 1938-ig, a németek bevonulásáig működött. Tagjai: Karl Menger, Karl Schlesinger, Abraham Wald, John von Neumann, Oscar Morgenstern, Gerhard Tinter.

Megmutatták, hogy az egyensúly létezésének a problémája mélyebb, mint az egyenletek és ismeretlenek számának egyenlősége. A magyar származású Abraham Wald (1902–1950) ekkor kezdte el a megoldás unicitásának a tanulmányozását, amit először az egyszerűsített Walras–Cassel-modellen mutatott be. Az általános egyensúlyi megoldás létezésének szigorú matematikai bizonyítása azonban már a század második felére esik (Arrow–Debreu, 1954). A „Tiszta elmélet”-et is csupán 1954-ben fordították le angolra. Az e területen végzett tudományos tevékenységek elismerésének beérése az alapmű megjelenése után mintegy száz évvel következett be. John Hicks és Kenneth Arrow 1972-ben az egyensúlyelmélet és a jóléti közgazdaságtan területén kifejtett munkásságukért kaptak megosztott Nobel-díjat. Gérard Debreu szintén a walrasi egyensúlyelmélet pontosításáért kapta Nobel-díját 1983-ban.

A klasszikus tradíció és a marginalista fordulat szintézise Marshallnál

A marginalista forradalom nyomán bekövetkező változás szellemi intézményesülése a szigetországban nem Jevons, hanem Alfred Marshall (1842–1924) nevéhez fűződik.²⁹ Jevons korai halálával a központi szerep Marshallé lett, mely szituációt elfogadta és tudatosan vállalta. 1884-ben, amikor Cambridge-ben ki nevezték professzornak, kortársai már a „politikai gazdaságtan új iskolája” vezérének tekintették. Marshall fő művével 1890-ben lépett a nyilvánosság elé. A *Principles of Economics*, azaz, „A közgazdaságtan alapelvei”, már az új ortodoxia hangján szólalt meg. Amennyire a marginalista forradalom többi szereplője koncepciójuk újdonságát, vagy a korábbi nézetektől való távolságtartást emelte ki, Marshall annyira nyomatékosan hangsúlyozta a folytonosságot az elődök nézeteivel. Alig húsz évvel a fordulatot hangsúlyozó és hozó művek után a neoklasszikus világkép olyan érett, átgondolt „klasszikus” műben lépett színre, ami nem sugallt törést a klasszikus iskola és a modern közelítés között.

Natura non facit saltum, azaz, a természetben nincsenek ugrások – írja Marshall fő művének mottójaként. Ezzel nemcsak a közgazdasági folyamatokról való gondolkodását, hanem a közgazdaságtani nézetekhez, a közgazdasági teóriához való viszonyát is jellemzi. Marshall közgazdászként a Smith–Ricardo–Mill-tradíció szerint képezte magát. Amikor a közgazdaságtannal kapcsolatba került, Mill „Alapelvei” testesítették meg a kanonizált ortodox politikai gazdaságtant. Mill nézeteit mindvégig respektussal kezeli. A klasszikus

²⁹ Lásd Marshall bemutatását „Arcél” rovatunkban is.

szzőkön kívül csupán Cournot és von Thünen³⁰ munkásságát emeli ki, akik a közgazdaságtani problémák matematikai megfogalmazásában alkottak jelentőset.

Marshall az „Alapelvek”-ben a klasszikus tradícióból indul ki, és az ár- és értékelméleten kívül az elosztás, valamint a növekedés kérdéseit is tárgyalja. Minthogy a marginalista forradalom elsődlegesen a klasszikusok érték- és ár-elméletével kívánt radikálisan szakítani, amely a hosszú távú egyensúlyi ár meghatározásával volt elfoglalva, s a termelési költségeken alapuló érték-konceptiókkal dolgozott, a marshalli koncepció szintézisre törekvő volta úgy jelenik meg, hogy e radikális szembefordulásra olyan elméletet dolgozott ki, amely mindkét oldalt egyaránt figyelembe veszi. Megközelítését jól illusztrálja híres, sokszor idézett mondása: „A vitát arról, hogy az értéket a hasznosság vagy a termelési költség kormányozza-e, ugyanolyan értelmetlennek kell tekintenünk, mintha arról vitatkoznánk, hogy az olló alsó vagy felső szára vágja-e el a közé helyezett papírdarabot.”³¹ Eredményként a csereérték és a használati érték teljesen integrált koncepcióját kapja, s tisztázza mind a kínálati oldal, mind a keresleti oldal szerepét az áralakulásban. A fogyasztók hasznosságmaximáló és a termelők profitmaximáló törekvéséből kiindulva kidolgozza a keresletnek a határhaszon elemzésén és a termelésnek a határtermelékenységen alapuló, egymással kölcsönösen összefüggő elméletét.

A keresleti és kínálati oldal együttes elemzésekor a klasszikus és a marginalista közelítés közötti kapcsolatteremtés egyik eszköze az időtényező bevezetése. A különböző időtávok figyelembevételével érzékelhetők azok a különbségek, amik a klasszikus koncepció hosszú távú közelítéséből és a gazdálkodó egyén rövid távú cselekedeteire koncentrált új vizsgálati fókuszról adódnak a közgazdasági elmélet számára. A keresleti és kínálati görbék lényegében statikus helyzetet tükröznek. Az egyensúlyi helyzet evvel szemben időbeli igazodások sorozatán keresztül jön létre, a különböző ható tényezők időben fejtik ki hatásukat. A különböző időtávokon ugyanakkor más-más tényezők tekinthetők adottságnak. Az időbeli felosztás nem eleve adott, a probléma természete határozza meg. „Az időegységet a mindenkori probléma sajátosságai szerint lehet megválasztani: lehet egy nap, egy hónap, egy év vagy akár egy generáció: de minden esetben rövidebbnek kell lennie, mint azon piac teljes időtartama, aminek az egyensúlyát vizsgáljuk.”³²

³⁰ Johann Heinrich von Thünen (1783–1850) fő műve az „Elszigetelt állam” (*Der Isolierte Staat*) 1826-ban jelent meg. Korát megelőzően határelemzést végzett matematikai analízis alkalmazásával, fontos meglátásai voltak a csökkenő hozadékkal és a bérek határtermelékenységen alapuló elméletével kapcsolatban.

³¹ Marshall, A: *Principles of Economics*. London: Macmillan, 8. kiadás. 290. o.

³² Id. mű Ötödik könyv, 3. fejezet, 4. paragrafus.

Négy jellegzetes időperiódust különböztet meg:

- (i) a legrövidebb táv az ún. *piaci periódus* vagy *piaci nap* (*market day*). Itt a kínálat adott, s ha a kínálat vissza sem vonható a piacról – mondjuk romlandó árukról van szó –, akkor a piaci árat teljesen a kereslet határozza meg. Ha az eladónak lehetősége van áruja visszavonására, például raktározás formájában, akkor sem a termelési költségek, hanem az eladók jövőre vonatkozó árvárakozásai befolyásolják az árat;
- (ii) valamivel nyújtva a horizontot, a *rövid táv* következik. Itt a vállalatok növelhetik termelésüket, de nem változtathatják az alkalmazott technológiát, gépállományt stb. A kínálatot a rövid távú határköltség szabályozza. Az árat a kereslet és a határköltség együttesen határozzák meg;
- (iii) *hosszú távon* nemcsak a termelés, hanem a felszerelés is változhat, a kínálat a felszerelés, a szervezés révén is alkalmazkodik a kereslethez. Ezen a távon a különböző hozadéki szférák előfordulását is figyelembe kell venni, azaz lefelé lejtő kínálati görbe is előadódhat. A hosszú távú kínálati ár a volumen növekedésével eshet, így a keresleti görbét több ponton metszheti;
- (iv) a leghosszabb periódusban, a *szekuláris periódusban*, minden tényezőt változónak kell feltételezni. Fejlődik a technika, nő a lakosság száma. Itt kell figyelembe venni azt is, hogy Marshall a szükségletek alakulását sem tekintette exogén adottságnak, azaz bizonyos időtávon túl a keresleti görbe sem tekinthető változatlanak.

Marshall elemzései során sajátos *ceteris paribus* technikát használ. Komplex hatások vizsgálatokor kiindulásként csak egy tényező hatását vizsgálja, miközben a többi változatlanak tételezi fel, azaz a *ceteris paribus* feltételezést alkalmazza. Az elemzésben előrehaladva egyre több tényező hatását veszi szemügyre. Evvel figyelmét egy adott piac, adott vállalat, a fogyasztó, vagy a gazdaság egy-egy keresztmetszetére tudta összpontosítani, miközben egyéb területeket változatlanak tekintett. Egyensúlyelemzésben ezt a módszert *parciális egyensúlyelemzésnek* nevezzük. E módszer összhangban van Marshallnak a közgazdaságtan egészére vonatkozó koncepciójával. Fontosnak tartja, hogy a való világ problémái és feltételei képezzék a vizsgálat tárgyát. Művét is tudatosan úgy írta, hogy az üzleti világot potenciális olvasóközönsége közé számította. E pragmatikus közelítéssel lehetővé tette, hogy a neoklasszikus értékelmélet alapján kibontakozhasson egy kevésbé szigorúan formalizált elméletalkotás. Könnyítette az új koncepciók befogadását és elterjedését.

Elméletének logikai struktúrája ennek ellenére szigorú. Azáltal, hogy a *parciális elemzések szisztematikusan végighaladnak* a gazdaság és a problémák különböző metszetein, a parciális, a részleges elemzés a megoldásokat „az egész problémakör többé-kevésbé teljes megoldásává kombinálja”. Az „Alapelvek” matematikai függelékének XXI. jegyzetében voltaképpen a gazdaság mint egész

keresleti–kínálati összefüggéseinek egyszerűsített leírása található. Ez azt tükrözi, hogy ugyanúgy mint az általános egyensúlyelméleti közelítésben, a szimultán ármeghatározást, a kölcsönös függőség elvét elfogadja. Egy levelében³³ azt írta, hogy élete során voltaképpen e jegyzetben foglalt összefüggések „realista formában” való magyarázatával volt elfoglalva.

Marshall jelentősége nemcsak abban áll, hogy az előző generációk szellemi teljesítményét saját kora nézőpontján keresztül és analitikus eszközeivel értékelve rendszerré integrálta. Hatása rendkívül erőteljes volt a neoklasszikus közgazdasági világnép kialakításában és elterjesztésében is. Iskolateremtő közgazdász, a *cambridge-i iskola* megalapítója. Tanítványai a kor vezető kutatói. Több évtizeden keresztül szinte minden brit egyetem közgazdasági fakultásának oktatói valamikori Marshall-tanítványok. Ha a harmincas évek fejleményeit megvizsgáljuk, a műve által sugallt kutatási feladatok és a közgazdaságtan akkori fontos teljesítményei között figyelemre méltó megfelelés található. Kritika is érte, mivel a korban és később is egymásnak feszülő ellentétes felfogások között egyensúlyozott, illetve meggyőződésből nem állt egyik oldalra sem. A háború utáni teoretizáló generációk erősen bírálták a tiszta teória iránt mutatott ambivalens magatartása miatt. Marshall saját közelítése szerint: „A gazdasági tan nem konkrét igazságok tárháza, hanem a konkrét igazság felfedezésére szolgáló eszköz.”

A neoklasszikus paradigma általánossá válása

Jevons, Menger és Walras munkáit különbözőképpen fogadták a kortársak az 1870-es években. Jevons műve ellentétes reakciókat váltott ki hazájában, de nem sülyedt észrevétlenségbe. Evvel szemben Walras publikációját tökéletes csend vette körül. Jevons és Walras 1874-ben kerültek kapcsolatba egymással, s olyan kooperáció alakult ki közöttük, hogy Walras a kortársakkal tartott kapcsolatot, míg Jevons a korábbi irodalmat kutatta. Menger a saját útját járta. A Schmollerrel kiobbant metodológiai vita³⁴, ha elméletének elfogadását nem is, de elmélete létezésének tudatosulását elérte a német nyelvű irodalomban.

A marginalista forradalom szélesebb körű kibontakozása a '80-as évekre esik, amikor a fiatalabb generáció körében híveket és folytatókat találtak. Menger tanítványainak, *Friedrich Wieserne* (1851–1926) és *Eugen von Böhm-Bawerknek* (1851–1914) a munkái az osztrák iskolára hívták fel a figyelmet. A matematikai nyelvet alkalmazó jevonsi és walrasi közelítés olyan matematikailag képzett tehetséges közgazdászokat vonzott világszerte, mint az angol *Francis Ysidro Edgeworth* (1845–1926) és *Phillip Wicksteed* (1844–1927), az osztrák *Rudolf Auspitz* (1837–1906) és kicsit később az amerikai *Irving Fisher* (1867–1947) és a svéd *Knut Wicksell* (1851–1926).

³³ Pigou, C. (ed.): *Memorials of Alfred Marshall*. London. 417. old.

³⁴ Lásd 6. fejezet.

A nagy áttörést a '90-es évek hozták. Egyik jelentős elméleti fejlemény a *határtermelékenységi elméleten nyugvó jövedelemelosztási elmélet* kidolgozása, ami a mertoni többes-felfedezés gondolatára ismételten felhívja a figyelmet. Itt az amerikai *John Bates Clark* (1890), az európai *Wicksell* (1893), *Wicksteed* (1894) és *Barone* (1895) nevét kell említeni. Általában véve is, Pareto és *Wicksell* századforduló körüli publikációi a modern közgazdasági gondolat kibontakozásának jelentős teljesítményei. A '90-es évek nagy eseménye mégis *Marshall* „*Alapelvei*”-nek megjelenése, ami, mint már tárgyaltuk, a korabeli közgazdászok számára kézzelfoghatóvá és befogadhatóvá tette az új koncepciót.

A neoklasszikus gondolkodás a századforduló táján nem vált még uralkodó doktrínává, s az új koncepció követői sem tekinthetők úgy, mint egy monolitikus tan művelői. A neoklasszikus alapgondolatot osztó közgazdászok eltérő doktrinális, módszertani és tematikus hangsúlyokkal különböző műhelyek, iskolák vonzáskörében alkottak. A *cambridge-i* iskola *Marshallt* követte, a *chicagoi* iskola osztrák és *marshalli* hatást is tükrözött, a *stockholmi* iskola *Wicksellt* követte, a *lausenne-iak* *Walrast* és *Paretot*; s természetesen működtek egy-egy iskolába be nem sorolható és különböző iskolák együttes hatása alatt dolgozó közgazdászok is.

A határhaszon-koncepció értékelméleti felfogása volt az egyik neuralgikus pontja a neoklasszikus gondolkodás befogadhatóságának. Ez a hipotézis részben fokozatosan jelentőségét veszítette az *árelméleti közelítés* dominánssá válásával, részben jelentős irodalmat generált. A *hasznosság kardinális közelítése helyett fokozatosan az ordinális koncepció* került előtérbe. E váltást néha „ordinalista” forradalom névvel is illetik. Az *Edgeworth–Fisher-féle közömbösségi görbék* mint e koncepció indítói, Pareto lényegében ordinalista közelítése és *Hicks* szintén ordinalista felfogása voltak e folyamat fontos állomásai. *Samuelson* 1943-ban „a kinyilvánított preferencia” eljárás kidolgozásával gyakorlati plauzibilitást is adott a fogyasztói értékítéleten alapuló közgazdasági elméletnek.

A 20. század harmincas éveit adták új lendületet a neoklasszikus közelítés elterjedésének. A *neoklasszikus termeléselmélet*, az „*ordinalista forradalom*”, az *általános egyensúlyelmélet* már tárgyalt újraéledése *Cassel*, *Hicks* és a „*Bécsi Kollokvium*” révén, valamint a *jóléti gazdaságtan*³⁵ olyan terminusokban való kifejtése, ami a neoklasszikus elméleten alapult, vezette el a neoklasszikus közelítést arra a fokra, hogy megkíséreljen magába integrálni szinte minden közelítést és koncepciót, ami a neoklasszikus kereten kívül esett.

³⁵ A jóléti gazdaságtan *utilitarista hagyományon* nyugvó kidolgozásának főbb képviselői *Sidgwick*, *Marshall* és *Pigou*, az absztraktabb közelítést alkalmazó *Edgeworth-szel* együtt. A *nem-utilitarista* vonal általános egyensúlyelméleti alapon indul. A *walrasi* koncepcióból induló *Pareto* e vonal „klasszikusa”. (A *Pareto-arcélen* kívül lásd még *Hicks* és *Káldor* hozzájárulását is az „*Arcél*” rovatban; szerzők szerint.)

SZEMELVÉNYEK

CARL MENGER

A nemzetgazdaságtan alapvonalai

(részletek)

Első fejezet

A jószág általános tana

1.§.

A javak lényegéről

Minden dolog az ok és okozat törvénye alatt áll. E nagy elv alól nincs kivétel, és hiába keresnénk a tapasztalat területén az ellenkezőjére példát. A mind előrébb lépő emberi fejlődés nem abba az irányba halad, hogy megingassa ezt az elvet, hanem épp abban sikeres, hogy megerősítse azt, hatókörét mind jobban megismerje, s így annak meg nem ingatott és növekvő elismerése az emberi haladáshoz kapcsolódik.

Saját személyiségünk és annak minden állapota is részét képezi ennek a nagy világösszefüggésnek, és elképzelhetetlen, hogy személyünk átmenete egyik állapotból egy attól különbözőbe másképp történjék, mint az okság törvénye szerint. Így tehát amikor személyünk a szükségérzet állapotából átlép a kielégített szükségletébe, akkor ehhez is elégséges okoknak kell fennforogniuk, azaz vagy a szervezetünkben ható erőknél kell a kellemetlen állapotunkat megszüntetniük, vagy pedig olyan külső dolgoknak kell ránk hatást gyakorolniuk,

amelyek természetüknél fogva alkalmasak arra, hogy előidézzék azt az állapotot, amelyet a szükségleteink kielégítésének nevezünk.

Azokat a dolgokat, amelyek alkalmasak arra, hogy emberi szükségletek kielégítésével oksági viszonyba kerüljenek, hasznosságoknak nevezzük, és amennyiben ezt az oksági viszonyt felismerjük, és ezzel képessé válunk a szóban forgó dolgokat szükségleteink kielégítésére ténylegesen felhasználni, akkor javaknak nevezzük őket¹.

Hogy tehát egy dolog jószág legyen, vagy más szóval jószágminőséget vegyen fel, a következő négy előfeltétel együtthallása szükséges:

1. Emberi szükséglet.
2. A dolognak olyan tulajdonságai, amelyek alkalmassá teszik arra, hogy oksági viszonyba kerüljön e szükséglet kielégítésével.
3. Ezen oksági viszonyban az ember általi felismerése.
4. E dologgal való rendelkezés, mégpedig úgy, hogy az a szükséglet kielégítésére ténylegesen felhasználható legyen.

¹ Arisztotelész (Polit. I. 3) az emberek életének és jólétének az eszközeit nevezi „javak”-nak. Egyébként az az elsősorban erkölcsi nézőpont, amelyből az ókor az életviszonyokat szemléli, a legtöbb ókorinak a hasznosság és a javak lényegéről vallott nézeteiben is érvényre jut, éppúgy, mint a vallási nézőpont a középkori szerzőkiben. „Semmi sem hasznos, ami nem ama örök életnek válik javára” – mondja Ambrosius, és még a gazdasági nézeteit tekintve a középkorhoz tartozó Thomassin is azt írja a „Tanulmány a kereskedelemről” című művében (1697, 22. old.): „Maga a hasznosság az örök élet szempontjából méretik.” Az újabbak közül Forbonnais így definiálja a javakat (*biens*): „Olyan vagyontárgyak, amelyek nem hoznak évenkénti termést, mint például a drága bútorok, a fogyasztásra szánt gyümölcsök” (A közgazdaságtan alapelvei, 1767, I. fejt. 174. old., ed. Daire), s így ezeket a *richesses*-szel (hozádeket eredményező javakkal) állítja szembe, ahogy ezt egy másik értelemben Dupont (Fiziokrácia, CXVIII. old.) is megteszi. A „jószág” szót a mai tudományra jellemző értelemben használta már Le Trosne, (A társadalmi érdekről, 1777, I. fejt. 1. §.), aki a szükségletekkel az azok kielégítésére szolgáló eszközöket állítja szembe, és ez utóbbiakat nevezi javaknak (*biens*). V. ö. Necker: Törvényhozás és a gabonakereskedelelem, 1775, I. rész, 4. fejt. Say (A politikai gazdaságtan tankönyve, 1828, I, 132. old.) javaknak nevezi „szükségleteink kielégítésére szolgáló eszközeink”-et. A fejlődés, melyet a jószág-tan Németországban megtett, a következőkből látható: a jószág fogalmát így definiálja Soden (Nemzetgazdaságtan, 1805, I. 43. §.): élvezeti eszköz; H. L. von Jacob (A közgazdaságtan alapvonalai, 1806, § 23): „minden, ami emberi szükségletek kielégítésére szolgál”; Hufenland: (Az államtudomány új alapvetése, 1807, I. 1. §.): „Egy ember valamely célját szolgáló minden eszköz”; Storch azt mondja: (A politikai gazdaságtan tankönyve, 1815, I. 56. old.) „A dolgok hasznosságáról alkotott ítéletünk ... teszi azokat javakká”. Az ő nyomán adja aztán Fulda ezt a definíciót (Kamerális tudományok, 1816, 2. old., ed. 1820.): „Jószág = minden dolog, amelyet az ember a szükségletei kielégítésére eszközként elismer” (v. ö. viszont már Hufenlandnál, I., 5. §.), Roscher pedig ezt írja (Rendszer, I., 1. §.): „Mindен, ami egy valódi emberi szükséglet kielégítésére felismerten alkalmas.”

Csak ha ez a négy előfeltétel összetalálkozik, akkor válhat egy dolog jószággá, ha azonban akár egy is hiányzik közülük, akkor a dolog nem veheti fel a jószágminőséget; ha pedig már felvette, azonnal el is veszti, mihelyst e négy előfeltétel közül akár egy is megszűnik².

Elveszti tehát egy dolog a jószág-minőségét először is akkor, ha az emberi szükségletek körének változása azt eredményezi, hogy már nincsen olyan szükséglet, melynek kielégítésére az a dolog alkalmas.

Ugyanez az eredmény lép fel másodszor mindakkor, amikor a dolog tulajdonságainak változása miatt elvesz annak alkalmassága arra, hogy emberi szükségletek kielégítésével oksági viszonyba kerüljön.

Harmadszor pedig azáltal vesz el egy dolog jószágminősége, hogy elsikkad az a tudás, mely közte és az emberi szükségletek kielégítése között meglévő oksági viszonyra vonatkozik.

Végül negyedszer akkor szűnik meg egy dolog jószágminősége, ha az emberek elvesztik a fölötte való rendelkezést, mégpedig úgy, hogy sem közvetlenül nem tudják azt felhasználni szükségleteik kielégítésére, sem pedig azoknak az eszközöknek nincsenek birtokában, melyekkel azt újra hatalmukba keríthetik.

Sajátos viszonyt figyelhetünk meg ott, ahol a dolgok semmiféle oksági viszonyban nem állnak az emberi szükségletek kielégítésével, s az emberek mégis jószággá kezelik azokat. Ez akkor lép fel, amikor a dolgoknak tévesen olyan tulajdonságokat és ezzel együtt olyan hatásokat tulajdonítanak, melyekkel azok a valóságban nem rendelkeznek, vagy pedig olyan emberi szükségleteket tételnek fel, melyek a valóságban nem léteznek. Mindkét esetben olyan dolgok állnak ítéletünk előtt, melyek nem a valóságban, hanem csupán az emberek véleménye szerint vannak abban az imént ismertett viszonyban, mely alapjául szolgál a dolgok jószágminőségének. Az első fajta dolgok körébe tartozik a legtöbb szépítőszert, az amulettek, a legtöbb olyan gyógyszer, melyeket alacsony szintű kultúrákban, civilizálatlan népeknél a betegeknek manapság is adnak, varázssvesszők, bájitalok és hasonlók, mivel mindezek a dolgok alkalmatlannak arra, hogy a valóságban kielégítsék azokat az emberi szükségleteket, melyek a hiedelem szerint velük csillapíthatók. A második fajtához tartoznak az egyáltalán nem létező betegségek elleni gyógyszerek, valamint olyan eszközök, szobrok, épületek stb., melyeket pogány népek használnak bálványimádatuk során, továbbá kínezőeszközök stb. Az ilyen dolgokat, amelyek jószág-

² A fentebbiekből látható, hogy a jószágminőség nem a javakhoz kapcsolódik, nem azok tulajdonsága, hanem számunkra az csupán olyan viszonyként mutatkozik, mely bizonyos dolgok és az ember között fennáll, olyan viszonyként, amelynek eltűnével azok meg is szűnnek javak lenni.

minőségüket csupán képzelt tulajdonságaikból vagy az emberek képzelt szükségleteiből nyerik, képzelt jószágoknak nevezhetjük³.

Minél magasabbra emelkedik egy nép kultúrája, és minél mélyebben kutatják ki az emberek a dolgoknak és saját természetüknek az igazi lényegét, annál nagyobb lesz az igazi javak száma, s nyilván annál csekélyebb lesz a képzelteké, és jól bizonyítja az emberek igaz ismerete – azaz tudása – valamint jóléte közötti összefüggést az, hogy tapasztalat szerint az úgynevezett képzelt javak száma azoknál a népeknél szokott a legnagyobb lenni, amelyek igazi javakban a legszegényebbek.

Sajátos tudományos érdeklődésre tarthatnak számot még azok a javak, melyeket tudományunk némely művelője külön jószágkategóriaként a „viszonyok” megjelölés alatt foglal egybe. Ide sorolhatók a cégek, ügyfélkörök, monopóliumok, kiadói jogok, szabadalmak, iparüzési jogok, szerzői jogok, néhány szerző szerint az olyan viszonyok is mint család, barátság, szerelem, egyházi és tudományos közösségek stb. Hogy ezen viszonyok egy része nem állja ki a jószágminőségükre vonatkozó szigorú vizsgálatot, mindazonáltal egy másik részük, pl. cégek, monopóliumok, kiadói jogok, ügyfélkörök és hasonló dolgok sokkal inkább, ténylegesen is javak, amellet szól az a körülmény is, hogy számos esetben a forgalomban találkozunk velük. Ha még az a gondolkodó is, aki a legbehatóbban foglalkozott ezzel a témával⁴, elismeri, hogy ezen viszonyok jószág voltában van valami szokatlan, és az avatatlan szem számára anomáliának tűnik, akkor ennek oka, úgy hiszem, kissé mélyebben rejlik, mint korunknak tudat alatt itt is ható realista vonásában, mely csak anyagokat és erőket (tárgyi javakat és munkateljesítményeket) ismer el dolgoknak, s így javaknak is.

³ Már Arisztotelész (A lélekről, III. 10) különbséget tesz valódi és képzelt javak között, annak alapján, hogy levezethetők-e józan megfontolásból, vagy értelmetlenek.

⁴ Schäffle: A kizáró viszonyok elmélete, 1867, 2. old.– v.ö. Steuart: A politikai gazdaságtan alapelvei, Basil, 1796, II. 128. old., ahol a javak már így csoportosíthatók: dolgok, személyi szolgálatok és jogok, és ez utóbbiakhoz (u.o. 141. old.) számítanak az eladható kiváltságok; Say a javakhoz (*biens*) számítja az ügyvédi körzeteket, egy kereskedő vevőkörét, a hírforrásokat, de egy katonai vezető hírnevét is stb. (Teljes tankönyv, III. 219. old. 1828.); Herman (Államgazdasági vizsgálódások, 1832, 2., 3., 7., 289. old.) a külső javak fogalma alatt foglal össze az életviszonyok közül sokat (társasági, szerelmi, családi, foglalkozási viszonyok stb.), és ezeket mint a javak külön kategóriáját állítja szembe a dologi javakkal és a személyes szolgálatokkal; Roscher (Rendszer I. 3. §.) az államot is a „viszonyok”-hoz sorolja, míg Schäffle a viszonyok fogalmát „az átruházható, az értékesítés magán-ellenőrzése és a konkurencia kizorítása révén kizárólagossá tett jövedelmek”-re korlátozza. (12. old.), ahol a jövedelem (ill. járadék: *Rente – H.L.*) ennél a szerzőnél sajátos értelemben értendő (Az emberi gazdaság társadalmi rendszere, 1867, 192. old.). V.ö.: Soden (Nemzetgazdaságtan, I. 26. §.) és Hufenland: (Az államtudomány új alapvetése, I. 30. old., ed. 1815):

A jogászok már sokszor felhívták a figyelmet arra, hogy nyelvünknek nincs kifejezése a „hasznos ügyletek”-re általánosságban, hanem csak a „munkateljesítmények”-re. Nos, van egy sor olyan ügylet, akár a pusztán *tétlenség* is, melyek, anélkül, hogy munkateljesítményeknek nevezhetnők őket, bizonyos személyeknek határozottan hasznosak, hiszen nagyon jelentős gazdasági értékük van. Az a körülmény, hogy valaki az én áruimból vásárol, vagy az én ügyvédi szolgáltatásaimat veszi igénybe, nem munkateljesítmény az illető részéről, mégis hasznos ügylet a számomra, és az a körülmény, hogy egy módos orvos, aki egy vidéki városkában lakik, ahol rajta kívül csupán egyetlen másik orvos van, felhagy praxisával, még sokkal kevésbé nevezhető az ő munkateljesítményének, a másik számára viszont, aki ezáltal monopolistává válik, mindenképp egy nagyon hasznos. Az a körülmény, hogy személyek egy kisebb-nagyobb köre (pl. adott számú ügyfél) valamely személynek (pl. egy szatócsnak) ilyen hasznos ügyleteket rendszeresen hajt végre, nem változtatja meg ez utóbbiak természetét, épp úgy, ahogy az a körülmény, hogy egy helység vagy egy állam néhány vagy összes lakója részéről egy bizonyos személy részére szabad akaratból vagy jogi kényszer folytán hasznos engedmények jönnek létre (természetes vagy jogi monopóliumok, kiadói jogok, piacvédelem stb.), egyáltalán nem változtatja meg e hasznos engedmények természetét. Amiket tehát az ember ügyfélkörnek, közönségnek, monopóliumnak stb. hív, gazdasági szempontból vizsgálva nem mások, mint hasznos ügyletek, illetőleg más személyek engedményei, vagy pedig, ahogy ez például cégek esetén lenni szokott, javak, munkateljesítmények és más hasznos ügyletek illetőleg engedmények halmaza. Még a baráti és szerelmi kapcsolatok, a vallási közösségek stb. is nyilván más személyek számunkra hasznos ügyletei és engedményei. Ha mármost ezek a hasznos ügyletek vagy engedmények olyanok, hogy rendelkezni tudunk velük, ahogy például a ügyfélkörök, cégek, monopoljogok esetén ténylegesen ez a helyzet, akkor érthetetlen, hogy miért ne ítélnék oda ezeknek a jószágminőséget anélkül, hogy a „viszonyok” homályos kategóriájához folyamodnánk, és ez utóbbiakat mint külön kategóriát az egyéb javakkal szembe kellene állítanunk. Ezzel szemben úgy vélem, hogy a javak összessége két kategóriába sorolható: a dologi javakéba (ide értve a természeti erőket, amennyiben azok javak) és a hasznos emberi ügyletekébe (illetőleg engedményekébe), amelyek közül a legfontosabbak a munkateljesítmények.

Menger, C.: *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1871.

(A szemelvényt Horváth László fordította.)

WILLIAM STANLEY JEVONS

A politikai gazdaságtan elmélete

(részletek)

1. fejezet

Bevezetés

A politikai gazdaságtan tudománya voltaképpen néhány igen egyszerű feltevésen alapul. Hasznosság, gazdagság, érték, áru, munka, föld, tőke a tárgy alkotó elemei; és bárki, akinek mélyreható ismerete van ezek természetéről, a tudomány egészéről rendelkezik, vagy fog rendelkezni megfelelő tudással. Mint ahogy szinte minden közgazdasági író megjegyezte, az egyszerű alkotóelemeket nagy gondossággal és igen pontosan kell meghatározni, mivel a koncepcióba becsúszó legkisebb hiba tönkreteszi következtetéseinket. Ennek megfelelően a következő oldalakat a fenti fogalmak feltételeinek és kapcsolatainak vizsgálatára szenteltem.

Kutatásaimmal és ismételt reflexióimmal arra az újdonságnak tekinthető véleményre jutottam, hogy *az érték kizárólag a hasznosságtól függ*. Az uralkodó nézet inkább a munkát, mint a hasznosságot tekinti az érték forrásának; sőt van olyan vélemény is, ami a munkát kimondottan az érték *okának* tartja. Evvel szemben megmutatom, hogy elég a hasznosság változásának természeti törvényeit végigkövetni a birtokunkban lévő jószág mennyiség függvényében, hogy kielégítő csereelméletet alkossunk, amelyből már egyszerű következményeként adódnak a kereslet és kínálat szokásos törvényei. Ez az elmélet a tényekkel összhangban van; és bármely esetben, ha úgy tűnik, hogy valamilyen érv amellett szól, hogy a munka az érték okának tűnjön, megadjuk a megfelelő magyarázatot. A munka gyakran az érték meghatározójának tűnik, de ez csak közvetetten van így, a kínálat csökkenésének vagy növekedésének révén, ami a jószág hasznossági fokának változását hozza létre.

Nézeteimet nem sietve és elhamarkodva alakítottam ki. Az elmélet minden főbb pontját már tizenhét éve körvonalaztam; de akkor csak a Brit Társaság Statisztikai és Közgazdasági Szekciójának 1862. évi cambridge-i üléséhez benyújtott rövid tanulmány formájában publikáltam. Ennek egy még rövidebb tömörítése került az ülés jegyzőkönyvébe, s maga a tanulmány nyomtatott formában 1866 júniusáig meg sem jelent. A tanulmány írása óta ismételtlen megkérdőjeleztem és átgondoltam fogalmaim igazságtartalmát, de egyáltalán nem találtam okot, hogy kételkedjem alapvető helyességükben.

A tudomány matematikai jellege

Világos, hogy ha a közgazdaságtan egyáltalán tudomány kíván lenni, akkor matematikai tudománnyá kell válnia. Sok előítélet létezik, mely akadályokat gördít a matematikai módszereknek és a matematikai nyelvezetnek az erkölcsi tudományok bármely ágába történő bevezetése elé. Sokan úgy gondolják, hogy a matematikai módszerek a fizikai tudományok körében nyerhetnek megfelelő alkalmazási területet, és az erkölcstudományok valami mást – nem tudom persze, hogy mit – igényelnek. Az én közgazdasági elméletem azonban tisztán matematikai jellegű. Sőt, mivel az általunk használt mennyiségek folytonos változásnak vannak kitéve, nem habozom a tekintetben, hogy a matematika megfelelő ágát használjam, bár az a végtelen kis mennyiségek igen bátor feltevését foglalja magában. Az elmélet a differenciálszámítás alkalmazása a gazdagságra, a hasznosságra, az értékre, a keresletre, a kínálatra, a tőkére, a kamatra, a munkára és minden egyéb olyan kvantitatív fogalomra, ami az ipari tevékenység mindennapjaiban előadódik. Minthogy szinte minden tudományágban kialakult komplett elmélet alkalmazza a kalkulust, ezért egy igazi közgazdaságtani elmélet sem létezhet nélküle.

Tudományunknak *egyszerűen azért kell matematikai jellegűnek lennie, mert mennyiségekkel foglalkozik*. Bárhol, ahol a *kisebb-nagyobb* viszony létezik a tárgyalat dolgok között, a kapcsolatoknak és törvényeknek matematikai természetűeknek kell lennie. A kereslet és kínálat szokásos törvénye a keresett és kínált jószágok olyan mennyiségeit kezeli, ahol a mennyiségek az árak függvényében változnak. Ennek következtében a törvények matematikaiak. A közgazdászok nem változtathatják meg a törvények természetét azáltal, hogy megtagadják tőlük a megfelelő elnevezést; ezzel az erővel a piros fényt is megpróbálhatják azáltal megváltoztatni, hogy kéknek nevezik. Az viszont, hogy a matematikai törvényeket a közgazdász szavakban vagy a szokásos x , y , z , p , q stb. szimbólumok révén fogalmazza meg, már csak a véletlennek, illetve a kifejezés kényelmének kérdése. Ha a megfogalmazás nehézsége, vagy a szószaporítás nem zavar, akkor a legbonyolultabb matematikai problémákat is kifejezhetjük mindennapi nyelven, megoldásuk szavakba foglalható. Valójában neves matematikusok is szerették érveiket és eredményeiket oly módon kifejezni, hogy szimbólumaiktól elszakadva igyekeztek a lehető legközelebb kerülni a hétköznapi szóhasználathoz. Laplace a *Système du Monde*-ban a csillagászati igazságokat köznapi nyelven próbálta leírni; Thomson és Tait nagy *Természetfilozófiai Értekezését* átszövik az általános műveltségű olvasó számára is belátható egyszerű szavakba foglalt értelmezések.

Ezek az erőfeszítések azonban, bármennyire kiváló és eredeti is szerzőjük, bonyolult kapcsolatok esetén hamar beleütköznek a nyelv és a szókincs állította határokba. A matematikai könyvek szimbólumai természetüket tekintve

nem különböznek a nyelvtől; olyan tökéletesített nyelvi kifejezés eszközei, amelyet az adott fogalmak és összefüggések bemutatására hoztak létre. Nem az érvelés tartalmát határozzák meg, csupán egyszerűsítik a kifejezésmódot és a megértést. Tehát, ha a közgazdaságtanban mennyiségekkel és azok bonyolult kapcsolatrendszerével kell foglalkoznunk, matematikai érvelést kell használnunk; algebrai jelölések elkerülésével a tudományág nem lesz kevésbé matematikai – csupán visszautasítjuk, hogy egy tökéletlen tudományágban, melynek nagy szüksége lenne minden segítségre, alkalmazzunk olyan apparátust, amit minden tudomány elengedhetetlennek tart.

Az egzakt mérés lehetősége

Bizonyára sokan azon a véleményen lesznek, hogy azok a fogalmak, melyekkel tudományágunk foglalkozik, mérhetetlenek. Érzéseinket nem tudjuk mérni, nincs mércénk rá, nem tudjuk tesztelni azokat; a munkának, a szenvedésnek és az örömnak nincs mértékegysége. Ezért úgy tűnik, mintha a közgazdaságtan mint matematikai elmélet meg lenne fosztva attól, hogy számszerűsített adatokkal dolgozzon. [...]

Nem mondanám, hogy valaha is lesz eszközünk arra, hogy az emberi érzéseket közvetlen módon mérjük. A öröm és fájdalom egységét még elképzelni is nehéz; de ezeknek az érzéseknek a fontossága ösztönöz folyamatosan adásra, vételre, kölcsönadásra és kölcsönvételre, munkára és pihenésre, termelésre és fogyasztásra; és *érzéseink mennyiségi hatásából kell becsülnünk összehasonlítható összegüket*. Saját természete szerint a gravitációt sem ismerjük vagy mérjük jobban érzéseinknél; de éppúgy, ahogy a gravitációt az inga mozgásában kifejeződő hatással mérjük, úgy becsülhetjük érzéseink egyenlőségét, illetve egyenlőtlenségét döntéseink révén. Az akarat az ingánk, és kilengéseit gondosan rögzíti a piaci árak listája. Nem tudom, mikor lesz tökéletes statisztikánk, azonban ennek hiánya az egyetlen áthághatatlan akadály, hogy a közgazdaságtan egzakt tudomány legyen. [...]

A közgazdaságtan és az etika kapcsolata

A közgazdaságtan és az erkölcstudományok kapcsolatáról néhány szót. A kifejtendő elmélet teljesen az öröm- és fájdalom-kalkuluson alapul; a közgazdaságtan tárgya a boldogság maximálása öröm vásárlása révén, a fájdalom legkisebb költsége mellett. Az alkalmazott szóhasználat félremagyarázásra adhat okot, mivel úgy tűnhet, mintha az örömet és fájdalmat úgy kezelnénk, mint az emberi elmét irányító, mindent átfogó, teljesen kielégítő két motívumot. Nem látok problémát abban, hogy az erkölcs utilitarista elmélet szerinti felfogását elfogadjam, ami a jó és rossz szétválasztásának kritériumát az emberiség boldogságára tett hatásban látja. Azonban sohasem éreztem, hogy ez az elmélet

meggátolna bennünket abban, hogy a használt kategóriákat a legszélesebb és legtisztább értelemben használjuk.

Jeremy Bentham az utilitarista elméletet megalkuvást nem ismerő módon fejtette ki. Szerinte minden, ami érdekes vagy fontos számunkra vagy örömet vagy fájdalmat okoz; és amikor ezeket a kategóriákat elég széles értelemben használjuk, az öröm és a fájdalom minden olyan erőt magában foglal, ami cselekedeteink motorja lehet. E kategóriák explicit vagy implicit módon minden számításunk alapjai és az erkölcstudományok keretében kezelt végső mennyiségeket képezik. Bentham e tárgyban kifejtett szavai magyarázatot és megszorításokat kívánnak, de tele vannak igazságtartalommal és túl fontosak ahhoz, hogy kihagyjuk. „A Természet – mondja¹ – az emberiséget két legfőbb úr kormányozza, a fájdalom és az öröm uralma alá helyezte. Egyedül ezek mutatják meg, hogy mit kellene tennünk, s azt is ezek határozzák meg, hogy mit fogunk tenni. Egyfelől a jó és a rossz mértékadói, másfelől az ok és okozat láncolatai is trónusukhoz vannak kötve. Mindenben ők irányítanak, amit teszünk, amit mondunk és amit gondolunk: minden igyekezetünk, hogy ebből az alávetettségéből kiszabaduljunk, csak mutatja és megerősíti erejüket. Szavakban az ember tehet úgy, mintha megtagadná birodalmukat; a valóságban, ennek ellenére, alávetettsége megmarad. *A hasznosság elve* elismeri ezt az alávetést, és olyan rendszer alapjává válik, aminek a célja, hogy a boldogság szövedékét táplálja a jog és a józan ész segítségével. Azok a rendszerek, amelyek ezt megpróbálják kétségbe vonni, csak tapogatóznak érzékelés helyett, a hóbortnak hódolnak a józan ész helyett és sötétségben mozognak világosság helyett.” [...]

Az utilitarista doktrína elfogadása vagy elutasítása véleményem szerint a szavak pontos interpretálásától függ. [...]

Jelen célom, hogy kimutassam az érzések hierarchiáját és az öröm és fájdalom azon jól körülhatárolt helyét, amivel a közgazdász foglalkozik. A legalacsonyabb rendű érzésekkel foglalkozunk itt. A hasznossági kalkulus az ember mindennapi szükségleteit kívánja kielégíteni a legkisebb költség mellett. Minden dolgozó, feltételezés szerint, egyéb motiváció hiányában energiáját gazdagsága növelésére fordítja. Az erkölcsi jónak és rossznak egy magasabb rendű számítása mutatná csak meg, mi módon tudja az ember a lehető legjobban felhasználni gazdagságát mind maga, mind embertársai számára. [...]

¹ Bentham, J.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. 1823. Vol. 1. p. 1.

3. fejezet

A hasznosság elmélete

Az összes hasznosság és a hasznosság foka

Már abban a helyzetben vagyunk, hogy érzékeljük a különbséget bármely jószág összes hasznossága és a jószág bármely ponton érzékelt hasznosságának foka között. Ezek lényegében teljesen eltérő jellegű mennyiségek, az elsőt egy terület reprezentálja, a másikat egy egyenes. Most azt kell belátnunk, hogy hogyan fejezhetjük ezt ki megfelelő matematikai nyelven.

Ahogy matematikai könyvekben szokásos, jelölje x azt a mennyiséget, ami független változó – ebben az esetben a jószág mennyiségét. Jelölje u az összes hasznosságot, ami x fogyasztásából következik. Akkor u , ahogy a matematikusok mondják, az x függvénye; azaz folyamatosan és szabályosan, bár talán ismeretlen módon változik, ha x változik. A legfontosabb célunk azonban most a hasznosság fokának kifejezése.

A matematikusok a Δ jelet mennyiségek előtt használják, mint például x , jelezve, hogy ez ugyanolyan természetű, mint x , de kisebb x -hez viszonyítva. Így Δx kis része x -nek, $x + \Delta x$ kicsit nagyobb, mint x . Mármost, ha x egy jószág mennyisége, akkor $x + \Delta x$ hasznossága általános szabályként nagyobb lesz, mint x -é. Jelöljük $x + \Delta x$ összes hasznosságát $u + \Delta u$ -val; akkor világos, hogy a hasznosság növekménye, Δu a Δx jószágnövekményhez tartozik; ha a magyarázat kedvéért feltesszük, hogy a hasznosság foka azonos minden Δx -re, ami majdnem igaz kicsisége okán, a megfelelő hasznosság fokát a Δu -nak Δx -szel való osztásának révén kapjuk. [...]

Mint már kifejtettük, egy jószág hasznossága feltételezés szerint tökéletes folytonossággal változik, úgyhogy kis hibát követünk el, ha azonosságot tételezünk fel minden Δx -re. Ezt kikerülendő képzeljük el, hogy Δx végtelen kicsire csökken, vele csökken Δu is. Minél kisebbek a mennyiségek, annál korrektebb a hasznosság foka egy pontban. Így a $\Delta x / \Delta u$ szegmens határa, vagy ahogy rendszerint jelölik: du/dx lesz a hasznosság foka, ami x jószág mennyiségéhez tartozik. A hasznosság foka, matematikai nyelven az u x szerinti differenciálhányadosa.

Ritkán lesz szükségünk arra, hogy a hasznosság fokát vizsgáljuk, kivéve az utolsó növekményét, amit elfogyasztottunk, vagy, ami ugyanaz, a következő növekményét, amit el fogunk fogyasztani. Ezért többnyire a hasznosság végső foka kifejezést használom, ezalatt az utolsó, illetve a következő lehetséges nagyon kicsi vagy végtelen kicsi növekmény hasznossági fokát értem, amit a létező készlethez adtunk. [...]

Érdekes feladat lenne egy személy élvezetének teljes összegét becsülni, de nem lenne olyan fontos, mint, hogy az élvezet növekményét és csökkenését

becsüljük a helyzetnek megfelelően. Hasonlóan, mint ahogy egy nagyon gazdag ember a vagyonáról esetleg nem tud pontos képet adni, de jövedelmeiről és kiadásairól, azaz a növekményekről és csökkenésekről pontos elszámolással bír.

A hasznosság végső fokának változásai

A hasznosság végső foka az a függvény, ami a közgazdasági elméletben fordulópontot fog hozni. A közgazdászok általában nem tudtak különbséget tenni ezen függvény és az összes hasznosság között, amiből sok zavar és kuszaság származott. Sok jószág, ami igen hasznos, kevésbé kívánt és becsült. Víz nélkül nem lehet élni, s normális körülmények között még sincs értéke számunkra. Miért van ez így? Egyszerűen azért, mert a rendszerint rendelkezésre álló nagy mennyisége miatt a hasznosság végső foka közel kerül nullához. Mindennap élvezzük a szinte korlátlanul rendelkezésre álló vizet, de nem kívánunk többet fogyasztani, mint amennyit birtokolunk belőle. Ha a kínálat aszály miatt szűkössé válik, akkor kezdjük érezni nagyobb hasznossági fokát, amelyről oly keveset gondolunk máskor.

A közgazdasági problémák közül a legfontosabb azoknak a függvényeknek a változása, amelyek a hasznosság végső fokát fejezik ki. Általános törvényként állapíthatjuk meg, hogy a hasznosság foka a jószág mennyiségével változik, és pedig végső soron csökken, ahogy az jószág mennyisége nő. Nem létezik olyan jószág, amelyet folyamatosan, ugyanolyan erővel kívánunk, bármennyi legyen, amit fogyasztunk vagy birtokolunk. Mindenfajta étvágyunk előbb vagy utóbb képes kielégülésre vagy telítődésre, ténylegesen, jelentéstanilag mindkét szó azt tartalmazza, hogy eleget birtokolunk, hogy a több nem hasznos számunkra. Ez nem jelenti azt, hogy a hasznosság foka mindig nullára süllyed. Ez előfordulhat bizonyos esetekben, különösen az egyszerű állati szükségleteknél, mint élelem, víz, levegő stb. De minél kifinomultabbak és intellektuálisabbak az igények, annál kevésbé képesek telítődésre. A jó ízlés és a tudomány tárgyai, a különlegességek iránti igény, ha felébredt, aligha korlátos.

Ez a nagy elv, azaz a hasznosság végső fokának csökkenése bármely jószág esetén, sok közgazdász írásában implicite fellelhető, bár igen ritkán jelentik ki világosan és félreérthetetlenül. Ez az a törvény, ami Seniornál az ún. „változás törvénye” alapjául szolgál. Valójában Senior magát a törvényt is kifejti.

4. fejezet

A csere elmélete

Az érték eredete

Hátra van még munka mint az érték elemének tárgyalása. Számos közgazdász azt vallotta, hogy a munka az *érték oka*, azt állítva, hogy minden tárgy értéke abból származik, hogy munkát fejtettek ki előállításukkor; ez, ha nem is explicit állítás formájában, de azt foglalja magában, hogy az érték arányos lesz a munkával. Ez a tétel egy pillanatra sem állhat meg, mert a tényekkel szöges ellentétben van. Ricardo ilyen véleményt fejt ki, amikor azt mondja: „Vannak javak, amelyek értékét kizárólag ritka voltuk határozza meg. Az ilyen javak mennyiségét semmiféle munkával sem lehet szaporítani, ennél fogva értéküket sem lehet csökkenteni fokozott kínálat révén. A javaknak ebbe a csoportjába tartoznak bizonyos ritka szobrok és képek, ritka könyvek és érmék, nagy különleges minőségű borok, amelyek csak nagyon kevés, sajátos talajon termelt szőlőből nyerhetők. Ezek értéke teljesen független az előállításukhoz eredetileg szükséges munka mennyiségétől és úgy változik, ahogyan azok anyagi jóléte és vásárlási kedve változik, akik szeretnék azokat megszerezni.”

Az a tény, hogy sok mindent, mint például könyvritkaságokat, érméket, antik tárgyakat stb., melyek értéke magas, teljesen képtelenség ma előállítani, már magában is megfoghatatlanná teszi azt a fogalmat, hogy az érték a munkától függ. Még azok a dolgok is, amelyek munkával állíthatók elő, ritkán cserélődnek pontosan annak megfelelő értéken. A jelenleg elterjedt értékelméletek is megengedik, hogy a gabona, a gyapjú, a vas és egyéb tárgyak piaci értéke természetes áruk vagy termelési költségük alá vagy fölé menjen. Eltérés lehet egy jószág előállítására fordított munka, s azon érték között, amely végső soron hozzá rendelhető. [...] Valójában az a helyzet, hogy *az a munka, amit már egyszer kifejtettünk, nincs hatással egyetlen tárgy jövőbeli értékére sem*: elmúlt, örökre elveszett. A kereskedelemben a hajdanvolt dolgokra örök fátylat boríthatunk; minden pillanatban tiszta lappal indulunk, a javak értékét jövőbeli hasznosságuk alapján ítéljük meg. Az ipar alapvetően jövőorientált és nem múltba tekintő; ritkán fordul elő, hogy egy vállalkozás eredménye kezdeményezőjének első intencióival essen egybe.

Ugyanakkor, bár a munka sohasem oka az értéknek, az esetek többségében meghatározó körülmény a következő módon: – *Az érték kizárólag a hasznosság végső fokától függ. Hogyan változtathatjuk meg ezen hasznossági fokot? – Azáltal, hogy több vagy kevesebb jószág áll a fogyasztó rendelkezésére. És hogyan lesz több, illetve kevesebb jószág? A jószág kínálatának előállítására fordított több vagy kevesebb munka kifejtésével.* Ezek szerint két lépcsőfok van a munka és az érték között. A munka hat a kínálatra, a kínálat hat a hasznosság fokára, ami vi-

szont uralja az értéket, vagy a cserearányokat. Hogy e mindennél fontosabb összefüggés-sorozatot ne lehessen félreérteni, táblázatos formában is bemutatom:

*A termelési költség meghatározza a kínálatot;
A kínálat meghatározza a hasznosság végső fokát;
A hasznosság végső foka meghatározza az értéket.*

Nagyon könnyű abba az irányba elmenni, hogy a munka az érték szabályozója; fontos arra is emlékezni, hogy a munka maga is egyenlőtlen értékű. Ricardo értékelméletét egyetlen erőszakos feltevéssel a munkára mint egységes jószágra alapozta. Tudatában volt, hogy a munka minőségben és hatékonyságban végtelen sok különbséggel rendelkezik, úgy hogy mindegyik fajtája voltaképpen többé-kevésbé ritka, így következőképpen magasabb vagy alacsonyabb bért fizetnek érte. Ezeket zavaró körülményeknek tekintette, amit figyelembe kell venni, elmélete ennek ellenére a munka egyformaságán alapul. Elméletem teljesen más talajon áll. *A munkát én alapjában változó jellegűnek tartom, értéke a termelt jószág értéke által határozódik meg, s nem a munka az, ami a termék értékét határozza meg.* Lehetetlennek tartom, hogy *a priori* összevegyük a tenge-rész, az ács, a vasmunkás, az iskolamester vagy az ügyvéd termelőerejét.

Jevons, W. S.: *The Theory of Political Economy*. 1st ed. 1871, 3rd ed. 1888. London: Macmillan.

(*A szemelvényt a harmadik kiadás alapján Bekker Zsuzsa fordította.*)

LÉON WALRAS

A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdagság elmélete

(részletek)

A könyv szerkezete a következő:

Első rész: A politikai és társadalmi gazdaságtan tárgya és felosztása (1–4. lecke)

Második rész: A csere elmélete két áru esetére (5–10. lecke)

Harmadik rész: A csere elmélete több áru esetére (11–16. lecke)

Negyedik rész: A termelés elmélete (17–22. lecke)

Ötödik rész: A tőkeképződés és hitel elmélete (23–28. lecke)

Hatodik rész: A forgalom és a pénz elmélete (29–34. lecke)

Hetedik rész: A gazdasági haladás feltételei és következményei; A tiszta közgazdaságtan rendszernek bírálata (35–40. lecke)

Nyolcadik rész: Áralakulás, monopólium, adózás (41–42. lecke)

Függelékek

Előszó a negyedik kiadáshoz

[...]1879-ben Jevons, aki közben a londoni University College professzora lett, megjelentette *The Theory of Political Economy* c. műve második kiadását. Az Előszó xxxv-xlii oldalán részben tisztelettel adózott a német Gossennek, aki a matematikai közgazdaságtan kiindulópontjait fölfedezte, ezt én, mint már láttuk, korábban Jevonsnak tulajdonítottam. Cikket írtam tehát Gossenről „Egy ismeretlen közgazdász, Henri Hermann Gossen” címmel, a *Journal des Economistes* 1885. április és májusi számában, amelyben leírtam életét és munkásságát, és kísérletet tettem arra, hogy meghatározzam, mi is a saját részem, miután tisztességgel számba vettem két elődöm hozzájárulását. E munka 16. leckéjének végén van egy bekezdés, melyben visszatérek erre a kérdésre. Ott is kitérek rá, hogy 1872-ben a cserében a ritkaság (*rareté*) fontosságát mindhármunktól függetlenül Carl Menger, a Bécsi Egyetem közgazdaságtan-tanára újra fölfedezte és hangsúlyozta.

Kész vagyok elismerni Gossen elsőségét a hasznossági függvény, Jevonsét pedig a cserében megvalósuló maximális hasznosság kérdésében, de nem ezen közgazdák munkái voltak kiindulópontjaim. A gazdaságtan alapelveit apámtól, August Walrastól tanultam, azt pedig, hogy hogyan kell a függvénytant e tanok kidolgozásában fölhasználni, August Cournot-tól. Mindezt nyilvánosan is elismertem már első esszéimben, és azóta is minden szükséges alkalommal újra hangsúlyozom. Most azt kívánom elmagyarázni, elméletem hogyan alakult ki, fejlődött és vált teljessé e munkám egymást követő kiadásaiban.

Bár a részleteket illetően sokat léptem előre, az egészet tekintve a csere, a termelés, a tőkeképződés és a hitel egyenleteinek megoldása alapvetően ugyanaz maradt, mint ami az első kiadásban volt.

[...]

A tiszta gazdaságtan lényegében nem más, mint az árak meghatározódásának elmélete a tökéletesen szabad verseny elméleti feltételei között¹. Mindazon anyagi és nem anyagi dolgok összessége, amelyeknek ára lehet, mert ritkák (azaz egyidejűleg hasznosak és mennyiségükben korlátozottak), alkotja a társadalom gazdagságát. A tiszta közgazdaságtan tehát a társadalmi gazdagság elmélete is.

A társadalom gazdagságát alkotó javakon belül különbséget kell tennünk tőkejavak vagy tartós javak, azaz az ismételten fölhasználható jóságok és jövedelmi vagy nem tartós javak (*biens fungibles*), azaz a csak egyszer használható

¹ Ezen olyan szabad versenyt értünk, amiben a szolgáltatások eladói egymás alá kínálnak, illetve ahol a vevők egymás fölé licitálnak. A vállalkozók közötti szabad verseny, ahogy azt a 188. §-ban megmutattam, nem az egyetlen eszköz arra, hogy az eladási árat egyenlővé tegyünk a termelési költségekkel. Az alkalmazott gazdaságtanra tartozik annak vizsgálata, hogy vajon mindig a szabad verseny jelenti-e a legjobb megoldást.

jóságok között. A tőkejavak közé soroljuk a földet, a személyes képességeket és magukat a tulajdonképpeni tőkejóságokat. A jövedelmi javak kategóriája nemcsak a fogyasztási cikkeket és azokat a nyersanyagokat tartalmazza, amelyek nagyobb részt anyagi javak, de a tőkejavak használatát, azaz szolgálataikat is, amik az esetek többségében nem anyagi természetűek. A közvetlenül fölhasználható tőkejavak szolgálatait fogyasztói szolgáltatásnak nevezzük és a fogyasztási javakkal egy kategóriába tesszük. A csak közvetve fölhasználható tőkejavak szolgálatait termelési szolgáltatásnak nevezzük és a nyersanyagokkal azonos kategóriába soroljuk. Véleményem szerint ez a tiszta gazdaságtan kulcsa. Az árak meghatározódásának tudományos elméletét nem lehet megalkotni addig, amíg különbséget nem tesznek a tőkejavak és a jövedelmi javak között, különösen pedig addig, amíg a tőkejavak révén nyújtott nem anyagi szolgáltatásokat nem hajlandók a társadalmi gazdagság ugyanolyan részének tekinteni, mint a jövedelmi javak anyagi összetevőit. Ha most már a javasolt megkülönböztetést és csoportosítást elfogadjuk, akkor lehetővé válik, hogy (1) a csere elmélete révén meghatározzuk a fogyasztói javak és szolgáltatások árait, (2) a termelés elméletében megkapjuk a nyersanyagok és termelőszolgáltatások árait, (3) a tőkeképződés elméletében levezessük az állótőkejavak árait, és (4) a forgalom elméletében eljussunk a forgótőke elemeinek áráig. A továbbiakban azt mutatom meg, hogyan fog ez történni.

Először is, képzeljünk el egy olyan piacot, ahol csak fogyasztói javak és szolgáltatások cserélnek gazdát, mondhatjuk, cserélődnek, úgy, hogy bármely szolgáltatás eladása valamilyen tőkejóság kölcsönadása révén történik. Amint az árakat, illetve a mindezen dolgokra és szolgáltatásokra vonatkozó cserearányokat véletlenszerűen kikiáltják úgy, hogy valamelyiket mint egységet (*numéraire*) használják, a cserében részt vevő mindegyik fél felkínálja azokat az árukat és szolgáltatásokat, amelyekről úgy gondolja, hogy abból neki magának túl sok van, és megadja, mennyit keres azokból a cikkekből és szolgáltatásokból, amikről úgy gondolja, hogy fogyasztását egy meghatározott időre előre tekintve, azokból túl keveset birtokol. A ténylegesen keresett és kínált mennyiségeket minden egyes termékre meghatározva azon esetekben, amikor a kereslet meghaladja a kínálatot, az ár nőni, ahol a kínálat haladja meg a keresletet, ott az ár csökkenni fog. Most már az új árakat fogják kikiáltani, és a cserében részt vevők valamennyien újabb kínált és keresett mennyiségeket határoznak meg. Az árak pedig megint nőnek és esnek, egészen addig, amíg minden termék és szolgáltatás kereslete és kínálata meg nem egyezik egymással. Ekkor lesznek az árak a folyó egyensúlyi árak, és ekkor kerül sor ténylegesen a cserékre.

A termelés kérdését úgy közelítjük meg, hogy a csere fogalmát kiszélesítjük a fogyasztási javak vagy termelési szolgáltatások kombinációival vagy ezen kombinációk nyersanyagokra történő alkalmazásaival. Ha ezt figyelembe akarjuk venni, a földtulajdonosokat, a munkásokat és a tőkéseket mint termelési szol-

gáltatások eladóit és fogyasztási cikkek vevőit kell figyelembe vennünk, akik szemtől szemben állnak azokkal, akik termékeket árulnak és termelési szolgáltatásokat és nyersanyagokat vesznek. Ez utóbbi vevők a *vállalkozók*, akik nyereséget remélnék abból, hogy termelési szolgáltatásokat alakítanak termékekké, nyersanyagokká, amit egymás között adnak-vesznek, vagy fogyasztási javakká, amit azoknak a földtulajdonosoknak, munkásoknak és tőkéseknek adnak el, akiktől a termelési szolgáltatásokat vesznek.

Jobban megértjük a dolgot, ha két piac létét képzeljük el egy helyett. Legyen az egyik a *szolgáltatások piaca*, ahol e szolgáltatásokat kizárólag földtulajdonosok, munkások és tőkések kínálják, és, amennyiben ezek közvetlenül fogyasztható szolgáltatások, ugyanők is keresik, míg amennyiben termelési szolgáltatások, a keresletet a vállalkozók támasztják. Legyen a másik piac a *termékek piaca*, ahol ezeket kizárólag vállalkozók kínálják, és, amennyiben ezek nyersanyagok, ugyanők vásárolják is, amennyiben pedig fogyasztási cikkek, úgy a földtulajdonosok, munkások és tőkések. A véletlenszerűen kikiáltott árakra a földtulajdonosok, munkások és tőkések mint fogyasztók fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat keresnek és cserébe szolgáltatásokat fognak kínálni úgy, hogy az adott időszak alatti összhasznosságuk a legnagyobb legyen. A vállalkozók ugyanakkor mint termelők ugyanerre az időszakra termékeket fognak kínálni aszerint, hogy a termelési koefficiensek a termelési szolgálatok milyen mértékét teszik lehetővé. E vállalkozók növelik kibocsátásukat, valahányszor a termékek eladási árai meghaladják a termelésükben részt vevő termelési szolgáltatások árait, illetve mindannyiszor csökkentik kibocsátásukat, mikor e termelési szolgáltatások árai nagyobbak, mint az eladási ár. A piacok bármelyikét vesszük is, ha a kereslet meghaladja a kínálatot, az árak nőni fognak, illetve ha a kínálat nagyobb, mint a kereslet, csökkennek majd. A folyó egyensúlyi árak azok, ahol minden egyes szolgáltatás és termék kereslete és kínálata megegyezik egymással és ahol minden termék *eladási ára* megegyezik *előállítási költségével*, azaz az alkalmazott termelési szolgáltatások költségével.

Ahhoz, hogy a tőkeképződés kérdését meg tudjuk közelíteni, föl kell tételeznünk, hogy vannak földtulajdonosok, munkások és tőkések, akik megtakarítanak, vagyis olyanok, akik az általuk kínált szolgáltatások árát nem fordítják teljes egészében fogyasztási javak és szolgáltatások vásárlására, hanem *új tőkejavaknak* támasztanak keresletet. Hasonlóképpen azt is föl kell tételeznünk, hogy azokkal szemben, akik megtakarítanak, állnak olyan vállalkozók, akik a fogyasztási cikkek és nyersanyagok helyett új tőkejavakat állítanak elő. Ha tehát adott egyrésztől meghatározott nagyságú megtakarítás, másrésztől pedig új gyártású tőkejavak adott mennyisége, ezeket egymás között a tőkejavak piacán fogják cserélni a verseny működésének megfelelően olyan arányban, ami azon fogyasztási javak és termelési szolgáltatások árától függ, amiket ezek segítségével állítanak elő, és amelyeket a csere és a termelés elméletében már

meghatároztunk. Van tehát valamekkora jövedelmi rátánk és minden egyes tőkejóságra van egy árunk, ami arányos azzal, amekkora részt szolgáltatásai arányosan jelentenek a jövedelemben. A tőkejavak termelői, akárcsak a fogyasztási javaké, aszerint növelik vagy csökkentik kibocsátásukat, hogy az eladási ár meghaladja vagy el sem éri a termelési költségeket.

Ha megkaptuk a jövedelem rátáját, akkor nemcsak az újonnan előállított állótőkejavak árát tudjuk kiszámítani, de a régi állótőkeelemek (azaz a föld, személyes képességek és a tulajdonképpeni tőkejavak) árát is úgy, hogy elosztjuk szolgáltatásaik árát (azaz a járadékot, a bért és a kamatot) a jövedelmi rátával. Már csak az marad, hogy a forgótőke árát megtaláljuk, és meglássuk, hogy mi történik mindezekkel az árakkal, ha a *numéraire* a pénz. Ez a forgalom és a pénz kérdésének tárgya.

Munkám negyedik kiadásában azt is meglátjuk majd, hogy e munka statikus keretei között hogyan tette lehetővé a „kívánt készpénzkészlet” fogalmának bevezetése az ezen probléma olyan megfogalmazását és ugyanazon fogalmi apparátussal és pontosan ugyanazon a módon való megoldását, ahogyan azt az eddigiekben tettem. Nem kellett mást csinálnom, csak a forgótőkét először megfeleltetni valamiféle *készenléti szolgáltatásnak*, *naturális formában* vagy pénzben, majd megkeresni minden ilyen szolgáltatást, amit kizárólag a tőkések kínálhatnak, és a keresletet, amelyek részben, amennyiben ezek a *szolgáltatások fogyasztási jellegűek*, a maximális kielégítettséget kereső földtulajdonosoktól, munkásoktól és tőkésektől származnak, és, amennyiben ezek termelési szolgáltatások, vállalkozóktól, az olyan meghatározott termelési összetevők iránti igényük mértékében, amelyekre mint készenléti szolgáltatásokra tartanak igényt. E szolgáltatások árai tehát pontosan ugyanúgy határozhatók meg, mint minden más szolgáltatásé. Továbbá, a forgótőke és a pénz ára ebből következően úgy határozódik meg, mint olyan arány, ami megadja, hogy szolgálataik készenlétkben tartásának ára hogyan viszonyul a jövedelmi rátához, a pénz ára, azaz *maga* a pénz pedig mint mennyiségének inverze.

Egész elméletem matematikai. Leírható ugyan a köznyelv szavaival, de bizonyítását matematikailag kell elvégezni. A bizonyítás teljes egészében a csere elméletén nyugszik; a csere elmélete pedig teljes egészében összefoglalható a piaci egyensúly következő két feltételében: először, hogy a cserében részt vevő minden fél maximális hasznosságot ér el, és másodsor, minden egyes árucikk összesített kereslete és kínálata megegyezik. Csak a matematika segítségével érthetjük meg, mit értünk a maximális hasznosság feltételén, úgy, hogy minden résztvevőnek minden fogyasztási jóságra és szolgáltatásra egy olyan görbét tulajdonítunk, ami megadja a *szűkösséget* (*rareté*), azaz azt, hogy *milyen intenzitással a legutoljára kielégített szükséglet* mint a *vásárolt mennyiség* csökkenő függvénye: a matematika lehetővé teszi számunkra, hogy belássuk, egy adott résztvevő akkor jut el szükségletei legnagyobb elérhető összesített kielégített-

séghez, ha az egyes árak kikiáltásakor olyan mennyiségben keres és kínál árucikkeket, hogy *szükségük (rareté)* a csere tényleges elvégzésekor éppen árarányaikkal arányos. A matematika nélkül azt sem érthetjük meg, hogy miért és hogyan van az, hogy a folyó egyensúlyi árak nemcsak a csere, de a termelés, a tőkeképződés és forgalom egyensúlyi árai is, megemelve a szolgáltatások, termékek és új tőkejavak árát, amikor a kereslet meghaladja a kínálatot, és csökkentve az árakat az ellenkező esetben. A matematika az, ami mindezt könnyen megérthetővé teszi, először, mert a *szükség (rareté) függvényből* származtatja nemcsak azokat a függvényeket, amelyek a szükségletek kielégítésének maximumát keresve a szolgáltatások kínálatát és a szolgáltatások, termékek és új tőkejavak keresletét írják le, de megadja ugyanakkor azokat az egyenleteket is, amelyek az ezen szolgáltatások, termékek és tőkejavak *kereslete és kínálata* közötti egyenlőséget kifejezik; másodsor, mert ezeket olyan új egyenlőségekkel egészíthetjük ki, amelyek a termékek és tőkejavak eladási árai és előállítási költségei közötti egyenlőséget fejezik ki, illetve azt, hogy minden új tőkejóságra jutó jövedelmi ráta kiegyenlítődik; és végül azzal, hogy bizonyítja, hogy (1) a csere, termelés, tőkeképződés és forgalom eddig említett kérdései megoldható kérdések abban az értelemben, hogy a függvények száma pontosan megegyezik az ismeretlenek számával, és (2) a piaci árak föl-le mozgása, ami a vállalkozóknak a veszteséges vállalkozásokból a nyereségesek felé való tényleges mozgását mutatja, maga az az egyszerű és tiszta módszer, amivel a problémát leíró egyenletek megoldása felé vezető utat kitapogathatjuk.

[...]

Mindenki, aki a témát ismeri, tudja, hogy a cserének azon elmélete, amely az *utolsó kielégített szükségletintenzitással* (i.e. *Final Degrees of Utility* vagy *Grenznutzen*) arányosítja az árat – és amelyet Jevons, Menger és jómagam szinte egyidejűleg fejlesztettünk ki, és ami a gazdaságtan egész épületének alapjául szolgál, Angliában, Ausztriában, az Egyesült Államokban és amerre csak a tiszta gazdaságtannal foglalkoznak, azt tanítják – a tudomány szerves részévé vált.

Attól a pillanattól fogva, hogy a csere elmélete helyet talált a tudományban, nyilvánvaló volt, hogy a termelés elmélete követni fogja, ami meg is történt. Jevons *The Theory of Political Economy* c. műve második kiadásában már tudta, hogy mi az, ami kimaradt az első kiadásból, azaz azt, hogy ha a *Final Degree of Utility* határozza meg a termékek árát, akkor a termelési szolgáltatások árát is annak kell meghatározni, tehát a járadékot, a béreket vagy a kamatot is, mert a termékek eladási árának és az előállításukban részt vevő szolgáltatások költségeinek a szabad verseny körülményei között az egymással való megegyezés felé kell mozogniuk. 1879 májusában Jevons tíz nevezetes oldalt tett a második kiadás előszavához (xlviii–lii oldalak), világosan kimondva, hogy az angol iskola, pontosabban a Ricardo–Mill-iskola téziseit meg kell fordítani,

mert a termékek árai határozzák meg a termelői szolgáltatások árát, és nem fordítva. Ez a gyümölcsöző kezdeményezés nem talált azonnal követőkre Angliában; igaz, ami igaz, az első reakciók Ricardo termelési költség-elméletének elfogadását mutatták Jevonséval szemben. Ugyanakkor az osztrák közgazdák, akik csereérték-elméletükben mindenki mástól függetlenül jutottak el a *Grenznutzen* koncepciójához, logikailag ugyancsak következetesen végigvitték ezt a termelés elméletében is. A *Produkte* és a *Produktivmittel* értékei között pontosan ugyanazt a kapcsolatot állapították meg, amit én is megtaláltam egyfelől a termékek értéke, másfelől a nyersanyagok és termelési szolgáltatások értéke között.

Első rész

A politikai és társadalmi gazdaságtan tárgya és felosztása

4. lecke

Az ipar és az alkalmazott gazdaságtan

A tulajdon és a társadalom-gazdaságtan

[...]

35. Láttuk, hogy minden hasznos dolog mennyisége korlátozott és semmi más nem vehető birtokba. Ez a napi tapasztalatból nyilvánvaló. A haszontalan dolgokkal nem törődnek; a korlátlanul rendelkezésre álló hasznos dolgok nem kerülnek piacra, de a ritka dolgok megszűnnek általánosan hozzáférhetők lenni, és többé nem annak jutnak, aki először érkezett.

A ritka dolgok vagy a társadalmi gazdagság tulajdonlásának megállapítása emberi döntés és nem természeti folyamatok eredménye. Gyökere nem a természet erőinek játékában, hanem az emberi akarat és szokások kifejeződésében ered.

Bizonyosan kívülesik hatókörünkön, hogy a korlátlanul rendelkezésre álló hasznos dolgokat birtokolhatóvá tegyük, ahogy az is, hogy a korlátozottan rendelkezésre álló hasznos dolgok birtokolhatóságát megszüntessük. De ha egyszer a dolgok természetéből eredő birtokolhatóságuk adott, akkor azt, hogy mi legyen a birtoklás útja, mi határozzuk meg. Nyilvánvaló, hogy ez a hatalom nem mint egyéneket, hanem mint a közösség tagjait illet csak meg. Olyan emberi jelenséggel foglalkozunk, amit nem az egyes egyének akarata határoz meg, hanem a társadalom mint egész közös cselekvése. Az igazság az, hogy az egyéni kezdeményezés mindig is hatott rá, és saját érdekei szerint továbbra is módosítani próbálja a birtoklás módját. A korai társadalmakban a birtoklás, vagy a társadalmi gazdagság elosztása a munkamegosztás rendszerébe épült be, az erő, az okosság és a szerencse nem feltétlenül ésszerűtlen erői által határozódott

meg. A legbátrabb, legerősebb, legokosabb és a legszerencsésebb kapta az oroszánrészt, a többiek a maradékot, ami nagyon kevés vagy éppen semmi nem volt. A tulajdon története, akárcsak a kormányzásé azonban azt mutatja, hogy az emberi nem lassan, de folyamatosan haladt előre a kezdeti zűrzavarból egy végső fegyelmezett rend felé. Összefoglalva, míg a természet teszi a dolgokat birtokolhatóvá, a birtokbaadást az emberiség határozza meg és viszi végbe.

36. Továbbá, a dolgok személyek általi tulajdonba adása vagy a társadalom gazdagságának megosztása az emberek között erkölcsi és nem ipari jelenség. Ez személyek közötti viszony.

Természetesen azért foglalkozunk ritka dolgokkal, hogy birtokunkba vegyük őket, és célunkat nemegyszer csak hosszú és kitartó erőfeszítésekkel érjük el. Ez azonban a kérdésnek az a vonatkozása, amit már tárgyaltunk, és ami bennünket itt nem foglalkoztat. Most a társadalmi gazdagság mint olyan elosztását vizsgáljuk, függetlenül akár a jelenség korábbi körülményeitől, akár természeti feltételeitől. Egy példával világítom meg, mire gondolok.

Képzeljünk el egy vademberekből álló törzset és egy szarvast az erdőben. A szarvas mennyisége korlátozott, tehát birtokba vehető. Ha e kiinduló feltételeket rögzítettük, többet nem kell róluk szólnunk. Hogy biztosak legyünk a dologban, a szarvast előbb be kell cserkészní és meg kell ölni. A problémának ez az oldala, ismétlem, nem kell hogy minket itt foglalkoztasson, ahogy azok a kérdések sem, hogy ha a szarvast megölték, hogyan nyúzzák meg és dolgozzák föl a konyhában. Az embereknek a szarvashoz való viszonyától teljesen függetlenül itt most egy másik kérdésre összpontosítunk: fekdjön bár a szarvas döglötten vagy futkározzon szabadon az erdőben, ki legyen a tulajdonosa? Ebből a szempontból foglalkozunk a birtoklás kérdésével, mert amikor innen közelítünk, látszik, hogy a birtoklás személyek közötti viszonyt tételez föl. Egyetlen lépéssel kell csak példánkat továbbvinni, hogy mindez világossá váljék. „A szarvas azé, aki elejtette!” kiáltja a törzs egy fiatal és aktív tagja, hozzátéve: „ha túl lusták vagytok, vagy nem vágytok rá elég erősen, úgy kell nektek!” Egy öregebb, gyengébb vadász erre így válaszol: „Nem! A szarvas mindannyiunké, és egyenlően kell elosztanunk. Ha az erdőben csak egy szarvas van, és véletlenül te vagy az, aki először fölleled nyomát, ez nem indok arra, hogy a többiek étel nélkül maradjanak”. Nyilvánvaló, hogy olyan kérdéssel állunk szemben, ami alapvetően társadalmi, és ami az igazság, illetve az emberi sorsok kölcsönös koordinálása kérdését veti föl.

37. A birtoklás kérdése tehát emberi döntéstől függ, és attól függően, hogy ez a döntés rossz vagy jó, az elosztás módja is rossz vagy jó lesz. Ha jó, az emberi sorsok kölcsönös koordinálása is megvalósul, és az igazság uralkodik. Ha rossz, akkor egyesek boldogulása mások boldogulásának kárára valósul csak meg, és az igazságtalanság ül tort. Melyik tehát az elosztás jó és igazságos módja? Mi az a mód, amit az ész kínál az erkölcsös személyiség számára? Ez a

tulajdon problémája. A tulajdon igazságos és ésszerű birtokbavétel, legitim birtoklás. Míg a birtokba vétel önmagában csak egy objektív, tiszta és egyszerű tény, a tulajdon egy legitim tény, egy jog. A tény és a jog között van helye az erkölcsstannak. Olyan alapvető eszme ez, amit nem szabad félremagyarázni. Teljesen értelmetlen dolog az elosztás természeti feltételeiben keresni a hibát, ahogy az sem ér semmit, ha pusztán felsoroljuk azokat a formákat, ahogy az emberek a társadalom gazdagságát a történelem során különböző helyeken és időkben elosztották. Nagyon is helyénvaló viszont az elosztás e különböző rendszereit az emberből mint erkölcsi lényből származó igazság szempontjából, az egyenlőség és egyenlőtlenség szempontjából gondosan átvizsgálni; megállapítani a régebbi és mai rendszerek hibáit és leírni az egyedül helyes rendszert.

38. Az emberi társadalom kezdeteitől, a társadalmi vagyoni első megjelenésétől kezdve vitatják a társadalmi gazdagság elosztásának kérdését. A vita mindig a megfelelő kérdések körül folyt, és továbbra is ott kell folynia. Minden korábban kialakított elosztási rendszer közül a két legfigyelemreméltóbb a kommunizmus és az individualizmus; mindkettőnek megvolt a maga kiváló képviselője az antikvitás két legnagyobb elméjének, Platónnak és Arisztotelésznek személyében. Miért szállnak síkra tehát e rendszerek? A kommunizmus szerint „A javakat kollektíven kell birtokolni. A természet ezeket minden ember számára adja, nemcsak azoknak, akik ma élnek, de leszármazottaiknak is. E javak egyének közötti felosztása azt jelenti, hogy elidegenítjük a közösség örökségét, és így kifosztjuk a jövő nemzedékeit. Azokat, akik az elosztás után születnek, kiteszük annak a veszélynek, hogy híján lesznek azoknak az erőforrásoknak, amiket a Teremtő nekik szánt, és azért hozott létre, hogy elérhessék céljaikat és betölthessék szolgálatukat”. Az individualizmus érvelése ezzel szemben ezt válaszolná: „A javakat egyénileg kell elsajátítani. A természet az embereket sem tehetségükben sem jó tulajdonságaikban nem teremtette egyenlőknek. Az igyekvőt, a képzetet, a takarékoszt nem kényszeríthetjük arra, hogy munkája gyümölcsét és megtakarításait egy olyan közös kalapba hánnya, amit aztán a lusta, a tehetségtelen és a pazarló szabadon kifoszthat. Minden embernek a maga felelőssége, hogy megfelelően vagy helytelenül követi céljait és hogy erkölcsösen vagy erkölcsstelenül éli le életét.”

Nem követem tovább e vitát. Melyik a helyes: a kommunizmus vagy az individualizmus? Nincs szükség arra, hogy ezt a vitát itt döntsük el. Tartózkodom most attól, hogy akár ítéletként, akár a két ellentétes doktrína további részletezéseként az eddigiekhez bármit is hozzáadjak. Szándékom csak az volt, hogy világossá tegyem, mi a tulajdon problémájának egy tágabb és megfelelőbb nézőpontból vett tárgya. Ez a tárgy alapvetően az, hogy a társadalmi gazdagság elosztásából eredő emberi kapcsolatok olyanok legyenek, hogy az emberi sorsok kölcsönös koordinációja az ésszerűség és az igazság szempontjaival össz-

hangban jöjjön létre. Minthogy az elosztás lényegét tekintve erkölcsi jelenség, a tulajdon elmélete lényegét tekintve erkölcsi elmélet kell hogy legyen. *Ius est suum cuique tribuere* – az igazság abban áll, hogy mindenkinek megadjuk azt, ami őt jogosan megilleti. Ha van egyáltalán olyan tudomány, ami azt tekinti céljának, hogy mindenkinek azt juttassa, ami megilleti, ha van egyáltalán olyan tudomány, ami az igazságot tekinti vezérelvének, akkor ez a tudomány minden kétség nélkül a társadalmi gazdagság elosztásának tudománya, vagy, ahogyan nevezni fogjuk, *a társadalmi gazdaságtan*.

[...]

Harmadik rész
A csere elmélete több áru esetére

[...]

12. lecke

A különböző termékek egymás közötti cseréje matematikai megoldásának általános formulája. A fogyasztási cikkek ára megalapozásának törvénye

117. Bármely számú jószág egymás közötti cseréjében, két jószág esetéhez hasonlóan, az egyéni hatékony keresleti egyenleteket a szükségletek maximális kielégítésének feltétele matematikailag meghatározza. Mi tehát pontosan a maximális kielégítettség mint feltétel? Azt jelenti, hogy a cserében sikerült bármely két árucikkre vonatkozóan szűkösségüket (rareté) kiegyenlíteni, mert különben előnyös lenne e cikkek további egymás közötti cseréje (80. §.). Ha a csere minden egyes résztvevője csak egyetlen fajta árucikket birtokol, és, ha annak érdekében, hogy a tapogatózó cserék elkezdődjenek, az m árucikkre $m(m-1)$ árat kiáltanak ki mint páronként vett cserearányt úgy, hogy nincsenek tekintettel az egyensúly feltételére, akkor a résztvevők az egyenként vett maximális megelégedettséget ott érik el, ahol a többi keresett áru szűkösségének (rareté) és az eredetileg tartott áru szűkösségének aránya (rareté) egyenlő, de nem az eredetileg kikiáltott áron, hanem azon a valódi áron, amire az alkufolyamat végén eljutottak. Ha azonban minden résztvevő különböző áruk birtokosa, és ha ezúttal, az előbbiekkal ellentétben, a tapogatózó cserék létrejöttének megakadályozása céljából m különböző áruból $m-1$ árat a *numéraire*-nek választott m -ikben kifejezve kiáltják ki, akkor – feltéve, hogy az m áruból egyiknek egy másikban kifejezett ára egyenlő kettőjük *numéraire*-ben kifejezett árának arányával – tehát nyilvánvaló, hogy a csere minden egyes résztvevője a maximális megelégedettséget akkor éri el, ha a nem *numéraire*-t használt árucikkek

szűkösségének (rareté) aránya, és a *numéraire*-ként használt árucikk szűkösségének (rareté) aránya egyenlő lesz a kikiáltott árral.

118. Legyen most az (1.)-es szereplő birtokában az (A) termékből $q_{a,i}$, a (B)-ből $q_{b,i}$, a (C)-ből $q_{c,i}$, a (D)-ből $q_{d,i}$...és így tovább. Legyen $r = \phi_{a,i}(q)$, $r = \phi_{b,i}(q)$, $r = \phi_{c,i}(q)$, $r = \phi_{d,i}(q)$... ezen szereplő hasznossági vagy szükségleti függvénye az (A), (B), (C), (D) ... árucikkek vonatkozásában egy adott időszak alatt. Legyen p_b, p_c, p_d ... a (B), (C), (D) ... cikkek ára (A)-ban kifejezve. Legyen továbbá x, y, z, w, \dots az (A), (B), (C), (D) ... cikkek azon mennyisége, amit szereplőnk az eredetileg p_b, p_c, p_d ... árak mellett tartott $q_{a,i}, q_{b,i}, q_{c,i}, q_{d,i}$...mennyiségekhez hozzáad. Ezek a mennyiségek lehetnek pozitívak, azaz jelenthetnek keresletet, vagy lehetnek negatívak, azaz jelezhetnek kínálatot. Minthogy nincs lehetőség arra, hogy cserélőnk úgy tudjon keresletet támasztani, hogy közben nem kínál más árukat azonos értékben, biztosak lehetünk abban, hogy ha valamely x, y, z, w, \dots pozitív értéket vesz fel, akkor mások negatívak lesznek, és, hogy ezek között a mennyiségek között az alábbi kapcsolat mindig fennáll:

$$x + y p_b + z p_c + w p_d + \dots = 0.$$

Ha feltesszük, hogy megelégedettsége maximális, akkor a fenti mennyiségeket nyilvánvalóan a következő rendszer kapcsolja egymáshoz:

$$\begin{aligned} \phi_{b,i}(q_{b,i} + y) &= p_b \phi_{a,i}(q_{a,i} + x), \\ \phi_{c,i}(q_{c,i} + z) &= p_c \phi_{a,i}(q_{a,i} + x), \\ \phi_{d,i}(q_{d,i} + w) &= p_d \phi_{a,i}(q_{a,i} + x), \end{aligned}$$

összesen $m-1$ egyenletet adva, amelyek a megelőző egyenlettel együtt egy m egyenletből álló rendszert alkotnak, melyek segítségével az m ismeretlenből $m-1$, azaz, x, y, z, w, \dots , egyiket a másik után az egyenletekből kifejezve eliminálható úgy, hogy végül csak egyetlen egyenletünk marad, ami az m -ik ismeretlent fejezi ki az árak függvényében. Ekkor a (B), (C), (D) ... cikkek (1.) szereplő általi keresletére vagy kínálatára az alábbi egyenleteket kapjuk:

$$\begin{aligned} y &= f_{b,i}(p_b p_c p_d \dots) \\ z &= f_{c,i}(p_b p_c p_d \dots) \\ w &= f_{d,i}(p_b p_c p_d \dots) \end{aligned}$$

míg (A)-ra vonatkozó keresletét, illetve kínálatát az

$$x = -(y p_b + z p_c + w p_d + \dots)$$

egyenlet adja meg.

Hasonlóképpen, a (2.), (3.) ... szereplő esetében a (B), (C), (D) ... cikkek keresletére vagy kínálatára a következő egyenletek adódnak:

$$\begin{aligned} y_2 &= f_{b,2}(p_b p_c p_d \dots) \\ z_2 &= f_{c,2}(p_b p_c p_d \dots) \\ w_2 &= f_{d,2}(p_b p_c p_d \dots) \\ &\dots\dots\dots \\ y_3 &= f_{b,3}(p_b p_c p_d \dots) \\ z_3 &= f_{c,3}(p_b p_c p_d \dots) \\ w_3 &= f_{d,3}(p_b p_c p_d \dots) \\ &\dots\dots\dots \end{aligned}$$

és így tovább, míg az (A)-ra vonatkozó megfelelő kereslet és kínálat függvényei:

$$\begin{aligned} x_2 &= -(y_2 p_b + z_2 p_c + w_2 p_d + \dots) \\ x_3 &= -(y_3 p_b + z_3 p_c + w_3 p_d + \dots) \\ &\dots\dots\dots \end{aligned}$$

Ilyen módon minden szereplőnek az árverésben való részvételi hajlandósága levezethető az eredetileg meglévő árukészleteikből és abból a hasznosságból, amit a különböző áruk számukra jelentenek. Mielőtt továbblépnénk, nagyon fontos észrevételt kell tennünk.

119. Előfordulhat, hogy y_i a $p_b p_c p_d \dots$ bizonyos értékeinél negatív lesz, ha az (1.) résztvevő kínálja, és nem keresi (B) árucikket. Még az is elképzelhető, hogy y_i egyenlő lesz $-q_{b,i}$ -gyel, amikor az (1.) résztvevő (B)-ből semmit nem akar magának megtartani. Ha ezt az értéket y_i helyére helyettesítjük a maximális kielégítettséget leíró $m-1$ egyenletbe, akkor ezt kapjuk:

$$\begin{aligned} \phi_{b,i}(0) &= p_b \phi_{a,i}(q_{a,i} + x_i), \\ \phi_{c,i}(q_{c,i} + z_i) &= p_c \phi_{a,i}(q_{a,i} + x_i), \\ \phi_{d,i}(q_{d,i} + w_i) &= p_d \phi_{a,i}(q_{a,i} + x_i), \end{aligned}$$

Ha a fenti egyenletekből p_b -t, p_c -t, p_d -t ... kifejezzük és az

$$x_i + z_i p_c + w_i p_d + \dots = q_{b,i} p_b$$

egyenletbe behelyettesítjük, akkor a következő egyenlőséget kapjuk:

$$x_i \phi_{a,i}(q_{a,i} + x_i) + z_i \phi_{c,i}(q_{c,i} + z_i) + w_i \phi_{d,i}(q_{d,i} + w_i) + \dots = q_{b,i} \phi_{b,i}(0).$$

Ez az egyenlet egy olyan feltételt fejez ki, amit a következőképpen írhatunk le: *Abhoz, hogy egy árucikk kínálata megegyezzen az adott árucikk teljes birtokban tartott mennyiségével, szükséges, hogy a hasznossági függvényeknek a kere-*

sett termékek már meglévő készletei által kielégített szükségletét leíró szegmensei alá olyan téglalapokat lehessen írni, amelyek területének összesített nagysága megegyezik annak a téglalapnak a területével, amelynek magassága a kínálni kívánt cikk eredeti készlete, az alapja pedig az adott cikk szükséglet-intenzitási maximuma.

Ez a feltétel vagy teljesül, vagy sem. Ha teljesül, az (1.) résztvevő kínálata (B)-ből, bizonyos feltételek fennforgása esetén, éppen egyenlő lehet $q_{b,i}$ -gyel, ami az indulókészlete. Bármilyen történjék is, kínálata ennél nem lehet nagyobb. Az eddig leírtak meghatározó következménye az, hogy (B) keresleti vagy kínálati egyenletét $y_i = -q_{b,i}$ -re kell változtatni minden olyan $p_b p_c p_d \dots$ értékre, amely y_i -et negatívvá és $q_{b,i}$ -nél nagyobbá teszi ebben az egyenletben.

120. Van itt még valami. Először is, ugyanezek vonatkoznak (C), (D), ... keresleti vagy kínálati egyenleteire a $p_b p_c p_d \dots$ minden olyan értékénél, amely z_i, w_i, \dots -t negatívvá teszi és nagyobb mint $q_{c,i}, q_{d,i}, \dots$. Másodszor, pontosan akkor kell (B) keresleti és kínálati függvényét is megváltoztatni ennek következtében, amikor ezeket az egyenlőségeket ki kell cserélni a $z_i = -q_{c,i}, w_i = -q_{d,i}, \dots$ egyenletekkel.

Például, ha $z_i = -q_{c,i}$, akkor az az egyenletrendszer, ami meghatározza az (1.) résztvevő (B)-re vonatkozó keresletét vagy kínálatát, így néz ki:

$$\begin{aligned} x_i + y_i p_b + w_i p_d + \dots &= q_{c,i} p_c \\ \phi_{b,i}(q_{b,i} + y_i) &= p_b \phi_{a,i}(q_{a,i} + x_i), \\ \phi_{d,i}(q_{d,i} + w_i) &= p_d \phi_{a,i}(q_{a,i} + x_i), \\ &\dots\dots\dots \end{aligned}$$

$m-1$ egyenlet összesen, amiből feltehető, hogy $m-2$ ismeretlent, x_i -t, w_i -t ... egymás után kifejezhetünk és így eltüntethetünk, hogy végül csak egyetlen olyan egyenlet maradjon, ami y_i -et $p_b p_c p_d \dots$ függvényében adja meg. Ugyanez az eljárás, ha $w_i = -q_{d,i}$... Minden további bizonyítás nélkül is könnyen érthető, hogy ugyanezt a módszert tudjuk alkalmazni, nemcsak akkor amikor a kínálat megegyezik (C), (D) ... árucikk valamelyikéből birtokolt mennyiséggel, de abban az esetben is amikor ez az egyenlőség két, három, négy vagy, általánosan szólva, akárhány árura is fennáll.

121. Eddig az (A)-ra, azaz a *numéraire*-re vonatkozó keresletet vagy kínálatot leíró egyenletről nem szóltunk, mert ez sajátos formájú. Nyilvánvaló, hogy ezt is helyettesíteni kell $x_i = -q_{a,i}$ -gyel, olyan $p_b p_c p_d \dots$ értékekre, melyek x_i -et negatívvá teszik és nagyobbá mint $q_{a,i}$. Ebben az esetben az (1.) résztvevő (B)-re vonatkozó keresletét vagy kínálatát meghatározó egyenletrendszer a következő lesz:

$$\begin{aligned} y_b p_b + z_c p_c + w_d p_d + \dots &= q_{a,1}, \\ p_b \phi_{d,1}(q_{c,1} + z_1) &= p_c \phi_{b,1}(q_{b,1} + y_1), \\ p_b \phi_{d,1}(q_{c,1} + z_1) &= p_c \phi_{b,1}(q_{b,1} + y_1), \\ \dots & \end{aligned}$$

összesen, mint korábban, $m-1$ egyenlet, amiből $m-2$ ismeretlent, z_i -et, w_i -et, ...egymás után kifejezhetjük, míg végül csak egy egyenlet marad, ami y_i -et p_b, p_c, p_d, \dots függvényében adja meg.

122. Kétségtelen, hogy többé-kevésbé nehéz a keresleti és kínálati függvényeket úgy megadni, hogy kielégítsék a fenti korlátozó feltételeket; az azonban egészen bizonyos – és ez a fontos –, hogy amint bizonyos árakat p'_b, p'_c, p'_d, \dots mint (B), (C), (D) ... áruk (A)-ban kifejezett árait kikiáltották, a kérdéses áruk kereslete és kínálata tökéletesen meghatározott, figyelembe véve még azt is, hogy a kínálat megegyezhet a tartott mennyiséggel. Ezt kell bizonyítanunk.

Legyen $q = \psi_{a,1}(r)$, $q = \psi_{b,1}(r)$, $q = \psi_{c,1}(r)$, $q = \psi_{d,1}(r)$ az (1.) résztvevő hasznossági függvénye az (A), (B), (C), (D) ... termékekre, amit most nem a szűkösségre (rareté), hanem a mennyiségre kell megoldanunk. Ha a csere befejeződött, akkor nemcsak

$$\begin{aligned} q_{a,1} + x'_1 &= \psi_{a,1}(r'^1_{a,1}), \\ q_{b,1} + y'_1 &= \psi_{b,1}(r'^1_{b,1}), \\ q_{c,1} + z'_1 &= \psi_{c,1}(r'^1_{c,1}), \\ q_{d,1} + w'_1 &= \psi_{d,1}(r'^1_{d,1}), \\ \dots & \end{aligned}$$

hanem

$$\begin{aligned} & q_{a,1} + p'_b q_{b,1} + p'_c q_{c,1} + p'_d q_{d,1} + \dots \\ &= \psi_{a,1}(r'^1_{a,1}) + p'_b \psi_{b,1}(p'_b r'^1_{a,1}) + p'_c \psi_{c,1}(p'_c r'^1_{a,1}) + p'_d \psi_{d,1}(p'_d r'^1_{a,1}) + \dots \end{aligned}$$

is fennáll, hiszen nemcsak a kicserélt mennyiségek egyenlőek, de a maximális kielégültség feltétele is teljesül (118. §.). Ez utóbbi egyenletet $r'^1_{a,1}$ -meg tudjuk oldani. Ha $r'^1_{a,1}$ -t tudjuk, akkor $r'^1_{b,1}, r'^1_{c,1}, r'^1_{d,1}, \dots$ és következésképpen $x'_1, y'_1, z'_1, w'_1, \dots$ is kiszámítható. Csak azokat a cikkeket fogják tartani vagy beszerezni, amelyeknél az első kielégítendő szükséglet nagyobb, mint az ár és $r'^1_{a,1}$ szorzata.

Ha $r'^1_{a,1}$ nagyobb, mint az (A) iránti első szükségletének intenzitása, akkor (1.) szereplő sem felkínálni, sem keresni nem fog a *numéraire*-ként szolgáló jószágból.

123. Minthogy az (A), (B), (C), (D) ... áruk (1.), (2.), (3.) ... résztvevők által támasztott keresleti illetve kínálati egyenleteit, *ex-hypothesi* úgy írjuk fel, hogy kielégítsék a fenti megszorításokat, X, Y, Z, W, \dots jelölje rendre az $x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + \dots$ -t, $y_1 + y_2 + y_3 + y_4 + \dots$ -t, $z_1 + z_2 + z_3 + z_4 + \dots$ -t, $w_1 + w_2 + w_3 + w_4 + \dots$ -t

és legyen F_b, F_c, F_d, \dots rendre az $f_{b,1}, f_{b,2}, f_{b,3}, \dots, f_{c,1}, f_{c,2}, f_{c,3}, \dots, f_{d,1}, f_{d,2}, f_{d,3}, \dots$ függvények összege. Tekintve, hogy (A), (B), (C), (D) ... cikkek kereslete és kínálata közötti egyenlőséget az $X=0, Y=0, Z=0, W=0, \dots$ egyenletek fejezik ki, az itt vizsgált általános esetben az egyensúlyi árak a következő, összesen $m-1$ egyenletből határozhatók meg:

$$\begin{aligned} F_b(p_b, p_c, p_d, \dots) &= 0, \\ F_c(p_b, p_c, p_d, \dots) &= 0, \\ F_d(p_b, p_c, p_d, \dots) &= 0, \\ \dots & \end{aligned}$$

Továbbá, minthogy p_b, p_c, p_d, \dots természetüknél fogva pozitívak, nyilvánvaló, hogy ha a fenti egyenletek teljesülnek, azaz, ha $Y=0, Z=0, W=0, \dots$, akkor igaz lesz még az

$$X = -(Y p_b + Z p_c + W p_d + \dots) = 0$$

egyenlet is.

124. Tehát m árucikkből $m-1$ -nek az árát meg tudjuk határozni matematikailag a *numéraire*-ként használt m -ikben kifejezve az alábbi három feltétel teljesülésével: 1. a cserében résztvevő minden egyes fél eljut a szükségletei kielégítésének maximumához, minthogy a szűkösségek (raretés) aránya egyenlő lesz az árakkal; 2. minden egyes résztvevő az általa kapottakkal arányosan ad vagy az általa adottakkal arányában kap jószág mennyiségeket, lévén minden árucikknek egyetlen ára – a *numéraire*-ben kifejezett ára – nevezetesen az az ár, amely mellett az összes hatékony kereslet egyenlő az összes hatékony kínálattal; 3. nincs köztes csere, minthogy bármely két cikk közül az egyik egyensúlyi ára a másikban kifejezve egyenlő kettőjük bármely harmadik cikkben kifejezett árának arányával. Lássuk most, hogy a sokféle árucikk egymás közötti cseréjének problémája, melyre épp most adtunk tudományos megoldást, mi módon jelent olyan problémát is, amely a gyakorlatban a verseny segítségével oldódik meg a piacon.

125. A piacon először is ténylegesen az történik, hogy az m termék egymásban kifejezett $m(m-1)$ ára a *numéraire* alkalmazása révén m számú termékből $m-1$ -nek az m -edik termékben kifejezett $m-1$ számú árára csökken. Ez az m -ik termék a *numéraire*. A többi termék egymásban kifejezett maradék $(m-1)$ $(m-1)$ áráról feltesszük, hogy az általános egyensúly feltételének megfelelően megfelelnek a *numéraire*-ben kifejezett árak arányának. Legyen p'_b, p'_c, p'_d, \dots (B), (C), (D) ... olyan (A)-ban kifejezett $m-1$ ár, amiket véletlenszerűen kiáltanak ki. A csere minden résztvevője eldönti, hogy ezen árakon (A)-ból, (B)-ből, (C)-ből, (D)-ből ... mekkora lesz a kereslete illetve kínálata. Ezeket a

döntéseket, amelyeket bizonyos megfontolás után, de nem kifinomult kalkulációk eredményeképpen hoznak meg, úgy tekinthetjük, mintha a kereslet és kínálat egyenlőségére, illetve a szükségletek maximális kielégítésének meghatározására felírt egyenletrendszerek matematikai megoldása révén jöttek volna létre, megfelelő korlátozásokat figyelembe véve. Legyen $x'_1, x'_2, x'_3, \dots, y'_1, y'_2, y'_3, \dots, z'_1, z'_2, z'_3, \dots, w'_1, w'_2, w'_3, \dots$ pozitív vagy negatív, és fejezze ki az egyéni keresletet vagy kínálatot p'_1, p'_2, p'_3, \dots áraknál. Ha minden egyes termékre az összes kereslet egyenlő az összes kínálattal, vagy más szavakkal, ha $Y'=0, Z'=0, W'=0 \dots$ azonnal teljesül, s következésképpen $X'=0$ is fennáll, a csere ezeknél az áraknál lezajlik és a probléma meg van oldva. Az összes kereslet azonban általában nem fog megfelelni az összes kínálatnak minden egyes termékénél, úgyhogy $Y' < > 0, Z' < > 0, W' < > 0 \dots$ és következésképpen $X' < > 0$ áll elő. Mi fog mostmár a piacon történni? Ha bármely árucikk kereslete nagyobb, mint a kínálata, akkor a *numéraire*-ben kifejezett ára nőni fog: ha a kínálat nagyobb, mint a kereslet, akkor esni. Mit kell tennünk, hogy az elméleti megoldás azonos legyen azzal, ami a piacon kialakul? A feladat nagyon egyszerű: meg kell mutatnunk, hogy az egyenletrendszert az árak föl- és lefelé mozgása puhatolózási folyamat révén (*par tâtonnement*) megoldja.

126. Emlékezzünk rá, hogy van egy egyenletünk:

$$X' + Y'p'_b + Z'p'_c + W'p'_d + \dots = 0$$

amit a következő formában is fölírhatunk:

$$D'_a - O'_a + (D'_b - O'_b)p'_b + (D'_c - O'_c)p'_c + (D'_d - O'_d)p'_d + \dots = 0,$$

ahol $D'_a, D'_b, D'_c, D'_d \dots$ a pozitív x' -k, y' -k, z' -k, w' -k ..., míg az $O'_a, O'_b, O'_c, O'_d \dots$ a negatív x' -k, y' -k, z' -k, w' -k... pozitív előjellel vett összegei $p'_b, p'_c, p'_d \dots$ árak mellett. Megfigyelhetjük, hogy mivel $p'_b, p'_c, p'_d \dots$ természetesen pozitív, ha az $X' = D'_a - O'_a, Y' = D'_b - O'_b, Z' = D'_c - O'_c, W' = D'_d - O'_d, \dots$ mennyiségek közül valamelyik pozitív, akkor mások negatívak lesznek, és viszont, ha ezek közül némelyek negatívak, mások pozitívak lesznek. Ez azt jelenti, hogyha $p'_b, p'_c, p'_d \dots$ árak mellett egyes termékek összes kereslete nagyobb (vagy kisebb) mint kínálata, akkor más árucikkek némelyikénél a kínálatnak kell nagyobbnak (kisebbnek) lennie, mint az irántuk megnyilvánuló kereslet.

127. Vegyük most szemügyre a következő egyenlőtlenséget:

$$F_b(p'_b, p'_c, p'_d \dots) < > 0,$$

amit írjunk át a

$$\Delta_b(p'_b, p'_c, p'_d \dots) < > \Omega_b(p'_b, p'_c, p'_d \dots)$$

formára, ahol a Δ_b függvény a pozitív y -k (D_b -k) összege, az Ω_b pedig a negatív y -k (O_b -k) összege. Rendezzük most $p'_b, p'_c, p'_d \dots$ -t az egyik oldalra, hiszen feltételezzük, hogy ezeket előzőleg már meghatároztuk, így csak p'_b maradt ismeretlen, és próbáljuk értékét a nulla és a végtelen között úgy igazítani, hogy (B) kereslete megegyezzen kínálatával. Bár sem az F_b függvény, sem a Δ_b és Ω_b függvények nem ismertek, mégis, a csere természetének eddigi tanulmányozásából jelen céljaink szempontjából elég információnk van ahhoz, hogy meghatározhassuk, hogyan tudunk p'_b -nek olyan értéket adni, ha ilyen létezik egyáltalán, ami F_b függvényt nullával, vagy a Δ_b és Ω_b függvényeket egymással teszi egyenlővé.

128. A Δ_b függvénnyel kezdve, ami a (B) keresleti függvénye (A)-ra, (C)-re, (D)-re ..., azt tudjuk, hogy pozitív, ha $p'_b = 0$, azaz, ha (B) (A)-ban, (C)-ben, (D)-ben... kifejezett árai nullák. Valójában ezeknél az áraknál (B) összes hatékony kereslete meg fog egyezni a (B) összes, a birtokban lévő mennyiségen felüli, extenzív hasznossági többletével, s ez pozitív többlet lesz, ha (B) árú szűkösen áll rendelkezésre és része a társadalmi gazdagságnak. Ha p'_b olyan módon nőhet, hogy (B) különböző más termékekben, (A)-ban, (C)-ben, (D)-ben... kifejezett árai azonos arányban nőnek, akkor a Δ_b függvény csökkenni fog, mert csökkenő függvények összege. Ténylegesen a (B) termék egyre drágább lesz (A)-hoz, (B)-hez, (C)-hez ... viszonyítva; az pedig, hogy ebben a feltételrendszerben (B) kereslete nőjön, elképzelhetetlen. Csak csökkenhet. Ezen túl még azt is mindig föltehetjük, hogy a p'_b érték, azaz (B) ára (A)-ban, (C)-ben, (D)-ben ... olyan magassá váljon, hogy kereslete nulla legyen.

Figyelmünket most már a Ω_b -ra fordítva, ami (B) kínálati függvénye az (A)-val, (C)-vel, (D)-vel ... való cserében, tudjuk, hogy ez nulla $p'_b = 0$ esetén, de még p'_b némely pozitív értékeinél is, tehát a nulla áránál és (A)-ban, (C)-ben, (D)-ben ... kifejezett bizonyos pozitív áraknál van így. Valójában, épp úgy ahogy (B) (A)-ban, (C)-ben, (D)-ben ... kifejezett árainról föltehetjük, hogy olyan magasak, hogy (B) kereslete nullává vált, ugyanúgy elképzelhetjük, hogy (A), (C), (D), ... (B)-ben kifejezett árai olyan magasak, hogy keresletük nullává válik, amikor (B) kínálata csak nulla lehet. Ha p'_b oly módon nőhet, hogy (B) (A)-ban, (C)-ben, (D)-ben ... kifejezett különböző árai azonos arányban emelkednek, akkor a Ω_b függvény előbb növekvő, aztán csökkenő lesz, hiszen olyan függvények összege, amelyek előbb nőnek, aztán csökkennek. Ebben az esetben az (A), (C), (D), ... áruk egyre olcsóbbak lesznek (B)-ben kifejezve, keresletük pedig megfelel majd a (B) kínálatában egymást követő változásoknak. Ez a kínálat azonban nem nő korlátlanul; legalább egy olyan maximuma van, ami nem lehet nagyobb, mint (B) összes rendelkezésre álló mennyisége.

(B) kínálatának ezután le kell csökkennie és nullává kell válnia, ha p_b végtelen nagy, azaz ha (A), (C), (D) ... szabad javak.

129. Ilyen feltételek között p_b -nek van olyan értéke, ahol D_b és O_b egyenlők egymással, kivéve, ha D_b még azelőtt nullává válik mielőtt O_b nulla fölé kezdene nőni, amely esetben nincs megoldás. Ez az eset azonban nem fordul elő addig, amíg legalább egy olyan résztvevő van, akinek egynél több árucikk van a birtokában. Annak érdekében, hogy a p_b ezen értékét megtaláljuk, p'_b -nek nőnie kell, amíg $Y' > 0$, azaz amíg az adott árnál $D'_b > O'_b$; illetve p'_b -nek csökkennie kell mindaddig, amíg $Y' < 0$, azaz míg az adott árnál $D'_b > O'_b$. Így eljutottunk az

$$F_b(p''_b p'_c p'_d \dots) = 0$$

egyenlethez.

Amint ezt a műveletet elvégeztük, az

$$F_c(p'_b p'_c p'_d \dots) < > 0$$

egyenlőtlenségből

$$F_c(p''_b p'_c p'_d \dots) < > 0$$

lesz; azonban az egyenlőtlenség átalakítható

$$F_c(p''_b p''_c p'_d \dots) = 0$$

formára úgy, hogy p'_c -t növeljük, vagy csökkentjük aszerint, hogy az adott árnál $Z < > 0$ (azaz $D'_c < > O'_c$). Ugyanígy kapjuk $F_c(p''_b p''_c p'_d \dots) = 0$

130. Ha mindezen műveleteket elvégezzük, akkor

$$F_b(p''_b p''_c p''_d \dots) < > 0$$

fogunk kapni. Már csak azt kell bizonyítanunk, hogy ez utóbbi egyenlőtlenség közelebb van az egyenlőséghez, mint az induló

$$F_b(p'_b p'_c p'_d \dots) < > 0$$

egyenlőtlenség volt. Ez valószínűnek fog tűnni ha visszagondolunk, hogy a p'_b -kről p''_b -re való átmenet, amely a fenti egyenlőtlenséget egyenlőségre egyszerűsítette, olyan közvetlen hatást gyakorolt, aminek az iránya egyenlőség volt, legalábbis ami (B) keresletét illeti; miközben a további változások p'_c -ről p''_c -re, p'_d -ről p''_d -re ..., amelyek az előbbi egyenlőtlenséget az egyenlőségtől távolították, közvetett hatásokat gyakoroltak, melyek közül egyesek az egyenlőség felé mutattak, mások az ellenkező irányba, legalábbis ami a (B) iránti keresletet illeti, tehát egy bizonyos pontig éppen ellensúlyozták egymás hatását. Így tehát

az árak új $p'_b, p'_c, p'_d \dots$ rendszere közelebb van az egyenlőséghez, mint az előző $p'_b, p'_c, p'_d \dots$ rendszer volt; elég a folyamatot ugyanezen a módon folytatni ahhoz, hogy a rendszer egyre közelebb jusson az egyensúlyhoz.

Abba a helyzetbe jutottunk már, hogy megfogalmazhatjuk a több árucikkre vonatkozó, a *numéraire*-ben kifejezett egyensúlyi árak meghatározódásának törvényét: *Több árucikk esetén, melyek egymás között a numéraire-en keresztül cserélődnek, ahhoz, hogy a piac stabil egyensúlyba jusson, vagy ahhoz, hogy minden egyes árucikknek a numéraire-ben kifejezett árai ne változzanak, szükséges és elégséges, hogy ezeknél az áraknál az egyes árucikkek hatékony kereslete egyenlő legyen hatékony kínálatukkal. Ha ez az egyenlőség nincs meg, az egyensúlyi árakat úgy kaphatjuk meg, ha az árat emeljük azoknál a cikkekénél, ahol a hatékony kereslet meghaladja a kínálatot, és csökkentjük azoknál, ahol a hatékony kínálat nagyobb, mint a hatékony kereslet.*

Negyedik rész A termelés elmélete

[...]

22. lecke

A szabad verseny alapelve. A termékek és szolgáltatások árai változásának törvénye. A szolgáltatások vételi és eladási görbéi; a termékek árgörbéi

221. A 21. leckében kapott bizonyításból következik, hogy a szabad verseny a gyakorlatban szolgáltatja a 20. leckében leírt egyenletek megoldását, hiszen a szabad verseny abból áll, hogy egyfelől biztosítja, hogy a vállalkozók szabadon növeljék kibocsátásukat, ha ez nyereséges, illetve csökkentsek, ha veszteséges; másfelől, lehetővé teszi, hogy a földtulajdonosok, munkások és tőkészek, akár csak a vállalkozók, szabadon adjanak és vegyenek egymás közötti alkuk révén szolgáltatásokat és termékeket. Ha tehát elővesszük a 20. leckében felírt egyenlőségeket, és azokat a feltételeket, amiken ezek alapultak, akkor látható, hogy:

Egy, a szabad verseny által irányított piacon folyó termelés olyan művelet, aminek révén szolgáltatásokat tudunk úgy kombinálni, hogy meghatározott minőségű és mennyiségű olyan termék jöjjön létre, ami a szükségletek legnagyobb elérhető kielégítettségét biztosítja a kettős feltételrendszer korlátai között, nevezetesen, hogy minden terméknek és szolgáltatásnak csak egyetlen ára van a piacon, az, amelyiknél a kínált és keresett mennyiségek megegyeznek, és az, hogy a termékek eladási árának meg kell egyeznie azon szolgáltatások költségeivel, amelyek fölhasználásával őket előállították.

222. Eljutottunk talán addig, hogy lássuk a tiszta gazdaságtan tudományos formában történő kifejtésének fontosságát. A tiszta tudomány szempontjából csak annyit kellett tennünk, csak annyit tettünk, hogy a szabad versenyt adott-ságként, vagy inkább feltevés-ként kezeltük, hiszen annak nem volt jelentősége, hogy a való világban előfordult-e vagy sem, hiszen, szorosán véve, csak arra volt szükségünk, hogy képesek legyünk vele kapcsolatos koncepciónk megformálására. Ilyen értelemben tanulmányoztuk a szabad verseny természetét, okait és következményeit. Most már tudjuk, hogy a következményeket, bizonyos korlátozásokkal, a szükségletek maximális kielégíttetésében foglalhatjuk össze. Mostantól fogva a szabad verseny alapelv vagy gyakorlati jelentőségű szabály, tehát nincs más dolgunk, mint alkalmazását kiterjeszteni a mezőgazdaságra, az iparra és a kereskedelemre. A tiszta tudományban kapott következtetések így elvezetnek minket az alkalmazott tudomány határához. Most láthatjuk, hogy a módszerünkkel szembeni bizonyos kétségek hogyan omlanak össze önnön súlyuk alatt. Mondták, először is, hogy „A szabad verseny körülményei között az árakat meghatározó tényezők közül a szabad akarat az első, és ezzel előre nem látható döntések is együtt járnak.” Igazság szerint soha nem próbáltuk a teljes szabadság között született döntéseket előre jelezni; csak arra tettünk kísérletet, hogy az ilyen döntések hatásait a matematika terminusaival leírjuk. Elméletünkben a forgalom minden résztvevője úgy határozza meg a saját hasznossági vagy szükségleti görbéit, ahogy neki tetszik. Ha ezek a görbék meghatározottak, meg tudjuk mutatni, hogy a szabad verseny hipotetikus körülményei között hogyan eredményeznek árakat. „Igazából” mondják „a tiszta verseny csak hipotézis, a gyakorlatban működését zavaró tényezők végtelen sora akadályozza. Ezért aztán értelmetlen, hacsak nem a céltalan kíváncsiság vezet, hogy önmagában tanulmányozzuk, azon zavarok nélkül, amelyek a matematikai számíthatóságot lehetetlenné teszik”. Az ellenvetés értelmetlensége nyilvánvaló. Még ha föltesszük is, hogy tudományunk fejlődése soha nem teszi majd lehetővé, hogy ezeket a zavaró tényezőket a cserét leíró egyenleteinkbe beépítsük – ami előrejelzésnek nyilvánvalóan értelmetlen, ha nem kifejezetten felelőtlen –, mégis, azok az egyenletek, amiket eddig felírtunk, igenis azt mutatják, hogy a meghatározó általános szabály a termelés szabadsága. A szabadság az, amely meghatározott korlátok között lehetővé teszi, hogy szükségleteinket maximálisan kielégítsük; és mert azok a tényezők, amelyek a szabadságot korlátozzák, akadályozzák a maximum elérését, kivétel nélkül el kell őket törölni, amennyire csak lehet.

223. A közgazdák természetesen mindig is azt mondták, hogy ők a *laissez-faire*, *laissez-passer* ügyvédei. Sajnos azt kell mondanunk, hogy egészen mostanáig a közgazdák kevesebbet foglalkoztak azzal, hogy a *laissez-faire*, *laissez-passer* mellett szóló érveket alapozták volna meg, mint azzal, hogy fegyverként használják a régi és új szocialisták ellen, akik hasonlóképpen nem mutattak

hajlandóságot arra, hogy az Állam beavatkozásához bizonyító erejű érveket hozzanak föl. Tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy mondandómmal néhány érzékeny lelket fölháborítok. Mégis, meg kell kérdeznem: hogyan tudták ezek a közgazdák bizonyítani a szabad verseny előnyeit, ha nem is tudták, mik ezek az előnyök? Honnan vennék ezeket az előnyöket, ha sem meghatározásokat nem adtak, sem olyan törvényszerűségeket nem mondtak ki, amikkel álláspontjukat bizonyítani tudták volna? Eddigi érvelésem *a priori* volt. Forduljunk most az *a posteriori* érvek felé. Ha egyszer egy elvet tudományosan megalapoztunk, az első dolog, amit megtehetünk az, hogy különbséget teszünk olyan esetek között, amelyekre az elv alkalmazható, és amelyekre nem. Ugyanezt visszafelé nézve a tény, hogy a közgazdák a szabad verseny elvének alkalmazhatóságát gyakran határain túl terjesztették ki, pozitív bizonyíték arra, hogy magát az elvet nem bizonyították. Az ebben a könyvben kifejtett elméletben például a szabad verseny elvének bizonyítása elsőként arra az alapra épült, hogy az egyes fogyasztók felméri a végső fogyasztásra szolgáló javak és szolgáltatások hasznosságát. Bizonyítási eljárásunk magában foglalja az egyéni szükségletek, azaz olyan magánhasznosságok, amelyek felmérésére az egyén képes, és a közszükségletek, vagy közszolgáltatások közötti alapvető megkülönböztetést, mely utóbbi hasznossága egészen más módon számítható. Ebből következően a szabad verseny elve, amely a magánkereslet céljára történő dolgok termelésében alkalmazható, nem használható az olyan termékek termelésében, amelyeknél a közönség is érintve van. Nincsen talán olyan közgazda, aki abba a hibába esett volna, hogy a közszolgáltatásokat úgy akarta volna a szabad verseny hatása alá vonni, hogy átadja azokat a magánszférának? Vegyünk egy másik példát. A másik alap, amire bizonyításunk épült az, hogy az eladási árak egyenlővé válnak a termelési költségekkel. Ez feltételezte, hogy a vállalkozók beléphettek nyereséges üzletekbe és kiléphettek a veszteségesekből. A szabad verseny elve azonban nem általánosan alkalmazható olyan termékek termelésében, amelyek a természetes és szükséges monopóliumok hatókörében vannak. Nincsen talán olyan közgazda, aki mindezek ellenére a monopolizált iparágakban is a szabad versenyt prófétálja? Az érvelés lezárásaképpen hadd tegyünk még egy alapvető fontosságú megjegyzést. A szabad verseny leírásakor végig a hasznosságot hangsúlyoztuk, az igazságosság teljesen a másik oldalon maradt, hiszen egyetlen célunk az volt, hogy kimutassuk, a szolgáltatások egy meghatározott elosztása hogyan vezet a termékek adott elosztásához. A szolgáltatások eredeti elosztásának kérdése azonban nyitva maradt. És lám, nincsenek-e gazdászok, akik elégedetlenek azzal, hogy a *laissez-faire*, *laissez-passer* elve csak az iparra alkalmazható, és kiterjesztik azt olyan tökéletesen kívüleső területekre, mint a tulajdon? Ezek azok a csapdák, amikbe a tudomány beleesik, ha összekeverik az irodalommal. Egyes szerzők megkülönböztetés nélküli pozitív kijelentésekkel zavarják össze az igazat és a hamisat, míg mások az igazat is elutasítják a

hamissal együtt. Mindeközben a közvélemény, akármelyik oldalra is áll, meg van zavarva, hiszen olyan ellentétek között ingadozik, amelyek egyszerre helyesek és hibásak.

[...]

227. Az árak változásának a 137. §-ban tárgyalt törvényét is általánosíthatjuk:

Ha adott több termék vagy szolgáltatás, és adott a piac olyan általános egyensúlya, ahol a cserét a numéraire segítségével bonyolítják, ha más tényezők nem változnak, akkor ha valamely termék vagy szolgáltatás hasznossága a csere résztvevői közül legalább egynél megnő vagy csökken, a numéraire-ben számított ár is vagy nőni, vagy csökkenni fog.

Ha minden más tényezőt változatlanak tekintünk, és a csere résztvevői közül egynek vagy többnek a kezében lévő termék vagy szolgáltatás mennyisége megnő vagy csökken, akkor annak ára rendre csökkenni vagy nőni fog.

Több terméket és szolgáltatást tekintve, ha a csere résztvevői közül egy vagy többnek a kezében lévő termékek vagy szolgáltatások közül egynek a mennyisége és hasznossága úgy változik, hogy szűkössége (rareté) változatlan marad, akkor e termék vagy szolgáltatás ára sem fog változni.

Ha a szereplők kezében levő termékek és szolgáltatások hasznossága és mennyisége úgy változik, hogy közben szűkösségeik (rareté) aránya változatlan marad, akkor e termékek és szolgáltatások ára sem változik.

Ezekhez most két további megállapítást adunk:

Ha minden egyéb tényező változatlansága mellett az egy vagy több egyéni szereplő által birtokolt szolgáltatás mennyisége nő vagy csökken (hatékony kínálat nő vagy csökken, tehát az ára csökken vagy nő), akkor azoknak a termékeknek az ára, amelyeknek termelésében e szolgáltatást fölhasználják, csökkenni vagy nőni fog.

Ha minden más tényező változatlansága mellett egy vagy több fogyasztó számára egy termék hasznossága nő vagy csökken (hatékony kereslete tehát nő vagy csökken, ára is nő vagy csökken), akkor a termelésében alkalmazott szolgáltatások ára is nőni illetve csökkenni fog. [...]

Walras, L.: *Éléments d'Économie Politique Pure ou Théorie de la Richesse Sociale*. (Édition définitive). 1926. Lausanne: Rouge, Paris: Pichon.

(A szemelvényeket Vajda László fordította.)

(Az eredeti szövegrészekhez tartozó lábjegyzeteket csak kivételes esetben közöljük.)

Megjegyzés: Az 1926-os kiadás az 1874-ben megjelent első kiadás negyedik, a szerző által bővített és véglegesített változata.

LÉON WALRAS

Egy gazdasági és társadalmi elmélet vázlata

(részletek)

IV.

A társadalmi gazdagság elosztásának erkölcsi elmélete

[...] Egy jószág tulajdonjoga egyúttal a jószág elfogyasztásának jogát is magában foglalja valamely szükséglet kielégítésére. Márpedig, akinek lehetősége van a többre, annak a kevesebb is lehető. Aki az azonnali fogyasztás jogával rendelkezik, az birtokolja a hosszú távú fogyasztás jogát is; másképp szólva: – egy dolog tulajdonjoga magában foglalja e dolog szolgálatainak használati jogát is. Akinek fogyasztási joga van a dologra, annak eladási joga is van részben vagy egészben, szabadon meghatározhatja kínálatát vagy keresletét, amit csereként vásárol e dologért; másképp szólva: – egy dolog tulajdonjoga magában foglalja e dolog árának tulajdonját is. Ebből az következik, hogy a földvagyon, a humántőke és az ingó vagyonok tulajdonosa egyben e tőkék szolgálatainak, a járadéknak, a munkának és a profitnak is tulajdonosa, valamint azoké a termékeké is, amit a földjáradékért, a bérért vagy kamatért cserébe kap. Márpedig nemcsak a fogyasztási javak, hanem a termelési eszközök is termékek. Következésképp, a tulajdonjog elméletéhez végeredményben elég elvégezni a föld és az ember által előállított dolgok (*facultés personnelles*) megosztását a társadalom tagjai között, s ezzel megoldódik a társadalmi gazdagság egészének megosztása.

Voltaképpen ezért a társadalmi gazdagság két fajtája vár megosztásra: a föld és az emberi tevékenység termékei (*faculté personnelle*), továbbá, két társadalmi alapforma van, ami között ezen elosztás elvégzendő: az állam és az egyén. Nos hát, a helyzetek egyenlőtlenségének elve azt igényli, hogy az emberi tevékenység produktumai az egyénhez tartozzanak, az esélyek egyenlőségének elve viszont az igényli, hogy a föld az államé legyen. [...]

Ez a társadalmi gazdagság igazságosságon alapuló elosztásának elmélete. A társadalmi gazdagság termelésének elméletében, ami az érdekek alapján van kidolgozva, látjuk majd, hogy a farmbérlet, ami egy gazdaságilag teljesen fejlett társadalomban a mezőgazdaság normális működés módja, valójában nem egyéb, mint a vállalkozás általános formájának megnyilvánulása. Nevezetesen, ebben a működés módban a földtulajdonos és a termelési vállalkozó két különböző személy. Tehát nem zavaró, hanem kedvező lenne a termelésre nézve olyan átalakulás, ami az egyéni mezőgazdasági tulajdont kollektív földtulajdonná változtatná, ami általában elválasztaná egymástól a mezőgazdasági tulajdonlás és a mezőgazdasági vállalkozás funkcióit. Ellentétben avval a gyakran hallott mon-

dással, hogy „a magántulajdon intézménye a nemzeteket kiemelte a barbárságból, s a kollektív tulajdon visszaveti őket ugyanoda”, a föld nacionalizálása biztosan rendkívül kívánatos a mezőgazdaság átalakulása szempontjából. Egyébként a társadalmi érdek, ami a föld kollektív tulajdonlását igényli, ugyanakkor azt kívánja, hogy az adók eltörlésével az ember által előállított dolgok teljes egészében és hiánytalanul az egyén tulajdonába kerüljenek. [...]

V.

A társadalmi gazdagság termelésének alkalmazott elmélete

A pénzérték változásának szabályozása

A föld állami tulajdonba való visszajuttatásával megoldódna egy társadalmi probléma, nevezetesen nem fordulhatna elő, hogy a gazdagságnak a társadalom tagjai közötti elosztása folyamatában a termelési szolgálatok tulajdonosai közül egyesek társadalmi értékötletet (*plus-value social*) sajátítsanak el. Ezután is marad egy másik társadalmi probléma, azaz, meg kellene akadályozni, hogy a gazdagságnak a társadalom tagjai által való létrehozása során néhány vállalkozó olyan körülmények között juthasson haszonhoz, ami eltér a szabad versenygazdaság normális feltételeitől, azaz, tehetségüktől, szorgalmuktól és ítélpességtől. Ez oly módon érhető el, hogy az állam minden esetben beavatkozik vagy úgy, hogy maga végzi a tevékenységet, vagy úgy, hogy jobban figyelembe veszi a társadalmi érdeket, ha a tevékenységek nem alkalmasak a szabad verseny körülményei közötti termelésre. Alkalmazott politikai gazdaságtani tanfolyamom tárgyát ezen második társadalmi probléma képezi, s mint alkalmazott tudomány a hasznosság nézőpontja alapján dolgozandó ki. *Études d'économie politique appliquée* c. munkám valójában ezt teszi.

Ha azt mondjuk, hogy szabad verseny, evvel, mint látni fogjuk, nem azt mondjuk, hogy az állami beavatkozás teljes hiánya, hanem, ez a beavatkozás először is arra szolgál, hogy kialakítsa és fenntartsa a szabad versenyt ott, ahol lehetséges. A földtulajdonosok, a munkások és a tőkésék arra törekszenek, hogy szolgálataik monopolhelyzetét létrehozzák; a vállalkozók hasonlóképpen arra, hogy termékeik monopolhelyzetét kialakítsák. Ha ilyen monopólium a közjával ellentétes, az államnak kell megakadályoznia, hogy ne jöhessen létre természetes jogi alapon. Nagyon érdekes lenne annak megtárgyalása, hogy földtulajdonosi mivoltában az államnak joga van-e a földeket paragon hagyni a bérleti díj összegének növelése céljából, s hogy a munkásoknak nincs-e joguk a munkaidő csökkentésére azért, hogy fizetésüket növeljék. Másik hasonló kérdés, hogy milyen esetben van a vállalkozóknak joguk arra, hogy a termelés mennyiségét csökkentsék és eladási áraikat növeljék. A termelés területén minden ilyen kérdés esetén szükség van előzetes gyakorlati tapasztalatra azért, hogy ésszerűen elhatároljuk az állami és magánkezdeményezést.

A gazdagság előállításának általános és legfőbb szabálya. Az első közgazdászok érdeme az, hogy felismerték, mi, matematikai közgazdászok azonban ki is mutatattuk, hogy a szabad verseny, bizonyos korlátok között, a gazdagság társadalom tagjai által történő termelésének önszabályozó és öngerjesztő mechanizmusa, abban az esetben, ha feltételezzük, hogy az emberek képesek megismerni és követni érdekeiket, azaz, szabadok és okszerűen gondolkodnak. E legitim és megalapozott feltételezés mellett, megmutatjuk, mint már láttuk is, hogy a szabad verseny feltételei szerint működő rendszerben tendencia van olyan egyensúly kialakulására, ami létrehozza a maximális effektív hasznosságot, s ahol az árak és szolgáltatások értékének arányai ritkaságuk arányainak felelnek meg. Ha a birtokolt termék mennyisége csökken vagy a hasznosság nő, akkor a szűkösség (*rareté*) növekedésével az ár emelkedik; az ár emelkedésével a terméket előállító vállalkozónak haszna lesz, aki fejleszti termelését és emeli a mennyiséget. Ha a rendelkezésre álló termék mennyisége nő vagy a hasznosság csökken, akkor a szűkösség (*rareté*) csökkenésével az ár süllyed; az ár süllyedésével a vállalkozót veszteség éri, aki korlátozza termelését és a mennyiség csökken. Mindez a hasznossági maximum figyelembevételével történik mindig. Egyetlen alkalmazott tudományág sem tudott korábban olyan általános és fő szabályt kialakítani, ami jobban megmutatná, hogy ez nem más, mint a szabad verseny. És mégis, itt meg kell ismételnünk, hogy a gazdasági szabad verseny kialakítása és létrehozása egy társadalomban a törvényhozás feladata, méghozzá igen bonyolult feladat, s az állam hatáskörébe tartozik.

Pénz. Nem minden termék felel meg a szabad verseny által megkövetelt részfeltételeknek. Példának okáért ilyen feltétel az, hogy egy termék hasznossága bizonyos kapcsolatban legyen az elfogyasztott mennyiséggel, a mennyiség csökkenése a szűkösség (*rareté*) növekedésével és megfordítva. Ez a feltétel nem következik be a pénz esetében, akár fém- akár papírpénzről van szó, mennyisége számunkra önmagában közömbös, csak az értéke a fontos. Ily módon nem szükségszerű, hogy a mennyiség változása általános válságot okozzon. A pénz esetében pontosan erről van szó: itt a mennyiség növelése vagy csökkenése minden ár arányos emelkedését és süllyedését hozza létre. Ezért megfelelő megoldás az, hogy az állam bocsátja ki a pénzt és szabályozza, ha kell, a társadalom számára szükséges nemesfémek termelését, megtiltja vagy szabályozza a bankjegyek kibocsátását és a számlapénz használatát.

A szabad verseny szabálya alóli egyéb kivételek. A szabad verseny egy másik feltétele megkívánja, hogy a hasznosság megítélésére az egyénnek lehetősége nyíljon, mely feltétel általában nem áll fenn a közszolgáltatások esetében. Ezért arra van szükség, hogy az állam végezze a közszolgáltatásokat. További feltétel, hogy a fogyasztó számára a minőség megítélése is lehető legyen, ami szintén nem valósul meg bizonyos magán szolgáltatások esetében. Ezért ezen szolgáltatások termelését állami engedélyezéshez vagy felügyelethez kell kötni. A harma-

dik eset arra vonatkozik, hogy szükséges lenne a vállalkozások végtelen sokaságának működése, ami természetes monopóliumok, mint például bányák, utak, ásványi források, vasutak stb. esetében nem valósul meg. Ezért fontos, hogy az állam úgy szervezze a *monopóliumok működését*, hogy a termékek eladási ára az önköltségi árral legyen egyenlő, az árak úgy alakuljanak és maradjanak fenn, mintha korlátozatlan versenyfeltételek mellett alakultak volna ki.

Elég volt ennyi annak bemutatására, hogy az ipar alkalmazott elméletét távolról sem redukálhatjuk négy szóra: a *laissez faire, laisser passer* kifejezésre. Ellenkezőleg, az alkalmazott elmélet a gazdagság termelésében az állam és az egyén közti tevékenységmegosztással kapcsolatos tanulmányok igen hosszú sorát foglalja magában. [...]

Walras, L.: *Esquisse d'une doctrine économique et sociale*. In: Walras, L.: *Études d'Économie politique appliquée. (Théorie de la production de la richesse sociale.)* 1898. Lausanne, Paris. pp. 449–495.

(A szemelvényeket Bekker Zsuzsa fordította.)

Megjegyzés: A fordítás az 1898-as első kiadás 1969-es változatlan utánnomása alapján készült. Megjelent a *Ristampe Anastatiche di opere antiche e rare* sorozatban. Vol. CLVIII. Edizioni Bizzarri. Róma, 1969.

ALFRED MARSHALL

A közgazdaságtan alapelvei

(részletek)

Natura non facit saltum

Az *Alapelvek* szerkezete

Előszó; Első könyv. Előzetes áttekintés. I–VIII. fejezet; Második könyv. Néhány alapvető fogalom. I–VI. fejezet; Harmadik könyv. Kereslet és fogyasztás. I–IV. fejezet; Negyedik könyv. Termelés és kínálat. I–XIII. fejezet; Ötödik könyv. A kereslet és kínálat egyensúlyának elmélete. I–IX. fejezet; Hatodik könyv. A termelési költség további vizsgálata. I–VI. fejezet; Hetedik könyv. Érték, avagy elosztás és csere. I–XIII. fejezet; Matematikai függelék.

Előszó

A gazdasági feltételek állandóan változnak, és minden generáció a maga módján keresi a választ saját kérdéseire. Angliában, akárcsak a Kontinensen vagy Amerikában, a gazdaságot korábban soha nem látott energiával tanulmányozták; ám e tevékenység eleddig csak azt tette nyilvánvalóbbá, hogy a gazdaságtan tudománya olyan tudomány, olyan tudomány kell legyen, amely lassan, de folyamatosan fejlődik. Generációnk legjobb munkái első ránézésre bár szöges el-lentétben látszottak állni korábbi szerzők munkáival, idővel megtalálták igazi helyüket, és ahogy éleik lecsiszolódtak, kiderült, hogy nincs igazi törés a tudomány fejlődésében. Az új tézisek kiegészítettek a régieket, kitágították érvényességüket, fejlesztették, néha kiigazították őket, nemegyszer új hangsúlyokkal más árnyalatot adtak nekik, de csak igen ritkán vetették el őket teljesen.

Ez a munka arra tesz kísérletet, hogy figyelemmel saját korunk új feladataira, az újabb eredmények felhasználásával a régi tanok modern értelmezését mutassa be. [...]

Első könyv Előzetes áttekintés

[...]

VI. fejezet Gazdasági hatóerők

1.§. Mondják néha, hogy a közgazdák „természetesnek” vagy „normálisnak” tartják, bizonyos értelemben kifejezetten helyeslik, ha az embert kizárólag önző érdekei hajtják; ezt a vélekedést azonban, mint közkeletű tévhitet, azonnal el kell utasítanunk, hiszen a tudomány legjobbjainak sem tanításaiban, sem gyakorlatában ennek semmilyen bizonyítékát nem találjuk. Mondják azt is, hogy a gazdaságtan az olyan cselekedetek figyelembevételére korlátozódik, amelyek kiindulópontja az önérdék követése, az önzés. Ez a nézet ugyancsak tévesnek tűnik, azonban olyan komoly tekintélyek állítják, hogy alaposan meg kell vizsgálnunk.

Amikor a régebbi közgazdák a „gazdasági ember”-ről mint az önzés uralta lényről beszéltek, nem fejezték ki magukat pontosan. Mill helyesen állapítja meg, hogy a gazdasági jelenségekben megfigyelhető az „a közismert lélektani törvény, hogy a nagyobb nyereséget előnyben részesítjük a kisebbel szemben”. Érvéleése szerint a tu-

A gazda-ságtan nem egyszerűsíti le az embert önző lényre,

de figyelmét alapvetően a mérhető mozgató-erőkre összpontosítja,

domány a gazdasági jelenségekben minden más társadalmi jelenségnek megalapozottabb, mert olyan mozgatórugókkal foglalkozik, amelyek mennyiségileg összehasonlíthatók, összemérhetők. A mérhetőségről tett megállapításaira építi egész munkáját anélkül, hogy ezt igazán hangsúlyozná.

azokra, amelyek hatása törvényszerűséggé egyszerűsíthető és tudományosan vizsgálható.

Az, hogy a gazdaságtan minden más társadalomtudományi ágágnál előbbre tart – bár nem olyan mértékben, mint a természettudományok – főleg abból következik, hogy az (emberi) mozgatórugóknak elsősorban éppen azzal az osztályával foglalkozik, amely mérhető, így különösen megfelel a tudományos eszköztár igényeinek. A társadalomtudomány más ágai csak a mozgatórugók minőségi oldalát tekintik: a gazdaságtan azok minőségével és mennyiségével egyaránt foglalkozik. Legyen bármilyen széles az a terület, amelyet a közgazda figyelembe vesz, mikor elméletét a gyakorlatra alkalmazza, munkájának középpontjában a mérhető mozgatórugók mennyiségeire épülő rendszeres érvelés áll. Bár egyik vagy másik eset szemléltetésére a többi tényezőt figyelmen kívül hagyhatja, mégis, soha nem veszítheti szem elől az élet igazi kérdéseit; ezek pedig szinte kivétel nélkül olyan motívumok körül forognak, amelyek nem mérhetőek¹. [...]

¹ Az egyénre itt nem mint „lélektani atomra” tekintünk, hanem mint egy társadalmi csoport tagjára: semmilyen olyan mértékkel nem mérhetjük, amely a csoport egészére is ne lenne alkalmazható. Bármilyen legyen is a dolgok állása a jövőben, ma csak egyetlen megfelelő módszerünk van, egyetlen mértékre kell visszavezetnünk mindazon dolgokat, amelyeket az embereknek kell adnunk, hogy megtegyenek, illetve ne tegyenek meg ezt vagy azt. A mozgatórugó mérhetőségét itt tehát ebben az értelemben használjuk. Amennyiben a mozgatóerő mérhető, alkalmazható rá, legalább részben, a gazdaságtani mozgatórugók eszköztára. A mi világunkban a pénz, minthogy a vásárlóerő általános képviselője, versenytárs nélkül áll mint a legjobb mérce. Mondják, ez csak véletlen, talán olyan véletlen, amely csak a mi világunkra jellemző. Ha azt kívánjuk, hogy valaki megtegyen nekünk valamit, általában pénzt kínálunk neki. Igaz, apellálhatunk nagylelkűségére vagy kötelességtudására is: ezzel azonban nem adnánk újat a jobbra már meglévő mozgatórugókhöz. Ha mégis többet várunk tőle, általában azt vesszük fontolóra, mekkora pénzösszeg lenne számára megfelelő. Van, hogy a hála, a megbecsülés vagy a dicsőség, különösen, ha közvetlenül a cselekedethez kötődik és valamely nyilvánvaló formában kristályosodik ki, maga is új mozgatóerőként jelenik meg, mint például a C.B. betűk használatának joga, egy újabb csillag vagy csik felvarrása. A kivételek viszonylag ritkák és csak bizonyos műveletekhez kapcsolódnak, nem teszik mérhetővé a hétköznapi élet mindennapi cselekedeteinek mozgatóerőit. Csak a politikai természetű szolgálatok olyanok, amelyekkel gyakrabban jár dicsőség, mint pénz, azaz azt szoktuk meg, hogy ezeken inkább a dicsőséget és nem a pénzbeni ellentételezést mérjük. Mondjuk például, hogy A egyén pártjának vagy az államnak tett szolgálatai adott esetben tisztességgel ki lettek fizetve azzal, hogy megkapta a lovagi címet, míg ugyanez B egyén esetében nem lenne kielégítő, ő a bárói címet is kiérdemelte.

VII. fejezet

A gazdasági törvények természete

1.§. A gazdasági törvények természetét korábbi vizsgálatainkban bizonyos mértékig a gazdasági mozgatórugók hatókörével határoztuk meg. Láttuk, hogy a legkönnyebben e törvényekre azok a lépések vezethetők vissza, illetve mérhetőek, amelyeket a szabad vállalkozás önértékét követve megtesz. Mégis, bár a rájuk vonatkozó gazdanak számukra. Sem fizikai, sem szellemi, léleleti megfontolásokat, a kép, amit kapunk, messze nem kielégítő. Ha bármilyen ösztönző – legyen az önző vagy önzetlen, magán- vagy közérdekű, alapuljon akár bölcs belátáson, akár tudatlan előítéleten – az emberek bármely jelentős csoportjára ugyanolyan hatással van, akkor az általa kiváltott cselekvés gyakran visszavezethető valamilyen pénzbeli mértékre, ha nem is közvetlenül, de legalábbis közvetve, más, közvetlenül mérhető mozgatóerőkkel összevetve, és így a gazdaságtani érvelés határai közé vonható.

A gazdaságtan törvényeinek hatóköre megegyezik a mozgatóerők hatókörével.

A gazdaságtan az emberi cselekvés tudománya; a gazdasági törvények, helyesebben az úgynevezett gazdasági törvények az emberi cselekvés törvényei. Igaz, hogy maga a gazdaságtani törvény kifejezés néhány fizikai törvényszerűsége is vonatkozik, mint például a Csökkenő Hozadék Törvényére, amelyet a gazdaságtan a mezőgazdaság tudományától kért kölcsön, de itt most csak a szorosan a gazdaságtanhoz tartozó törvényekkel foglalkozunk.

Könnyen megtörténhet, hogy vannak olyan világok, ahol az anyagi dolgok magántulajdonáról vagy a mi értelmünkben vett vagyonról még soha senki nem hallott, de a nyilvános elismerést minden olyasmért, amit valaki más javára végzett, gondosan és arányosan megadják. Ha ez az elismerés minden külső hatalom beavatkozása nélkül átadható akárki másnak, akkor ez ugyanolyan szokásosan és pontosan használható a cselekedetek mozgatóerejének mérésére, mint a pénz a mi világunkban. Abban a világban e munkához megtevesztésig hasonló gazdaságtani értekezést is írhatnak, bár abban anyagi természetű dolgokról alig esik említés, pénzről pedig egyáltalán nem.

A fentiek nyilvánvalónak tűnhetnek, pedig nem azok. Az emberek fejében összekeveredett a mozgatóerők mérése, ami a gazdaságtan fő feladata, azzal, hogy az anyagi gazdagság szerzése minden más, magasabb szempont kárára kizárólagos lenne. A gazdasági célú mérés egyetlen feltétele az, hogy valami végleges és átadható legyen. Az, hogy anyagi formát öltön, a használat szempontjából kellemes, de nem alapvető. (A C.B. betűk a nagy presztizsű Bath lovagrend parancsnoki fokozatát jelölik. A lovagrendet 1725-ben alapította a király, élén a mindenkori brit uralkodó áll. – BZS.)

A „törvény” főnévnek a „jogi” melléknév felel meg. Ez utóbbi azonban a „törvény” szóhoz csak akkor kötődik, ha ez utóbbit „a kormányzat valamely utasítása” értelmében használjuk, és nem akkor, ha alatta a valamilyen oksági kapcsolatra vonatkozó, tudományosan megalapozott kijelentést értjük. Az ehhez az értelemhez kapcsolódó melléknév azon „norma” szó származéka, ami majdnem azonos a „törvény”-nyel, és amely tudományos vitákban talán eredménnyel a „törvény” helyére is léphet.

A törvény és a normális meghatározása.

Gazdasági Törvénynek azt a kijelentést nevezzük, amely valamely ipari csoport tagjaitól meghatározott körülmények között meghatározott lépések megtételét várja el: ezek a lépések pedig a csoport tagjainak *Normális* cselekedetei.

A normális cselekvés nem feltétlenül azonos a morálisan helyes cselekvéssel: gyakran éppen az számít normálisnak, amit minden erőnkkel elkerülni akarnánk. Példa erre a nagyobb városok azon legszegényebb lakóinak normális helyzete, akikben nincs vállalkozó kedv és elutasítják azokat a lehetőségeket, amelyek másutt egészségesebb és önállóbb életet kínálnának számukra. Sem fizikai, sem szellemi, sem morális értelemben nem elég erősek ahhoz, hogy nyomorúságos, szolgai környezetükből saját munkájuk révén emelkedjenek ki. Az, hogy bőséges és nagyon olcsó munkakínálat van akár gyufásdobozok készítésére, éppolyan normális, mint az, hogy a végtagok kifordulnak, ha sztrichnint veszünk be. Egyik rendkívül sajnálatos következménye ez azon törvények működésének, amelyeket tanulmányoznunk kell.

Meg fogjuk érteni, hogy azt a cselekedetet nevezzük normálisnak, amely megfelel a „norma”-nak, annak, ami az adott közösségen belül elfogadott, ami az általános szabály. A megfelelésnek feltétlenül kielégítőnek kell lennie ahhoz, hogy el tudjuk végezni azokat a megfigyeléseket, amelyek annak a pénzmennyiségnek vagy árának a megbecsüléséhez szükségesek, amely átlagban szükséges és elegendő arra, hogy rávegye a közösség tagjait az adott cselekedetre.

A tudomány rugalmas eszköztárral kell rendelkeznie.

2.§. Gazdaságtani érvelésünk általános keretét tehát legfőképpen az befolyásolja, mit tekintünk normálisnak, olyannak, ami a gazdasági törvények hatókörén belül van. Bár a tudományos eszköztárnak olyan pontosnak kell lennie, amennyire csak lehet, ugyanakkor rugalmasnak is kell lennie, hogy idomuljon a változó körülményekhez, a különböző időszakokban és országokban élő sokféle néphez, foglalkozási ághoz és társadalmi osztályhoz.

A tudományos eszköztár szerepe a tudás termelésében nagyon hasonló a gépek szerepéhez az áruk termelésében: mindkét esetben az eszközökhöz igazítják azokat a folyamatokat, amelyek a rendszert alkotják. Ha ugyanazt kell újra és újra megtenni egy árucikk előállításához, akkor ennek elvégzésére általában kifizetődő gépet szerkeszteni. De ha túl sok a változó részlet, és így vagy lehetetlen, vagy nem hatékony a gépek használata, kézi munkát kell alkalmazni. Hasonlóképpen a tudás világában, ha a kutatás vagy érvelés területén újra és újra ugyanazt és ugyanúgy kell ismételni, érdemes a folyamatokat egy rendszerré egyszerűsíteni és a tudományos eszköztár gépezetét használni.

A gazdasági problémák azonban, mindent számba véve, olyan változatosak, a gazdasági okok oly sok különböző módon kapcsolódnak össze más tényezőkkel, hogy a pontos tudományos érvelés ritkán vezet minket ahhoz az eredményhez, amit keresünk. Bolondok lennénk, ha használatát elutasítanánk mindabban, amit segítségével megtehetünk, de a végső következtetések levonását gyakorlati érzékünkre és tanult józan eszünkre kell bízunk.

A tudomány bizonyos területein a pontos érvelés egészen közel jutott ahhoz, hogy megadja a helyes választ a gyakorlat kérdéseire. Mégis, minden gyakorlati probléma megoldása végső soron a józan ész feladata. Csak a józan ész tud meghatározott célokat kitűzni, a tudás különböző területeiről a cél szempontjából szükséges – és ha lehet ahhoz igazított – anyagokat összegyűjteni, ezeket az anyagokat úgy összeállítani, hogy minden rész fontossága szerint a neki megfelelő helyre kerüljön; és végül, a józan ész feladata meghatározni a cselekvés irányát. Nem a tudomány feladata az erkölcs napi, gyakorlati kérdéseire válaszolni, vagy a helyes életvitel szabályait előírni. A gazdaságtan törvényei kijelentő, nem pedig felszólító módban íródnak: különböző okok és ezek kombinációi kiváltotta hatások leírásai, és nem kész szabályok, amiket a politika gyakorlatában azonnal alkalmazni lehetne, vagy kellene.

3.§. A gazdaságtan, akárcsak minden más tudományág törvényei, azt írják le, hogy meghatározott okok milyen okozattal járnak, nem kizárólagosan, de feltéve, hogy *minden más tényező változatlan*, és nincs olyan zavaró körülmény, amely a hatás kifejlődését megakadályozná. A gazdaságtant ezért, gyakorta lekicsinylő értelemben, hipotetikus tudománynak mondják. A fenti értelemben pedig még a fizika tudománya is hipotetikus. Még egy napfogyatkozás előrejelzésében is ott a ki nem mondott feltételezés, hogy a naprendszer nem za-

Használni ott kell, ahová hatóköre kiterjed, tudva, hogy a gyakorlati cselekvés mindenkori végső irányítója a józan ész.

A gazdaságtan törvényei nem erkölcsi előírások.

Minden tudományos doktrína kimondottan vagy kimondatlanul feltételezésekre épül és ilyen értelemben hipotetikus.

A gazdaságban azonban a feltételeket hangsúlyozni kell.

A gazdaságtani érvelésnek tág tere van, az egyes elméletek hatóköre szűk.

varja meg valamely tagjának váratlan szétrobbanása, vagy valamely hatalmas méretű, naprendszeren kívüli test érkezése. Ezek a zavarok olyannyira ritkák, hogy a csillagászat joggal nem tér ki rájuk, mégis, az előrejelzés maga hipotézisre épül. Más tudományokban gyakoribbak a zavaró körülmények, következésképpen a feltételeket tartalmazó mellékmondatok is hangsúlyosabbak és sűrűbben fordulnak elő. Szinte minden tudományos elméleti rendszerben, amit gondosan, tudományos formában fogalmaztak meg, utalás található arra, hogy a többi tényezőt változatlanak tételezik föl: a többi tényező hatását a vizsgált okoktól elkülönítik, illetve, ha bizonyos hatásokat tulajdonítanak is nekik, azzal a hipotézissel élnek, hogy csak azok a tényezők fejthetik ki hatásukat, amelyeket a vizsgálat során számításba vettek. Ezeket a feltételek nem ismétlik állandóan, de az olvasó józan esze mindig ott tudja őket. A gazdaságban sűrűbben kell felhívni rájuk a figyelmet, mint másutt, mert a gazdaságtani elméletekre sokkal sűrűbben hivatkoznak olyanok, akiknek nincs semmilyen tudományos végzettsége, akik valószínűleg másodkézből, eredeti szövegkörnyezetükből kiragadva hallották azokat, és akik részérdektől vezérelve akár szándékosan is kiforgatják őket eredeti értelmükből.

Ismétlem, mondják, hogy a törvényszerűségek igazsága általánosabb és kevésbé változó a fizikai világban, mint abban a környezetben, amivel a gazdaság foglalkozik. Jobb lenne talán úgy fogalmazni, hogy a gazdaságtani törvények csak a körülmények nagyon szűk, egy adott helyre és időre korlátozódó és könnyen változó körére érvényesek. A törvény törvény marad akkor is, ha a körülmények megváltoznak, de csak mint elvont szabály, minden gyakorlati következmény nélkül, hiszen azon okok sajátos csoportja, amelyekre a törvény épül, többé nem lelhető föl olyan formában, ami kizárná más tényezők jelentős zavaró hatását. Igaz ugyan, hogy a gazdaságtan tudományos eszköztára és rendszere igen széles körben alkalmazható, de nem tudjuk eleget hangsúlyozni, hogy minden korszaknak és minden országnak megvannak a maga sajátos problémái. A társadalmi feltételek változásának pedig minden bizonnyal maga után kell vonnia a gazdasági elméletek fejlődését.

Harmadik könyv Kereslet és fogyasztás

[...]

II. fejezet A kereslet törvénye

[...]

5.§. Majdnem teljesen általános törvényszerűség, hogy minden szükséglet korlátozott, és hogy egy dolog minden újabb birtokba vett egységével csökken annak a vágya, hogy valaki még többet birtokoljon belőle, egészen addig, míg át nem adja helyét egy újabb dolog iránti vágyakozásnak, esetleg éppen valami olyannak, ami eszébe sem jutott, amíg fontosabb szükségleteit ki nem elégítette. A szükségletek száma végtelen, de minden egyes szükséglet korlátozott mértékű.

A meghatározott szükségletre vonatkozó igény általában telítődik.

Van néhány nyilvánvaló kivétel: minél több kép vagy könyv van egy ember birtokában, annál jobban megérzi varázsukat, és hajlandó költeni rájuk: a kincsgyűjtés és az előrejutás ambíciója gyakran kielégíthetetlen, a tiszta élet szépsége vagy a részegség posványja egyaránt táplálhat kielégíthetetlen vágyakat. Ezekben az esetekben azonban megfigyeléseink nem egyetlen időpillanathoz kötődnek, idő telik el, és az emberek közben megváltoznak. Ha megfigyelésünk alanyát egy adott időpillanatban tekintjük, anélkül, hogy időt engednénk természetének változására, akkor bármely dolog határhasznossága folyamatosan csökken számára, valahányszor újabb darabja kerül a készletébe. Ezt a fontos ténytet nevezzük a *Határhasznosság vagy a Végső Hasznosság Csökkenése Törvényének*.²

A határhasznosság csökkenésének törvénye.

A pénz vagy az általános vásárlóerő határhasznosságának változását mindeddig nem vizsgáltuk. Tehettük ezt azért, mert egy és ugyanazon pillanatban az egyes ember anyagi erőforrásai adott mennyiségben állnak számára rendelkezésre, tehát a pénz határhasznossága számára adott és nem változik, azaz az árak, amiket éppen két

² [...] Megfigyelhető, hogy valaki csak kevesebbet hajlandó fizetni azért a szőnyegért, ami túl kicsi a szobájához, mint azért, ami éppen megfelelő méretű. Az ehhez hasonló eseteknek eddigi érvelésünk szempontjából nincs jelentősége, némileg érdekessé válnak azonban a Csökkenő Hasznosság Törvénye és a Csökkenő Hozadék Törvénye összetételkor, amire rövidesen ki kell térnünk.

árucikkért fizetni lenne hajlandó, úgy aránylanak egymáshoz, mint az áruk hasznossága. Feltételezve, hogy egyéb tényezők nem változnak, ahogy gazdagabb lesz, úgy csökken számára a pénz határhaszna: forrásainak minden növekedése növeli azt az árat, amelyet egy-egy élvezetért hajlandó lesz fizetni. Hasonlóképpen, forrásainak apadása megnöveli számára a pénz határhasznát és csökkenti azt az árat, amit valamely élvezetért hajlandó megadni.

[...]

IV. fejezet

A gazdagság hasznosságának mérése

Ár és Hasznosság

1.§. Figyelmünket most annak vizsgálatára fordíthatjuk, hogy az egy dologért ténylegesen kifizetett ár mennyiben felel meg annak az élvezetnek, ami a dolog birtoklásából adódik, vagy más szavakkal, a vagyoni „hasznosságának”. Nagyon tág területet ölel föl a kérdés, amin belül a gazdaságtan csak igen keveset tud mondani, de amit mond, az nagyon fontos.

Láttuk, hogy az ár, amit valaki valamiért kifizet, soha nem haladhatja meg, illetve ritkán éri el azt a szintet, amit még éppen hajlandó lenne fizetni, mielőtt lemondana a vásárlásról, tehát az a kielégültség, amire a beszerzés révén szert tesz, általában meghaladja azt, amit elveszít azzal, hogy kifizeti a dolog árát, így a vásárlással többletélvezethez jut. Az a többletár, ami a ténylegesen kifizetett ár és azon ár között van, aminél már lemondana a vásárlásról, méri az élvezeti többletet: később részletezendő okokból ezt *Fogyasztói Járadéknak* fogjuk nevezni. [...]

Fogyasztói Járadék

Nyilvánvaló, hogy a bizonyos árucikkek révén nyerhető Fogyasztói Járadék nagyobb, mint amit más cikkek birtoklásával nyerünk. Sok kényelmi és luxuscikk ára messze az alatt van, amit sokan inkább hajlandóak lennének kifizetni, mintsem lemondjanak róluk, és amelyek így jókora Fogyasztói Járadékot tartalmaznak. Jó példák erre a gyufa, a só, az egypennys újság vagy a postai bélyeg³.

³ Nehéz megbecsülni azon cikkek készletének teljes hasznosságát, amelyek az élethez nélkülözhetetlenek: annak az ételnek a hasznossága, amely megmenti az embert az éhezéstől, végtelenül nagy. Legjobb talán az, ha ezeket az alapvető készleteket meglévőnek tekintjük, és csak az ezen fölül rész hasznosságát mérjük föl. Itt azonban különösen fontos eszünkben tartani, hogy valamely dolog iránti vágyunk nagyban függ a helyettesítő termékek hozzáférhetőségétől.

2.§. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a gazdag ember egy shillingnek sokkal kisebb értéket tulajdonít, mint egy szegény ember. Az a szegényasszony, aki, ha 10 shillinget kell adnia fontjáért, csak évi 1 font teát tud megfizetni, nagyon nagy többletélvezethez jut azzal, ha 2 shilling/font áron több fontnyit is meg tud venni a teából. Ugyanennyi pénz elköltésével a gazdag ember sokkal kisebb többletélvezetre tesz szert. Tegyük fel például, hogy a tíz shilling csak egy csomó spárga megvásárlásához elegendő. Amikor azután az ár 2 shillingre csökken, a gazdag ember több csomót is megvehet. A spárga alacsony ára valóban többlet kielégüléshez juttatja, de bár ez sokkal kisebb, mint a szegény asszonyé az előző példában, mégis, a két élvezet gazdasági értelemben ugyanakkora, a Fogyasztói Járadék mindkét esetben egyforma nagy.

Ez a tény némileg csökkenti a Fogyasztói Járadékra vonatkozó becslések gyakorlati használhatóságát, de messze nem annyira, mint azt elsőre gondolnánk. Ahogyan már rámutattunk, tekinthetjük úgy, hogy az ugyanolyan pénzértékű hasznosságok eléggé egyforma nagyságúak, feltéve, ha az árakat olyan két piacon tekintjük, ahol a vásárlók átlagos gazdagsága ugyanakkora (akárcsak, természetesen, a pénz általános vásárlóereje). Gondosan kerülnünk kell azonban azt, hogy úgy gondoljuk, pénzbeli mértékük jól reprezentálja olyan áruk összhasznosságát, ahol egyiküket alapvetően a gazdagok, másikat alapvetően a szegények vásárolják. Az óvatosság hiánya e kérdésben az előző generáció közgazdait hibás következtetések levonására készítette, amelyek sajnos olyan színben tüntették föl őket, mintha hiányozna belőlük a szegények szenvedései iránti együttérzés. Erről később többen.

Van még egy pontosítás, amit meg kell tennünk, mielőtt a gazdagság pénzbeli nagyságát megfeleltethetnénk annak a boldogságnak, amit birtoklása okoz. Nemcsak hogy a boldogság gyakran jobban függ az ember fizikai, szellemi és erkölcsi egészségétől, mint jóléte külső tényezőitől, de még e külső tényezők között is jó néhány olyan van, amit könnyedén kihagyunk vagyontárgyai felsorolásából. Ilyenek a természet olyan szabadon hozzáférhető ajándékai, amiket az elmélet minden sérelme nélkül könnyen figyelmen kívül hagyhatnánk, ha mindenki számára mindig egyformán állnának rendelkezésre, valójában azonban helyről helyre változnak. Többségük része a közös gazdagságnak, és többnyire nem tekintik az egyéni gazdagság részének. Fontossá akkor válnak, mikor a modern civilizált világ különböző részeit hasonlítjuk össze, és különösen akkor, ha mai körünket régebbi időkkel vetjük egybe. Ezen módosítások figyelembe-

Kiegészítések: először, a különböző vagyoni helyzetű fogyasztók.

Másodszor, a közös javak, amik fölött könnyen átsiklunk.

vételével a gazdagság hasznosságának teljes pénzbeli értékét a gazdagságtól függő boldogság elfogadható mércéjének tekinthetjük.

Negyedik könyv Termelés és kínálat

I. fejezet Bevezetés

A munkára ösztönző erők különbözőek;

de közvetlen célunk szempontjából a figyelemünkre leginkább méltók az ellentételezés reményéhez kötődnek.

Határáldozat

1.§. Míg a kereslet az áruk birtoklására irányuló vágyakozáson alapszik, a kínálat a „kényelmetlenségek” elutasításának leküzdésétől függ. A kényelmetlenségeknek itt alapvetően két csoportjára gondolunk, a munkára és a fogyasztásról való lemondásban megnyilvánuló önmegtartóztatásra.

Igaz, sokan a lemondást önmagáért választják, mint például a hegymászók, különböző sportok űzői, az irodalom, a művészetek és a tudomány szerelmesei, de sokan olyanok is, akik keményen dolgoznak azért, hogy mások helyzetén javítsanak: mindezen munkáknak jobbára nincsen gazdasági mértéke. A legtöbb munkának azonban, a világ jelenlegi állása szerint, az a fő mozgatója, hogy anyagi ellenszolgáltatáshoz jussunk általa, ami rögtön vagy meghatározott pénzmennyiség, vagy árucikkek egy adott mennyisége fölötti uralom formájában jelenik meg. Még a bér munkás is találhat örömet munkájában, de általában annyira elfárad, mielőtt a munkát elvégezné, hogy örül, mikor a munkaidő vége elérkezik. Meglehet, ha egy ideig munka nélkül van, pillanatnyi jóérzését tekintve inkább lenne hajlandó ingyen dolgozni, mint egyáltalán nem dolgozni, de valószínűleg inkább választaná ereje tartalékolását arra az időre, mikor fizetséget kap majd munkája után. A legtöbb foglalkozási ágban az a szabály, hogy még a munka azon része után is, amelyet a munkás élvezettel végez, ugyanannyit kell fizetni, mint a munkában töltött idő bármely más részéért. A munka árát tehát az a rész határozza meg, amit a munkás már a legkevésbé szívesen tölt munkával, amikor a munkás még éppen csak meg nem tagadja a munkát. Ezt a *Munka Határáldozatának* fogjuk nevezni.

Egy áru eladásra felkínált mennyiségének növekedésével csökken a határhaszna, és a határhaszon csökkenése magával vonja nemcsak a határon lévő, de a minden egységéért elérhető ár csökkenését: ugyanez a helyzet a munka kínálatának esetében is. Ha bizonyos munkafajtákból többet kell elvégezni, ha nagyobb nehézséget okoz elvégzésük, így nagyobb áldozatot követel, akkor magasabb árat kell érte fizetni; ugyanakkor pedig a többi munka ára is meg fog nőni. Az

ártöbbet, amit minden munkáért ki kell fizetni, a Járadékra emlékeztet, amint azt a későbbiekben pontosabban is látni fogjuk.

Normális körülmények között az attól való tartózkodás, hogy bárki, akinek állása van, növelje erőfeszítéseit, az emberi természet olyan alapvető vonásai által meghatározott, amit a közgazdáknek el kell fogadniuk végső tényeként. Mint Jevons megjegyzi, a munka elkezdésével szemben gyakran van valamilyen ellenállás, a munka megkezdése gyakran kis gyötrődéssel jár, ami lassan nullára csökken, és öröm lép a helyére; ez nő egy darabig, míg egy alacsony maximumpontot el nem ér, majd ez is nullára csökken, és átadja helyét a folyamatosan növekvő gyötrődésnek. A szellemi munka esetében azonban az öröm és izgatottság, ha egyszer megjelenik, gyakran folyamatosan nő egészen addig, míg a munkát valamilyen szükséglet vagy az óvatos előrelátás meg nem szakítja. Minden egészséges embernek van olyan energiatartaléka, amiből meríthet, de amit csak pihenéssel tud feltölteni. Ha tehát hosszú időn keresztül többet vesz el belőle, mint amennyit visszapótol, egészsége tönkremegy. A munkáltatók jól ismerik azt az esetet, amikor kénytelenek a béreket átmenetileg megemelni azért, hogy rávegyék alkalmazottaikat nagyobb mennyiségű munka elvégzésére: de hosszú időn keresztül munkásaik akkor sem tudják ezt folytatni, bármilyen sokat fizessenek is a munkáért.

Ezen és már korlátok között általában igaz, hogy azaz áldozat, amit munkások bármely csoportja hajlandó meghozni, együtt nő vagy csökken azzal az ellentételezéssel, amit nekik felajánlanak. Ha pedig most azt feltételezzük, hogy a termelés hatékonyságának nagysága kizárólag csak a munkás áldozataitól függ, egy olyan *Kínálati Sémát* kapunk, ami megfelel annak a *Keresleti Sémának*, amit már megismertünk. Ezt a kínálati sémát elméletileg úgy adhatjuk meg, hogy az egyik oszlopban az áldozat – és így a termelés – különböző szintjeit vesszük föl, míg a másokban az adott áldozat vállalásának megfelelő árat tüntetjük föl. Ha annak az árnak, amely szerepe szerint vásárlókat vonz bármely adott mennyiségű árucikk piacára, *Keresleti Ár* a neve, akkor azt az árat, amely ellensúlyozza a termeléssel járó áldozatokat, az adott mennyiséghez tartozó *Kínálati Árnak* nevezhetjük. [...]

2.§. Az áruk kínálata valójában nem határozható meg ilyen egyszerűen: a termelés teljes hatékonysága sok tényezőtől függ, amelyeket ebben a könyvben sorra számba kell vegyünk. Vizsgáljuk meg először a természet hozzájárulását: azt fogjuk találni, hogy az

Olykor a munka ugyan magában hordja gyümölcsét,

de mi mégis úgy tekintjük kínálatát, mint amit az az ár határoz meg, amit fizetnek érte. Egy áru *Kínálati Sémája* egy egyszerű feltételezést figyelembe véve.

A *Kínálati Ár*.

A kínálatot meghatározó fő körülmények vizsgálatá-

nak javasolt
sorrendje.

ember megnövelt erőfeszítéseire csak ritkán juttat arányos nyereséget, a többletmunka hozadéka gyakran csökkenő természetű. Ezután következik a munkások csoportjai számbeli, erőbeli és ipari képzettségbeli növekedésének kérdése: ennek összevetése azokkal az okokkal, amelyek az ipari termelés különböző területein és kibocsátási szintjein a kínálati árat meghatározzák. A következő lépés, hogy miután a gazdagság növekedésének általános kérdéseit tisztáztuk – különös tekintettel arra a hatásra, amit a jövőbeni termelés segítésében és támogatásában gyakorol – meg kell vizsgálnunk az ipari szervezet kialakulásának okait, létrejöttének hatásait: a társadalmi termelés hatékonysága ugyanis szinte legalább annyira függ annak szervezeti formájától, mint attól, hogy hányan dolgoznak, vagy hogy mekkora az egyes munkások termelékenysége.

A termelés tényezőit áttekintve kellően felkészültté válunk arra, hogy belássuk, az egy árucikk kínálatának bármely mennyiségéhez tartozó kínálati árat (azaz azt az árat, ami mellett normális körülmények között éppen az adott mennyiséget termelik meg) azon termelési tényezők kínálati ára határozza meg, amelyek az adott árucikk termeléséhez hozzájárulnak. Így készülünk föl arra, hogy a következő könyvekben a Kereslet és a Kínálat viszonyának általános elméletét is megvitassuk, majd az Elosztás és a Csere meghatározó gyakorlati kérdéseiben eljussunk az elmélet alkalmazásához.

[...]

XIII. fejezet

Következtetések. A Növekvő és a Csökkenő Hozadék Törvénye

A könyv későbbi fejezeteinek viszonya a kezdő fejezetekhez.

1.§. A könyv elején láttuk, hogy a nyersterméknek az a Hozadéka, amivel a természet az alkalmazott tőke és munka mennyiségének növelését jutalmazta, ha a többi tényezőt változatlanak tekintjük, csökkenő tendenciájú. A könyv többi részében, és különösen az utolsó négy fejezetben megnéztük ugyanennek a dolognak a másik oldalát, láttuk, hogyan nő az emberi munka termelékenysége azzal, ha nő az elvégzett munka mennyisége. Tekintve először azokat a tényezőket, amelyek a Munka Kínálatát meghatározzák, láttuk, hogy az emberek minden fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődése, a többi feltétel változatlansága esetén növeli a felnőttkorig fölnevelt életerős gyermekek számát. A Gazdagság Növekedése kérdésére térve azután azt tapasztaltuk, hogy a gazdagság növekedése többféle úton is megkönnyíti a további, még nagyobb növekedést. Végül azt láttuk, hogy a gazdagság minden növekedése és a népesség számbeli és szellemi

teljesítőképességbeli fejlődése hogyan segíti a magasan fejlett Ipari Szervezet kialakulását, ami azután nagyban hozzájárul a tőke és a munka együttes termelékenység-növekedéséhez.

Közelebbről vizsgálva a termelés megnövekedett mennyiségéből adódó megtakarításokat úgy találtuk, hogy azok két csoportba sorolhatók: azokra, amelyek az iparág egészének fejlődésétől, és azokra, amelyek az egyes vállalatok erőforrásaitól, vezetésének hatékonyságától függenek, másképpen, amelyek a *külső* és amelyek a *belső gazdaságosságtól* függenek.

Láttuk, az utóbbi gazdaságosság vállalkozásról vállalkozásra hogyan változik. Egy tehetséges ember, talán a jószerencse kis segítségével, szilárdan megvetheti a lábát a piacon, keményen dolgozva és takarékosan élve megnövelheti saját tőkét, még gyorsabban javítva ezzel hitelképességét; az átlagosnál szorgalmasabb és tehetségesebb munkatársakat gyűjt maga köré, akik üzlete bővülésével fejlődnek vele együtt, bíznak benne és ő bízhat bennük, mindegyikük azon és csak azon a területen köti le energiáit, amihez a legjobban ért, így semmilyen magasrendű képesség nem vész el melléktevékenységekben és semmilyen bonyolult feladat nem kerül fölkészületlen kezekbe. A fölkészültség folyamatos növekedéséből adódó gazdaságosság kiegészül azzal, hogy a vállalkozás növekedését kísérve specializálódik a géppark, az egyes üzemszek, az átalakuló gyártási folyamatok gyorsan termelési rendszerbe illeszkednek, megteremtve a további fejlődés feltételeit. A siker hozza magával a hitelképességet és a hitel hozza a sikert, a hitel és a siker segít megtartani a régi vevőket és odavonzani az újabbakat, a termelés növekedése javítja vállalkozónk vásárlói pozícióit, árui egymást reklámozzák, így egyre kevésbé kell más eszközöket felhasználnia eladásai segítésére. Forgalmának növekedésével gyorsan nő versenytársaival szembeni előnye, és csökken az az ár, amit termékeiért kérnie kell. A folyamat mindaddig tart, amíg energiái és vállalkozó kedve tart, kezdeményező- és szervező-készsége töretlen, addig, amíg az üzleti élettől elválaszthatatlan kockázatok nem okoznak neki váratlan veszteségeket. Ha mindez száz évig tart, ő és még egy vagy két hozzá hasonló felosztja egymás között az iparágat. Termelésük hatalmas méretei hasonló nagyságú megtakarításokat tesznek számukra lehetővé, és feltéve, hogy a végülig versenyeznek egymással, ezen megtakarítások legfőbb haszonélvezője a közönség lesz, a termék ára egészen lecsökken.

Az emberi élet azonban véges, és különösen korlátozott az a szakasza, amelyben erőnk teljében uraljuk képességeinket. Az üzlet irányítása egy idő után olyan emberek kezére jut, akikben kevesebb

E könyv későbbi fejezeteinek összefoglalása.

Összefoglalás.

az energia és az alkotó génusz, a fejlődésben való érdekeltségük mértékéről nem is beszélve. Lehet, hogy a vállalkozás végleg elbukik, lehet, hogy több-kevesebb bölcsességgel és tehetséggel magánvállalkozásként vagy részvénytársaságként tovább él. Megőrizheti a munkamegosztás, a speciális szaktudás és géppark előnyeit, sőt, további tőke bevonásával még fokozhatja is ezeket, és kedvező feltételek között kiemelkedő, állandó helyet biztosíthat magának a termelés világában. Majdnem bizonyosan veszít azonban rugalmasságából és progresszív energiáiból, fiatalabb és kisebb kihívóival szemben már nem kizárólagosak korábbi előnyei, és többé nem tudja a termelés korlátlan növelésével azt a hatékonyságnövekedést elérni, amivel termékei árát is határozottan lejjebb tudná szorítani.

Egy nagy üzleti vállalkozás energiáinak erősödése és gyengülése még az üzleti világ ugyanazon ágában is ritkán jár kétszer ugyanazon az úton. Az élet és szerencse változásaival változnak maguk a vállalkozások is, függnek a bennük érintettek baráti kapcsolataitól, az üzleti és családi viszonyoktól, de még sokkal inkább magától az üzletágtól. A mezőgazdaságban például nem alakultak ki nagy cégek, ugyanakkor a bank- és biztosítási üzletben, a szárazföldi és tengeri szállításban vagy a hírközlésben egyre nehezebb a még meglévő kisebb vállalkozások élete. Nincs általánosan alkalmazható szabály, de a folyamatosan növekvő, nagy tőkét fölhalmozott cégek ereje az esetek többségében legyőzni látszik a kisebb versenytársakat, hiába, hogy ezek találékonyabbak, energikusabbak, gyorsabbak és rugalmasabbak. Általános szabályként – igaz, fontos kivételekkel – azt állapíthatjuk meg, hogy a termelés bármely ágában az átlagos üzemméret gyorsabban nő, mint az összes kibocsátás.

Ha tehát a gazdagság és a népesség növekedésének a termelés hatékonyságára gyakorolt legszélesebb értelemben vett hatásait vizsgáljuk, következtetéseink általános jellemzőit nem nagyon érinti az a tény, hogy az elérhető megtakarítások közvetlenül a termelést végző vállalkozások méretétől függenek, hiszen szinte minden üzletágra jellemző, hogy nagyvállalkozások alakulnak ki és tűnnek el, így bármely időpillanatot tekintve vannak felemelkedő és hanyatló cégek. Az üzleti élet átlagos szintjén az egyik irányú visszaesést biztosan ellensúlyozza, sőt, meghaladja egy másik irányú fölemelkedés.

A termelés összesített mennyiségének növekedése ugyanakkor természetesen megnöveli azt a hatékonyságot is, ami nem közvetlenül függ az egyes vállalkozások vagy háztartások méretétől. Ezek között a legfontosabb azon egymáshoz kapcsolódó, egymást kölcsönösen kiszolgáló iparágak növekedése, amelyek elhelyezkedhetnek

egyetlen körzetben, de kapcsolódhatnak egymáshoz a gőzgép, a telegráf és a nyomdagép kínálta korszerű technikai kommunikáció révén is. Az a hatékonyságnövekedés, ami az ehhez hasonló, a termelés bármely ágából hozzáférhető ágazatokból ered, nem függ az adott iparág saját növekedésétől; ezen ágazatok azonban bizonyosan gyorsan és állandóan növekednek, ha a (szolgálataikat felhasználó) iparág fejlődik, és egészen bizonyos, hogy megszenvedik, ha nem is minden tekintetben, ha hanyatlak.

Az eddig elért eredmények akkor lesznek igazán fontosak, amikor az áru kínálati árát meghatározó tényezőket vizsgáljuk majd. Általánosságban, az egyedi esetek külön tárgyalását nem kizárva, azt láttuk, hogy elhanyagolhatónak tekinthetjük azt a tényt, hogy amikor az áruk iránti igény megnő, a többletet talán olyan új termelők állítják elő, akik most verekszik be magukat a piacra, akiknek sok hátrányt kell leküzdeniük, beérve csekély vagy semennyi profittal, de akik számára kielégítő, hogy kialakítják első kapcsolataikat és megteszik a sikeres vállalkozás fölépítéséhez vezető első lépéseket. Bár ez a termelési többlet néha, még az ipar olyan ágában is, amelyre a nagybani termelés és növekvő hozadék jellemző, együtt járhat az egységre jutó költségek (munka és áldozatok) növelésével, az általános szabály nem ez lesz: sokkal inkább a már bevezetett cégektől fog származni, a munka és más áldozatok arányosnál kisebb növekedése mellett. Kiköveztük az utat a kereslet és a kínálat általános egyensúlyának vizsgálatához: úgy tekinthetjük, hogy valószínűleg el tudjuk érni a termelés összesített növekedését az ipar bármely ágában a munka- és más áldozatok arányosnál kisebb növelésével.

Mielőtt azonban e könyv végére érnének, még gondoljunk bele egy pillanatra abba, milyen hatással vannak eddigi következtetéseink a népesség számára és a megélhetési költségekre. A kérdést részletesen nem tudjuk még megvizsgálni, de némi előny rejlik abban, ha e korai fázisban röviden áttekinthetjük.

2.§. Az ipar egész szervezetének és jellegének eddigi vizsgálatai arra mutatnak, hogy – egyéb tényezők változatlanosságát feltételezve – a munka növekedése általában a munka teljes termelékenységének az arányosnál nagyobb növekedését okozza. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a többi tényező nem marad változatlan. A létszám növekedése a városokban együtt járhat azzal, hogy az emberek egészségtelen és elkedvetlenítő szokásokat vesznek föl. Rosszul is indulhatnak a dolgok, kifogyhatnak az élet anyagi forrásai, az elégtelen eszközök túlzottan megterhelhetik a talajt, kiváltva a Csök-

A kereslet és kínálat egyensúlyáról elmondottak jelentősége a következő könyv szempontjából.

A mindig a szemünk előtt tartandó feltételek korlátai között,

kenő Hozadék Törvényének a nyers termékek termelésére való hatását anélkül, hogy lenne erő kihasználni az ellenható tényezőket: a folyamat szegénységgel kezdődik, míg a lélekszám növekedése ahhoz a túlságosan is gyakran előforduló következményhez vezet, hogy az emberek alkalmatlanná válnak egy magasan fejlett ipar kialakítására.

a lakosság számbeli növekedése általában a közös hatékonyság arányosnál nagyobb növekedését vonja magával.

Ezeket mind figyelembe vehetjük, sőt, újabb kérdéseket is vizsgálhatunk, mégis igaz lesz az, hogy egy adott átlagos ipari hatékonyságú és energiájú nép kollektív hatékonysága lélekszámánál gyorsabban nő. Ha annyi élelmiszert tudnak kedvező feltételek mellett importálni, amennyit csak akarnak, ily módon elkerülve a Csökkenő Hozadék Törvényének a nyerstermékekre vonatkozó hatását; ha, mint azt joggal feltehetjük, gazdagságuk ugyanolyan gyorsan növekszik, mint lélekszámuk; ha el tudják kerülni olyan rossz szokások kialakulását, ami legyengítené őket, akkor számbeli növekedésük több mint arányosan növeli erejüket arra, hogy anyagi javakat szerezzenek meg. Hiszen így biztosítani tudják a szakmai és gépi specializáció hatékonyságnövelő hatásait, az ipari koncentrációt és a nagybani termelés előnyeit, megnövelhetik mindenfajta kommunikációs lehetőségeiket, miközben az, hogy közel vannak egymáshoz, csökkenti a belső forgalom idő- és energiaigényét, és megnöveli lehetőségeiket a szórakozásban, a kultúra minden kényelmében és kiváltságában. Igaz, ezzel szemben egyre nehezebb magányt, csendet vagy akár friss levegőt találni. Ez bizony súlyos következmény, de az előnyök még mindig számosabbak.

A Növekvő Hozadék Törvénye.

3.§. Megállapíthatjuk tehát, hogy míg a termelésben a Természet hozzájárulására a *Csökkenő Hozadék Törvénye*, addig az ember hozzájárulására a *Növekvő Hozadék Törvénye* érvényes, amit a következőkben fogalmazhatunk meg: – A tőke és munka megnövelése általában jobb szervezettséget eredményez, így azokban a termelési ágakban, amelyek nem nyersanyagok előállításával foglalkoznak, olyan hozadék jön létre, amely meghaladja a ráfordítás növekedését, továbbá, e szervezetségnövekedés hajlamosít arra, hogy csökkentse vagy éppenséggel teljesen megszüntesse a Természet növekvő ellenállását a nyersanyagtermelésben.

A Törvény egy szélesebb megfogalmazása.

Figyelembe véve, hogy a népesség nagyobb sűrűsége az újabb társadalmi élvezetekhez való hozzáférést is megkönnyíti, még általánosabban fogalmazhatunk: – Ha a népesség növekedését az élet és a termelés anyagi forrásainak növekedése kíséri, ez valószínűleg együtt jár a mindenféle javakból származó jövedelmek növekedésével, felté-

ve, először, hogy a nyersanyagok megfelelő kínálata nagyobb nehézség nélkül fenntartható, és másodsor, hogy nem alakul ki olyan túlnépesedés, amely fizikai és erkölcsi romlást okoz, csökkentve a friss levegő, a fény iránti vágyat, a fiatalok egészséges és boldog szórakozásának igényét.

A civilizált országokban a felhalmozott gazdagság ma gyorsabban nő, mint a népesség: bár igaz lehet, hogy az egy főre jutó vagyoni valamivel gyorsabban nőhetne, ha a népesség nem nőne olyan gyorsan. Az igazság az, hogy a népesség növekedésének ütemét még mindig valószínűleg meghaladja a termelés anyagi gyarapodása. Egy Angliához hasonló országban, ahol a nyersanyagok külföldről könnyen beszerezhetők, ma a népesség növekedését a világosságon, friss levegőn stb. túli, emberi szükségletek kielégítését szolgáló anyagi javaknak a népességnövekedés arányait meghaladó ütemű növekedése kíséri. E növekedés nagyobb része nem az ipari termelésből származik, hanem abból a gazdagságból, ami ezt kíséri: így nem biztos, hogy azok is részesülnek belőle, akiknek e gazdagságból eddig sem jutott rész. Anglia külföldi forrásai, továbbá más országok kereskedelmi szabályozásának változásai miatt bármikor elapadhatnak, illetve ezeket egy nagy háború teljesen elzárhatja. Azok a haditengerészeti és katonai kiadások, amelyek megfelelően biztosíthatják az országot ez utóbbi kockázat ellen, jelentősen csökkentik azokat az előnyöket, amelyek a Növekvő Hozadék Törvényéből erednek.

A lélekszám növekedésének hatásait gondosan meg kell különböztetnünk az ezzel általában együttjáró gazdagodás hatásaitól.

Ötödik könyv

A kereslet és kínálat egyensúlyának elmélete

III. fejezet

A normális kereslet és kínálat egyensúlya

[...]

4.§. A vizsgálat állása tehát a következő: a kereslet és kínálat egyensúlyát a legáltalánosabb formájukban tanulmányozzuk; elhanyagoljuk a csak szakszabályozás számára érdekes részleteket, és a tág, a gazdaságtan majdnem egésze számára közös viszonyokra összpontosítjuk figyelmünket. Föltételezzük tehát, hogy a kereslet és kínálat erői szabadon hatnak egy tökéletes piacon; a szereplők között egyik oldalon sincsenek piacot korlátozó megállapodások, mindenki csak saját nevében jár el: *a verseny szabad*, azaz az eladók az eladók-

Kiindulópontunk.

A kereslet és a kínálat szabad játékát tételezzük fel a piacon.

kal, a vevők a vevőkkel szabadon versenyeznek. Ugyanakkor, bár mindenki csak a saját érdekét nézi, feltételezzük, hogy a többiek viselkedésére vonatkozó ismerete mindenkit kielégítően megóv attól, hogy alacsonyabb áron adjon el, illetve magasabb áron vegyen, mint a többiek; ezt pedig ugyanúgy igaznak tesszük föl mind a termékek, mind a termelési tényezők piacán. Különösen a munkások alkalmazása és a tőkekölcsönzés területén tételezzük fel időlegesen, hogy ez igaz. Bizonyos mértékig vizsgáltuk már, de tovább is elemeznünk kell majd, hogy mennyiben felelnek meg ezek a feltételek a valós élet körülményeinek. Most ezen feltételek között lépünk tovább; föl-tesszük, hogy a piacon egy időben csak egy ár van, tudva, hogy – szükség esetén – a piac különböző részein működő kereskedők eltérő szállítási költségeivel külön számolnunk kell, kiskereskedelmi piac esetén ideértve a kiskereskedelem sajátos költségeit is.

Ilyen piacon az áruk minden egyes mennyiségéhez tartozik egy pontosan meghatározható keresleti ár, azaz olyan ár, amin időegység alatt az árucikk adott mennyisége vevőre talál; hasonlóképpen van egy pontosan meghatározható kínálati ár, azaz olyan ár, amely mellett időegység alatt minden egyes adott mennyiséget megtermelnek.

Az időegységet a mindenkori probléma sajátosságai szerint lehet megválasztani: lehet egy nap, egy hónap, egy év vagy akár egy generáció: de minden esetben rövidebbnek kell lennie, mint azon piac teljes időtartama, aminek az egyensúlyát vizsgáljuk. Föl kell tételezzük, hogy a piac általános feltételei ezen időszak alatt nem változnak; tehát nem változik például a divat és az ízlés, nem jelenik meg sem keresletet módosító új helyettesítő termék, sem kínálatot megzavaró találmány; azaz a keresleti és kínálati sémák ezen időegység alatt nem változnak.

A keresleti séma törvénye.

Az egyes áru minden egyes mennyiségére a kínálati árat meghatározó körülmények áruról árura változnak. Minden esetben igaz lesz azonban, hogy mennél többet kínálnak valamiből a piacon, annál alacsonyabb lesz az az ár, aminél vevőket találnak rá; más szavakkal, a termékegység keresleti ára csökkenni fog a kínált mennyiség minden egyes növekedésével.

A kínálati séma törvénye.

A kínálat törvénye kevésbé határozott. Minden olyan esetben, amikor a normális kínálati árat nagyon hosszú időegység alatt vonjuk vizsgálatunk körébe, a termelés tényezői közül némelyek a Csökkenő Hozadék, míg mások a Növekvő Hozadék Törvényének hatása alatt lesznek. A tényezők kínálati árai összegezésének következményeként lehet, hogy az adott áru kínálata összességében a Csökkenő Hozadék Törvényének hatása alá kerül, amely esetben a termékegy-

ségre jutó kínálati ár a mennyiséggel nő; vagy, az is lehet, hogy az árucikk kínálata összességében a Növekvő Hozadék Törvényének felel meg, amely esetben pedig a mennyiség növekedésével az egységár csökkenni fog; de, végül, az is ugyanennyire elképzelhető, hogy a megtermelt mennyiség növekedésével a kínálati ár felváltva hol nő, hol csökken. Minden esetben igaz lesz azonban, hogy a termelés mennyiségi növekedése az összes költségek növekedésével jár.

5.§. Ha (időegység alatt) a termelt mennyiség olyan, hogy a keresleti ár nagyobb, mint a kínálati ár, akkor az eladók többet kapnak, mint amennyiért nekik megérte az adott mennyiségű árut a piacra vinni; működésbe lép egy olyan erő, amely az eladásra kínált mennyiség növelése irányába hat. Másrészt, ha a megtermelt mennyiség olyan, hogy a keresleti ár kisebb, mint a kínálati ár, akkor a termelők kevesebbet kapnak, mint ami ahhoz kell, hogy megérje nekik az árut adott mennyiségben piacra vinni; azok tehát, akik termelésük folytatását illetően éppen a döntés határán voltak, most visszalépnek, és működésbe lép egy olyan erő, amely a piacra vitt árumennyiség csökkentése irányába hat. Amikor a keresleti ár és a kínálati ár meg-egyezik, akkor sem a termelt mennyiség növelésére, sem csökkentésére irányuló hatás nincsen, egyensúly van.

A kereslet és a kínálat egyensúlya mellett az időegység alatt termelt árumennyiséget *Egyensúlyi Mennyiségnek*, a kialakult árat pedig *Egyensúlyi Árnak* nevezhetjük.

A gyakorlat szempontjából egyedül azoknak az egyensúlyoknak van jelentősége, amelyek *Stabilak*, azaz azoknak, ahol, ha az árat kicsit eltérítjük ezektől az egyensúlyoktól, akkor az vissza fog térni oda, úgy, ahogy az inga leng pályája legmélyebb pontja körül; a stabil egyensúly jellemzője pedig az lesz, hogy a keresleti ár olyankor nagyobb a kínálati árnál, amikor a mennyiség kisebb az egyensúlyinál és *vice versa*. Ha a keresleti ár nagyobb a kínálati árnál, a megtermelt mennyiség várhatóan növekszik, másképpen, ha az egyensúlyinál kisebb mennyiség mellett a keresleti ár nagyobb a kínálatinál, vagyis, ha a termelés mennyisége az egyensúlyi színhez képest valami miatt átmenetileg csökkent, akkor várhatóan vissza fog állni; így az ilyen irányú kilengések esetén az egyensúly stabil. Ha az egyensúlyinál kisebb mennyiségekre a keresleti ár nagyobb, mint a kínálati ár, akkor biztosak lehetünk benne, hogy az egyensúlyinál nagyobb mennyiségekre kisebb lesz, mint a kínálati ár: így tehát, ha a termelés mennyisége az egyensúlyi fölé nő, várhatóan vissza fog oda mozdulni, az egyensúly tehát stabil lesz az ilyen irányú kilengések esetén is. [...]

Mit értünk egyensúlyn.

Egyensúlyi mennyiség és egyensúlyi ár.

Stabil egyensúlyok,

létrejöttük feltételei.

IV. fejezet

A normális kereslet és kínálat egyensúlya, folytatás. A „normális” kifejezés értelmezése hosszú és rövid időtávok esetén

A gazdaságtani értelemben vett piac tágran értendő térben és méginkább időben, így a normális feltételek érvényre jutnak

Az ehhez szükséges idő minden esetben más.

1.§. Mint már megállapítottuk, gazdaságtani értelemben a piac olyan helyek együttese, ahol a kereskedelmi érintkezés annyira szabad, hogy az árak könnyen és gyorsan kiegyenlítődnek. Ami jelen érdeklődésünk számára még fontosabb, az az, hogy a piac értelmezése az idő szempontjából legalább olyan rugalmas, mint a fizikai hely szempontjából. Egy adott piacon, abban a vizsgálatban, amibe most belekezdünk, az üzletek egy kielégítően hosszú időszak alatt köttetnek meg, megfelelő feltételeket teremtvé ahhoz, hogy a normális kereslet és normális kínálat erői szabadon kifejlődhessenek, egymással szabadon kölcsönhatásba lépjenek.

A különböző esetekben szükséges idő hossza más és más, de mindenképpen elég hosszúnak kell lennie ahhoz, hogy kisebb ingadozásokat, múló zavarokat kiegyenlíthessen, elég hosszúnak ahhoz, hogy a megfelelő gazdasági erők rendszeresen és törvényszerűen kifejthessék hatásukat. Egészen rövid lehet, ha olyan közönséges ruhadarab esetét vizsgáljuk, amely hirtelen divatba jött, ha termeléséhez sem különleges gépek, sem szaktudás nem szükséges, és ha előállításuk termelőik szokásos anyagi és munkaforrásainak csak kis részét köti le. Hosszabb lesz ez az időszak, ha például a gyapjú normális árát keressük Londonban, hiszen számításainkat a világon mindenfelé szétosztott birkatelepekre kell alapoznunk, és föl kell tételeznünk, hogy egy rendkívüli esemény, például szárazság Ausztráliában, vagy a gyapjuszállítás költségeinek olyan megemelkedése, amit a szállítási vállalatok kombinációi okoznak, csak zavaró körülmények, melyek hatásaitól el kell tekintenünk, ha a normális árat akarjuk meghatározni. Még hosszabb időt kell tekintetbe vennünk, ha az ausztrál birkatermelők bérét akarjuk kiszámítani, vagy ha a jó jelzőlogok kamatának folyamatos változásait akarjuk Ausztráliára megkapni, és így tovább. [...]

A normális kereslet és kínálat egyensúlyát vizsgálva két csoportot különböztethetünk meg,

3.§. Bár a „normális” kifejezés rugalmasan használható, képes egészen rövid időszaktól igen hosszúig terjedni, mégis, a továbbhaladás során azt találjuk, hogy ezek a periódusok durván két csoportra oszlanak aszerint, hogy a problémák, amelyekkel foglalkozunk, egészen hosszú időszakokat fognak-e át, vagy sem. Az első csoportban az idő elég hosszú, hogy közben az áruk termeléséhez szükséges dolgok (azaz, más szavakkal, a termelés tényezőinek) kínálata hoz-

záidomuljon keresletükhöz, a másik csoportban nem ez a helyzet. Az első csoportba tartozó normális egyensúlynak a másodikhoz való viszonyát úgy tehetjük világosabbá, ha észrevesszük, hogy az első a második csoportba tartozóhoz úgy viszonyul, mint amilyen ez utóbbi viszonya ahhoz az átmeneti egyensúlyhoz – amit az előző fejezetben vizsgáltunk –, hiszen abban az esetben a kereslet és kínálat erőit olyan rövid időszakokra vizsgáltuk, ami alatt a termelés költségeinek nem volt semmilyen közvetlen hatása a kínálati árra.

Egy jó makrélafogás utáni napon például a piaci ár egyensúlya kisebb mozgások után annyi lesz pennyben, amennyi előző nap shillingben volt, ennek pedig semmi köze a halászat normális költségeihez, ezt csak a legutolsó fogás mennyisége határozza meg, és legfőkébb a másnapi fogás kilátásai befolyásolhatják még.

Tételezzük föl ezután a halkereslet általános megnövekedését, ami például eredhet a szárazföldi mezőgazdasági termelés minden ágát sújtó olyan fertőzésből, ami miatt a hús drága és veszélyes étellé válik. A kínálat halkereslet-növekedést elérő növeléséhez csak olyan emberek alkalmazásán keresztül vezet az út, akik nincsenek megfelelően fölkeszülve ennek a munkának az elvégzésére, és akik számára a halászat napi nehézségei súlyos gondot jelentenek. Régi, nem megfelelően felszerelt hajókat kényszerülnek használatba állítani, és sok munkát elpocsékolnak, mire a fogás partra kerül. Egy vagy két éven keresztül a hal ára ebből következően sokkal magasabb lesz, mint azelőtt. A napi fogásmennyiség változásai a hal napi árának a normális ár körüli ingadozását legalább ugyanolyan mértékben kiválthatják, mint korábban, de a normális kínálati ár a mennyiség minden növekedésével maga is gyorsan nőni fog. Az a normális ár, amiről eddig beszéltünk, a rövid távú normális kínálati ár; ha figyelmünket a hosszú távú normális kínálati ár felé fordítjuk, azt találjuk, hogy azt más okok fogják meghatározni, más következményekkel.

Tegyük fel tehát, hogy a hús elutasítása az ízlés változásával is együtt jár, és a hal megnövekedett kereslete elég tartós ahhoz, hogy a kínálatát meghatározó erők teljesen kifejtsék hatásukat. A tenger halforrásai a kimerülés jeleit mutatják majd, a halászok nagyobb távolságok megtételére, mélyebb vizekre kényszerülnek, hiszen a Természet a termelés egy adott ágában az alkalmazott tőke- és munkamennyiség növelését csak Csökkenő Hozadékkal jutalmazza. Másfelől azonban azok vélekedése is igazolódhat, akik szerint az ember a halak pusztulásának folyamatában csak egy kis részért felelős, és így az a hajó, amely ugyanolyan jó felszereléssel és legénységgel halászik, mint a halkereskedelem fellendülése előtt, valószínűleg ugyanolyan

attól függően, hogy hosszú vagy viszonylag rövid időszaktól tekinthetünk.

Egy halpiaci példa. Köztes egyensúly.

Normális kereslet és kínálat egyensúlya rövid távon.

Normális kereslet és kínálat egyensúlya hosszú távon.

jó fogásokat fog csinálni, mint korábban. Akármelyik helyzet áll is elő, egy jó hajó és képzett legénység kiállításának normális Reális Költségei, azaz (a pénz vásárlóértékét változatlanul feltételezve) normális Pénzköltségei biztosan nem nagyobbak, talán inkább egy kicsit kisebbek lesznek, miután a halkereskedelem beáll új, magasabb szintjére. A halászathoz semmilyen különleges képességre, inkább csak némi tanulásra van szükség, a halászok számát egyetlen generáción belül meg lehet növelni szinte minden, a kereslet kielégítéséhez szükséges szintre, miközben azok az iparágak, amelyek a hajóépítéshez, hálószövéshez stb. kapcsolódnak, most nagyobb üzemmérettel, jobb szervezethez és hatékonyabban fognak tudni dolgozni. Ha tehát a tenger nem mutatja jelét a halak kipusztulásának, a nagyobb kínálatot alacsonyabb árak követik, ha elég hosszú idő telik el ahhoz, hogy a gazdaság erői normális hatásukat kifejtsék; és minthogy a „normális” kifejezés itt hosszú időtartamra vonatkozott, a hal normális ára a termelés növelésével csökkenni fog⁴.

A különbség a feldolgozóipari termékekénél a legegyszerűsítetté.

4.§. A rövid és hosszú távú normális kínálati árak ellentétes irányú mozgása természetesen a gépi nagyiparban a legjellemzőbb, legalábbis azokban az ágaiban, amelyek még nem magasan szervezettek. Ha például divatba jön az órát mintázó, aneroid barométer, képzettség nélküli, magas fizetésű munkát kell alkalmazni: jókora elvesztett erőfeszítés mellett a termelés Reális és Pénzbeli költségei nőni fognak, és a rövid távú normális ár a termelés minden emelkedésével maga is nőni fog, a nagykereskedelmi eladási ár pedig egy ideig olyan „normális” ár körül fog ingadozni, ami magasabb lesz, mint korábban volt. Függetlenül azonban az aneroid barométerek termelési költségeit befolyásoló minden újítástól és találmánytól, a nagy méretekben folyó termelés gyorsan nagy megtakarításokat hoz majd. A kihasználatlan szaktudás gyorsan előbukkan, és megfelelő képzéssel hamarosan alkalmassá válik a munka elvégzésére. A Szabványosított Alkatrészek módszerének alkalmazásával speciális gépek job-

⁴ Itt most a hal partra hozásának áráról beszélünk, de annak költsége, hogy a halat a halász kezéből a kiskereskedőig eljuttassuk, arányaiban sokkal nagyobb lesz, ha a halkereskedelem mérete megnő. Több különleges halszállító, nagyobb hűtött tárolókra stb. lesz szükség. A kiskereskedő költségei fölötti profitja is szükségképpen nagy lesz, hiszen naponta csak kevés halat tud eladni. Ha piaci szomszédai nagyobb mennyiségeket vásárolnak, a verseny nyomása kikényszeríti, hogy árait ő is jobban közelítse költségeihez. A normális kiskereskedelmi ár (ahol a „normális” kifejezést hosszú távra vonatkoztatjuk) a nagykereskedelmi árnál gyorsabban fog csökkenni, valahányszor növekszik az össztermelés.

ban és olcsóbban elvégzik a munkát, mint a kézművesek tették korábban. Igazolva látjuk tehát, hogy az aneroid, órát mintázó barométerek kibocsátásában bekövetkező komoly növekedés jelentősen csökkenti majd kínálati árakat, feltéve, hogy a nagybani termeléshez normálisan szükséges ipari szervezet kialakulásához elegendő idő áll rendelkezésre – és ez a következtetés nem követeli meg annak feltételezését, hogy a termelési folyamatba bármilyen újdonságot vezettek be.

5.§. Most ahogy már tisztábban látjuk, fontos emlékeztetünkbe vésni, hogy amikor a normális kínálati ár megfigyelésére vállalkozunk, vigyáznunk kell, hogy normális képességekkel irányított vállalkozást válasszunk, ahol normális alatt nem az átlagember képességeit értjük, hanem azokat a képességeket, amelyek a kérdéses üzletágban, legyen az magánvállalat, részvénytársaság vagy szövetkezeti vállalkozás, a felelős pozíciókban lévő vállalkozóktól és vállalatvezetőktől normálisan elvárhatók. Azt fogjuk találni, hogy nagyon elővigyázatosoknak kell lennünk, ha e tekintetben minden félreértést ki akarunk zárni.

A megfigyelt vállalkozásnak arra is képesnek kell lennie, hogy megfelelő részhez jusson mind a termelés gyáron belüli, mind gyáron kívüli gazdaságosságából, mely utóbbi az adott áru adott körzeten belüli össztermeléséből adódik. Az egy üzem vagy más termelőegység külső és belső gazdaságossága közötti viszonyt az előző könyv végén már gondosan megvizsgáltuk, kitérve erre a problémára is; itt elég, ha csak a következtetésekre utalunk.

Arra jutottunk, hogy bár a termelés összmenységének növekedéséből adódó sok előnyből a kisebb vállalkozások kimaradnak, a termelés összmenységének fokozatos növekedése megkönnyíti egy viszonylag nagyobb méretű vállalkozás beindítását, és – egyéb tényezőket változatlanul tekintve – mind a külső, mind a belső gazdaságosságot elérhetővé teszi mindazok számára, akik készek újabb munkát és tőkét áldozni a termelés további növekedése érdekében. Egy adott időpontban a feldolgozóipar bármely ágát tekintve találunk majd felemelkedőben lévő és hanyatló vállalkozásokat, olyan vállalkozókat, akik nem tudnak dönteni, érdemes-e újabb gyárakat építeni, másokat, akik a gyárak bővítésében, korszerűbb felszerelések beszerzésében is bizonytalanok, míg olyanok is lesznek, akik már túl öregnek érzik vállalkozásukat, azt tapasztalva, hogy gépeik és belső szervezetük már nem alkalmas arra, hogy az érvényes árakon nyere-

A legjellemzőbb vállalkozást kell választanunk reprezentatív vállalatként, azt, amelyet normális képességekkel irányítanak; amelyik így arányos részt kap az ipar szervezetszűréséből adódó megtakarításokból.

Láttuk, hogy a gazdaságosság, legyen külső vagy belső, az egyes vállalkozások sorsának alakulásától függően változik;

de amikor
tágabban
tekintjük,
azt látjuk,
hogy az
összes ter-
melés növe-
kedésével
általában
maga is nő.

ségesen tudjanak eladni, és így lassan hagyják kibocsátásukat csökkenni, vagy esetleg egyszer és mindenkorra bezárnak.

Amikor azonban áttekintjük azokat a tényezőket, amelyek a normális kínálati árat meghatározzák, nem kell, hogy gondot csináljunk magunknak e felszín alig fodrozó hullámok miatt. Ilyenek mindig lesznek, és alkalmanként fontos szerepet is játszanak majd valamely üzletág történetében: a selyem-, a karóra- vagy a mezőgazdasági eszköz-gyártás, a hajóépítés, a cukorfinomítás vagy a vegyipar legutóbbi története is példázza, hogy néhány üzletember kezdeményezőkézsége vagy alkalmatlansága milyen nagy hatást gyakorolhat egy komoly üzletág fejlődésére egy helyen, s visszaesésére másutt. Bármilyen fontosak is azonban ezek a tények bizonyos szempontból, bennünket itt most nem befolyásolnak, hiszen nincs okunk azt gondolni, hogy az adott pillanatban keletkezett hullám mélyebbre hatol. A termelés bármely növekménye származhat valamely új termelőtől, aki nagy nehézségekkel, tőkehiánnyal és személyes szükséggel küzd abban a reményben, hogy lépésről lépésre sikeres vállalkozást hoz majd létre⁵, de eredhet olyan gazdag cégtől is, amely azzal, hogy növeli kapacitásait, jobban növeli gazdaságosságát, mint amennyivel ez a lépés az üzletág összesített kibocsátását növelte.

Arra az eredményre jutottunk, hogy azokban az iparágakban, amelyek összességükben a Növekvő Hozadék Törvényének vannak alávetve, a kínálati határár – az az ár, ami éppen arra elég, hogy a kínálat azon részének megtermelését fedezze, amit az emberek éppen még megtermelnek – alacsonyabb lesz, ha az összes termelés nagy, mint ha kicsi, feltéve, hogy a változás lassú; vagy más szavakkal, ha a keresett ár a hosszú távú normális kínálati ár.

A rövid és
hosszú távú
normális
árak további
vizsgálata.

6.§. Megismételjük, a hosszú távú normális kínálati ár azt a kínálati árat jelenti, aminek kialakulásánál elég hosszú idő telt el ahhoz, hogy az érintett gazdasági erők kifejthessék normális hatásukat, így az ilyen módon megbecsült ár joggal nevezhető normális kínálati árnak. Ezzel állíthatjuk szembe azt a rövid távú kínálati árat (szubnormális kínálati árat), amelyet olyan időszakra számítunk ki, ami-

⁵ A föld a művelés elvi határán éppen csak a művelési költségeket termeli ki, feltéve, hogy olyan, normális képességekkel rendelkező farmer műveli, akinek normális díjazása szintén része a termelési költségnek. A gyakorlatban azonban olyan földeket is megművelnek, amelyek ennél kisebb hozadékot hoznak. Erre a kérdésre akkor térünk majd vissza, amikor a mezőgazdasági járadékot és a földbérletet vizsgáljuk.

kor az ipari szervezet szélesebb erőinek nincs idejük hatásukat kifejteni. Az első esetben megvan, a másodikban nincsen meg a szükséges idő ahhoz, hogy az adott termelési ágban a termelési tényezők kínálata alkalmazkodjon a termelendő mennyiséghez.

„Hosszú távon” a speciális szaktudás és képességek, a megfelelő gépek, más anyagi tőkeelemek és az ipar szervezete alkalmazkodni tud a kereslethez. „Rövid távon” azonban a tényezők kínálatát adottnak kell vennünk, a termelőknek a meglévő erőforrások felhasználásával kell legjobb tudásuk szerint a kínálatot a kereslethez igazítaniuk: egyszer fizikailag nincs elég idő arra, hogy az elégtelen kínálatú eszközök mennyiségét növeljék, máskor pedig, ha túlkínálat van, nincs elég idő arra, hogy a tényezők folyamatos visszavonásával, más célokra való átirányításával elkerüljék elégtelen kihasználásukat.

A két eset között természetesen nincs éles és áthághatatlan választóvonal. A Természet a gazdasági élet gyakorlatában semmi efféle választóvonalat nem alkotott. Gyakorlati feladatok vizsgálatánál ezek fölöslegesek is. Olyan ez, mint amikor civilizált és civilizálatlan országok között teszünk különbséget, általános megállapításokat téve mindkét csoportra, bár semmilyen gyorsan alkalmazható, határozott megosztást nem tehetünk közöttük. Így választjuk szét a hosszú és rövid időtávokat is anélkül, hogy bármilyen szilárd vonalat húznánk közéjük. Ha mégis szükségünk van arra, hogy az egyiket élesen elválasszuk a másiktól, egy külön értelmező klauzula is megteszi, de erre is csak ritkán és csak kevésbé fontos esetekben van szükség.

V. fejezet

A Termelői Többlet vagy Járadék

[...]

5.§. Amikor különböző termelők más-más előnyökkel tudják ugyanazt a dolgot előállítani, a kínálati árat azon termelők költségei határozzák meg, akiknek nincs semmilyen rendkívüli vagy különleges lehetőségük. Amikor a piac egyensúlyban van, és a vizsgált dolgot olyan áron árulják, ami ezek költségeit fedezi, akkor költségeik felett többlet keletkezik azoknál, akik olyan különleges természeti erőforrások segítségével tudják fölhasználni, amelyeknek – minthogy a természet szabad ajándékai – nincs sem termelési költségük, sem kínálati árak. Ezt a többletet *Termelői Többletnek* vagy *Termelői Járadéknak* nevezhetjük. (Többlet minden esetben van, és ha a természet szabad ajándékának tulajdonosa ezt másnak bérbe adja, használatáért

Mibenléte
egyértelmű;

de a határai
nem igazán
élesek.

Bármilyen
ritka természeti
előny birtoklása a
termelőnek
Többletet
vagy Járadékot
biztosít.

általában a Többletnek megfelelő Járadékot kaphat. A Járadék az a kifejezés, amit a gazdászok többsége használt, de a Többlet általánosabb fogalma, úgy tűnik, jobban leírja a jelenséget.)

E különleges előnyök sok különböző formát ölthetnek: lehetnek szellemi, erkölcsi vagy fizikai tulajdonságok, lehetnek termékeny vagy jó helyen lévő földek, bányák vagy építési telkek. Azt, hogy egy dolog termelési költségeit a különös előnyök nélküli ráfordításokkal, azaz Járadék nélküli költségekkel határozzuk meg, Ricardo érdeme, de ő ezt csak a földjáradék esetében alkalmazta. A megközelítés sok nehézséget okoz, ezeket a következő könyvben vizsgáljuk majd meg. Itt csak kijelöljük a Termelői Többlet vagy Járadék helyét a kereslet és kínálat széles értelemben vett stabil egyensúlyi elméletében. [...]

IX. fejezet

A kereslet és kínálat általános elméletének összefoglalása

Az Ötödik könyv összefoglalása. I. fejezet. A piacokról.

II. fejezet. A kereslet és a kínálat köztes egyensúlya.

1.§. Ebben a Könyvben megkezdjük a kereslet és a kínálat közötti kölcsönös viszony tanulmányozását. Láttuk, hogy a kérdés sokféle formát ölthet, elsősorban attól függően, hogy mekkora az a Terület és milyen hosszú az a Periódus, amin az adott Piacot vizsgáljuk. Tekintve, hogy a Fizikai Kiterjedés kérdései kevésbé alapvetőek, mint az Időbeni, azonnal ez utóbbiakra térünk.

A piacot először egészen rövid időtartamra tekintettük, mintha például egy egynapos vidéki kukoricavásár lenne. Az alkudozás még egy ilyen piacon is valamilyen középérték körül mozog, amit bizonyos joggal akár egyensúlyi árnak is nevezhetünk. Az eladók pozíciói azonban, mikor elfogadnak vagy elutasítanak egy árat, alig függenek a termelés költségeire vonatkozó számításoktól, ha egyáltalán függenek tőlük. Meghatározó szerepe a pillanatnyi keresletnek és a felhozatal nagyságának lesz. Igaz, hogy gondolnak a termelés olyan változásaira, amelyek árnyékukat már előre vetítik, de ami a fogyasztási cikkekkel illeti, az adott pillanatnál nagyon kevésbé fognak előrébb tekinteni. A költségeknek például semmilyen érzékelhető hatása nincs a halpiaci alkukra.

A folyó vagy piaci ár ilyen gyors ingadozásait csak azért idéztük figyelmünkbe, hogy tisztán elválasszuk és félretegyük mint olyat, aminek a kereslet és a kínálat most tanulmányozandó, széles és alapvető viszonyaira hatása nincsen. Fontos volt még megjegyezni, hogy a piaci alkuk véletlenjei mély és tartós hatást gyakorolhatnak a gazdasági fejlődés általános menetére, ha következményeik hosszú-

távon nem oszlanának meg egyenlően eladók és vevők között. Az áruk meghatározó piacain valóban nagyjából egyenletes a megoszlásuk, kivéve bizonyos munkafajták piacát, ahol az munkaadók egyértelműen előnyben vannak.

2.§. Az átmeneti egyensúlyokról a normális kereslet és normális kínálat szilárd egyensúlyára térve egészen más megfontolásokhoz jutottunk el: itt ugyanis azt találtuk, hogy a kínálati árat a termelési Költségei határozzák meg. Olyan mélységben elemeztük tehát a termelési Költségeket, amelyek a Kereslettel együtt az árat meghatározzák, amennyire ez alakulásuk általános természete szempontjából szükséges volt. [...]

Megfigyelhettük, hogy az érték meghatározása kérdésében mind a tanult gazdaságtani szerzők, mind az üzletemberek igencsak rugalmasan kezelték a normális kifejezést. Sokan és sokféleképpen használták, egyesek széles, mások szűk értelemben. Van azonban egy olyan megkülönböztetés, aminek, ha nincsenek is éles körvonalai, határozottan kibontakozik: egyik oldalon olyan időszakok vannak, amelyek elég hosszúak ahhoz, hogy a termelők alkalmazkodhassanak a kereslet változásaihoz, amennyiben ez a meglévő szakképzett munka, specializált gépi felszerelés és ipari szervezet felhasználásával megtehető, de nem elég hosszú ahhoz, hogy a termelés e tényezőinek kínálatában bármilyen fontos változás következhesse be. E köztes időszakok kínálati ára, a „szubnormális” kínálati ár, ahogy korábban neveztük, majdnem biztosan nőni fog a termék termelésének növelésével. A másik oldalon olyan hosszabb időszakok vannak, amelyek alatt a gazdaság erőinek normális hatása teljesebben kifejlődhet, amikor tehát a képzett munkaerő vagy a termelés bármely más tényezőjének hiányától eltekinthetünk, és amely időszak alatt a termelés növekedésének gazdaságossági hatásai – normális esetben, azaz alapvető találmányok és újítások hatása nélkül – teljesen kibontakozhatnak. Láttuk, hogy ez az igazi normális kínálati ár nőhet vagy csökkenhet, illetve változatlan is maradhat attól függően, hogy a kérdéses termék a Csökkenő, az Állandó vagy a Növekvő Hozadék Törvényének van alávetve.

Ezzel összefüggésben idéztük figyelmünkbe a Negyedik könyv végén azokat a nehézségeket, amelyek a gyakorlatban lehetetlenné teszik, hogy egyetlen nagy erejű cég minden versenytársát kiüsse a piacról még akkor is, ha a kérdéses termékre a Növekvő Hozadék Törvénye érvényes. Azt állapítottuk meg, hogy az összes normális termelés növekedése egy ilyen termék esetében a kínálati határát

III. és IV. fejezet. A normális kereslet és kínálat egyensúlya.

Az időtényező.

ugyan csökkenti valamennyire, de természetesen nem olyan mértékben, mintha az egész termelés egyetlen olyan cég kezében lenne, amelynek korlátlan tőkéje, képességei és energiái vannak, és a kérdéses árut azon a legalacsonyabb áron kínálja, amit még éppen megengedhet magának.

V. fejezet.
A többes
egyensúlyi
helyzetek
tisztázta elmé-
lete.

A normális kereslet és kínálat akkor van egyensúlyban, ha a termékből éppen az *Egyensúlyi Mennyiséget* termelik, azaz amikor a megtermelt mennyiség éppen annyi, amennyinél a normális keresleti és kínálati ár éppen megegyezik – ezt az árat pedig *Egyensúlyi Árnak* nevezzük. Amikor az egyensúly stabil, az ár e körül az egyensúlyi szint körül ingadozik több-kevesebb rendszerességgel: a szint azonban maga sem feltétlenül rögzített, lehet lassan emelkedő vagy csökkenő, de akár hullámzó is.

Ha az egyensúlyinál nagyobb mennyiségek esetén a keresleti ár kisebb, mint a kínálati ár, akkor az egyensúly helyzete stabil, máskor pedig instabil. Bizonyos lehetséges, de igencsak valószínűtlen esetekben az egyensúlynak lehet két vagy több szintje is, váltakozva stabil és instabil. Az elméletnek ez a része azonban, bár a logikai teljesség szempontjából szükséges, rugalmatlan és mesterséges előfeltételeken nyugszik és kicsi a gyakorlati fontossága.

VI. fejezet.
Kapcsolt és
összetett
kereslet és
kínálat.

3.§. A következő lépésben olyan termékek iránti *Kapcsolt kereslet* kérdései felé fordultunk, amelyeket együtt használnak. A kés nyele például, amely az éle nélkül semmire nem használható, olyan, aminek származékos keresleti ára van, amely – egyéb tényezőket változatlanul tekintve – a kések iránti kereslet növekedésével illetve a pengetermelés költségeinek csökkenésével nő. Hasonlóképpen azon termékek esetén, ahol a *kínálat kapcsolódik* össze, mint a gáz és a kocsz, vagy a marhahús és a bőr esetében, bármelyik rész kínálati ára származékos, egyfelől a termelési folyamat teljes költsége, másfelől az ikertermék iránti kereslet határozza meg.

Ezután jutottunk az *Összetett kereslet* kérdéséhez, amikor ugyanazt a dolgot több különböző célra használják, illetve az *Összetett kínálat*hoz, amikor ugyanazt a terméket több különböző termelési eljárással is előállíthatják. A különböző célból keresett illetve a különböző forrásokból kínált mennyiségeket azon a módon lehet összeadni, amit már a Harmadik könyvben alkalmaztunk arra, hogy a gazdagok, a középosztály és a szegények egyetlen árucikkre vonatkozó keresletét összegezzük.

4.§. Figyelmünket ekkor a kereslet és a kínálat általános feltételeinek változásai felé fordítottuk. Olyan változások felé, amiket például egy alapvető találmány, egy új adónem bevezetése, vagy általában bármilyen olyan változás okoz, amit valamilyen okból különösen tekintünk, és ami a kereslet vagy a kínálat alakulásának normális feltételeit változtatja meg.

Ezeknek a normális értékre vonatkozó azonnali hatásait megvizsgálva azt vettük átmenetileg szemügyre, hogy a közjót az ilyen hatások hogyan érintik, már amennyire erről általánosságban bármi is megállapítható. Arra jutottunk, hogy, ha a fogyasztók érdekei a Fogyasztói Többlet vagy Járadék formájában megfelelőképpen figyelembe vannak véve, akkor a korábbi közgazdák által feltételezett-nél kevesebb *primâ facie* ok van arra, hogy elfogadjuk általános elvként azt, hogy a saját közvetlen érdekeiket szabadon követő egyéneket termelőként arra készíti, hogy tőkéjüket és munkájukat, fogyasztóként pedig arra, hogy kiadásait olyan irányba fordítsák, amelyek a leginkább összhangban vannak a közérdekkel, vagy, más szavakkal, hogy a kereslet és a kínálat szabad játéka egy nyílt piacon minden termékből pontosan annyi megtermeléséhez és pontosan olyan áron történő eladásához vezet, ami a közösség *Maximális kielégítettségét* eredményezi.

Vizsgálatunk adott szintjén, amikor elemzésünket csak a legaltalanosabb vonásokra terjesztettük ki, nem válaszolhattunk arra a fontos kérdésre, hogy – az emberi természetet olyannak tekintve, amilyen az jelenleg – a kollektív cselekvés energiája és rugalmassága, találékonysága és célirányossága nem rosszabb-e, mint az egyéni cselekvésé, és hogy vajon a kivitelezés rossz hatékonyságával nem veszítünk-e többet, mint amit azzal nyerünk, hogy minden érdeket számításba veszünk. Azt találtuk, hogy még akkor is, ha eltekintünk a vagyon egyenlőtlen megosztásából származó ördögi következményektől, *primâ facie* okunk van azt hinni, hogy az *Összesített Megelégedettség*, ami oly messze van még a Maximumától, sokat javulhat, ha a kollektív cselekvés olyan termékek termelését és fogyasztását növeli, amelyekre a Növekvő Hozadék Törvénye különösen nagy erővel hat.

5.§. Ezt az álláspontot erősítette a monopóliumok tanulmányozása, amire a fentiek után tértünk rá. Azzal a nyilvánvaló és általánosan elismert ténnyel kezdtük, hogy a Monopolista közvetlen érdeke az, hogy cikkeinek termelését és eladását úgy igazítsa, hogy magának a Maximális Nettó bevételt biztosítsa, és hogy kicsi a valószínűsége

VII. fejezet.
A normális
kereslet és
kínálat vál-
tozásai, ki-
tekintéssel a
maximális
kielégített-
ség elméle-
tére.

VIII. feje-
zet. A mono-
póliumok
elmélete.

annak, hogy azok a lépések, amiket ennek érdekében megtesz, a Maximális Kielégítettség felé vezetnek. Azt találtuk, hogy az egyéni és a közérdek különbsége azon cikkek esetén, amelyek a Csökkenő Hozadék Törvényének engedelmeskednek, sokkal kevésbé volt *primâ facie* fontos, mint azoknál, amelyekre a Növekvő Hozadék Törvénye vonatkozik, és hogy ez utóbbiaknál erős *primâ facie* ok van azt gondolni, hogy a közönségnek gyakran jó oka van közvetlenül vagy közvetve közbelépni, mert a termelés jelentős megnövelése sokkal jobban növeli a Fogyasztói Járadékot, mint ezen termékek termelési költségeit. Végül pedig arra jutottunk, hogy a kereslet és a kínálat alakulására vonatkozó pontosabb megállapítások, különösen, ha függvény formájában fejezzük ki őket, segíthetnek annak eldöntésében, milyen statisztikai adatokat kell gyűjtenünk és hogyan kell ezeket alkalmaznunk különböző egymással ütköző gazdasági köz- és magánérdekek relatív nagyságának becslésére.

Marshall, A.: *Principles of Economics*. London: Macmillan. 1890.

(A szemelvényeket Vajda László fordította.)

(A szemelvényekben az eredeti szöveg lábjegyzeteit csak kivételesen közöljük.)

A RCÉLEK

Antoine Augustin Cournot

(1801–1877)

Cournot, a matematikai közgazdaságtan egyik kiemelkedő úttörője. Írásai a matematika, a közgazdaságtan, valamint a tudományfilozófia és a történelemfilozófia területére egyaránt kiterjednek.

Franciaországban, Gray-ben született 1801-ben és Párizsban halt meg 1877-ben. Életében sikeres egyetemi és tudósi karriert futott be, bár valódi közgazdaságtani jelentőségét az utókor inkább a marginalista forradalom alapítóira gyakorolt hatáson keresztül, annak közvetítésével ismerte fel.

A nagyhírű École Normale Supérieure-ben végzett. Később Lyonban az analízis és a mechanika professzora, majd a grenoble-i egyetem rektora, általános tanulmányi felügyelő. 1854-től 1862-ben történt nyugalomba vonulásáig a dijoni egyetem rektora. 1838-ban lett a becsületrend tagja, majd később lovagja. 1838-ban jelent meg a közgazdaságtan története szempontjából legnagyobb figyelmet érdemlő műve is, amely jelentősen befolyásolta a „tisza elmélet” fejlődését, s később is erősen hatott a matematikai közgazdaságtan megalapozóira és művelőire.

A „Vizsgálódások a gazdagság elméletének matematikai elveiről” című munka leghíresebb fejezetei a Kereslet törvényéről c. 4. és a Monopóliumról c. 5. fejezet. Modernsége a keresletről szóló fejezetben jelenik meg. A keresletet az árak és az eladott mennyiségek kapcsolatán keresztül fogja meg, a keresleti függvényt folytonosnak tételezi: $D = F(p)$. A kereslet rugalmasságának koncepcióját is jelzi, de formalizálásához nem jut el. Monopóliumelemzése még meglepőbb teljesítmény, mivel a monopolárok alakulásáról adott elemzése gya-

korlatilag előzmény nélküli. Azon összefüggés, hogy a monopolista profit maximálása azon ár mellett következik be, ahol a határköltés megegyezik a határbevétellel, közvetlenül Cournot munkájából származik. Tiszteletére a közgazdasági irodalom ezt a *Cournot-féle pontként* tárgyalja. A 4–9. fejezetek együttese általában véve is jelentős, voltaképpen a marshalli „parciális elemzés” magvát adják, illetve előlegezik meg: a keresleti függvény, a monopóliumok elmélete, beleértve a monopoltermékek adózásának elveit, a tökéletes verseny elmélete, az oligopólium kezelése, valamint a kétoldalú monopólium esetének tárgyalása. A későbbi részek is érdekesek történeti szempontból, mivel érvelésük (11. fejezet) megelőlegezi a poszt-marshalli, keynesi gondolatot, nevezetesen, hogy az árakra vonatkozó parciális elemzést jövedelemelemzéssel kell kiegészíteni. Cournot felismeri, hogy a problémák teljes és rigorózus elemzéséhez a rendszer egészét kell vizsgálat alá vonni, de úgy véli, hogy ezek a matematikai analízis és a parciális elemzés kompetenciáját meghaladó kérdések.

Valószínűségelméleti műve (1843) kortársai azonnali elismerését is nyerte. Különbséget tett az objektív és szubjektív valószínűség között, sőt harmadik kategóriaként a „filozófiai” valószínűséget is bevezette.

Cournot a modern közgazdaságtan megalapozói közül Walras rendszerének kialakítására közvetlenül hatott. Jevons, Edgeworth és Marshall is nagy méltányolói közé tartoznak. Marshall írja az „Alapelvekben”: „Cournot géniusza új szellemi pezsgést indíthat el mindenki, aki összetalálkozik vele, továbbá, hozzá hasonló kaliberű matematikusok kedvenc fegyverük használatával a közgazdasági elmélet néhány olyan komoly kérdésének a közepére juthatnak el, melyeknek eddig csak külső szegélyeit érintettük.” A 20. századi közgazdaságtan fejlődésében Robinson és Chamberlain monopolista, illetve tökéletes verseny elméletére közvetlenül hatott, némely vonatkozásban még szofisztikáltabb eszközöket is alkalmazott. A Nash-féle nem kooperatív egyensúlynak és Cournot nem kooperatív játékokkal végzett elemzésének összehasonlító vizsgálata, valamint a Cournot-féle modell walrasi keretbe építése jelentős, friss e századi irodalmat generált.

FŐBB MŰVEI

1838. *Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses* Angolul: *Research Into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*. 1897. (Fordította N. T. Bacon, előszó és életrajzi jegyzetek Irving Fisher.) Újabb kiadás New York: Macmillan, 1929.
1843. *Exposition de la théorie des chances et des probabilités*. Paris: Hachette.
1975. *Matérialisme, vitalisme, racionalisme: Études des données de la science en philosophie*. Paris: Hachette.
1877. *Revue sommaire des doctrines économiques*. Paris: Hachette.
1973. *A. A. Cournot Oeuvres Completes*. 5 kötet. (Szerk.: André Robinet), Paris: Librairie Philosophique, J. Vrin.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Chamberlain, E. H. 1933. *The Theory of Monopolistic Competition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Edgeworth, F. Y. 1881. *Mathematical Psychics*. London: Kegan Paul.
- Nash, J. F. Jr. 1951. Noncooperative games. *Annals of Mathematics*. 54, 289–295.
- Robinson, J. 1933. *The Economics of Imperfect Competition*. London: Macmillan.
- Walras, L. 1874–1877. *Elements of Pure Economics*. (Ford.: W. Jaffe) London: George Allen & Unwin, 1954.
- Shubik, M. 1984. *A Game Theoretic Approach to Political Economy*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

(Bekker Zsuzsa)

Hermann Heinrich Gossen

(1810–1858)

Gossen, a marginalizmus előfutára 1810-ben Dörenben született és 1858-ban Kölnben halt meg. Életéről viszonylag keveset tudunk, mivel működésére halála után figyeltek fel. A magyar Kautz Gyula (1829–1909) elméletörténeti munkájában hivatkozott rá s ennek köszönhető, hogy 1854-ben megjelent műve nem merült teljes feledésbe. Főbb bibliográfiai adatai Walras (1885) cikke alapján váltak ismertté. Berlieni és bonni jogi tanulmányok után közszolgálatba lépett, de a kormányzati karrier iránt kevés érdeklődést mutatott és 1847-ben visszavonult. Később egy biztosítási cég társtulajdonosaként még dolgozott bizonyos ideig, de azt is abbahagyta. Biztosítási tanácsadáson kívül energiáinak döntő részét fő műve megírásának szentelte.

Könyve, „Az emberi kapcsolatok törvényének kialakulása” (*Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs*), saját költségén jelent meg, s néhány példány eladásán kívül teljesen visszhangtalan maradt. Ez éles ellentétben állt saját ambícióival, hiszen, mint a mű előszava is jelzi, Gossen azt remélte, hogy a társadalom világának Kopernikusává válik avval a fordulattal, amit koncepciója jelentett a közgazdaságtanban. A fogadtatás miatti elkeseredettségében röviddel halála előtt az eladatlan példányokat visszavonta a forgalomból, amelyeket 1889-ben, mikorra Gossen híressé vált, unokaöccse második kiadasként ismét megjelentetett.

Gossen alapvető elméleti problémája az egyén szintjén a korlátos erőforrások maximális kihasználása. Az erőforrás-maximálást elsőként időhorizonton értelmezi. Egy adott élettartam úgy osztandó fel a különböző élvezeteket okozó tevékenységek között, hogy az *életshorizont egészén* tapasztalt élvezet maximális

legyen. A határhaszon egy adott tevékenységre ráköltött idő függvényében csökken. „Egy adott élvezet nagysága folyamatosan csökken, ha folyamatosan, megszakítás nélkül elégtjük ki ezen élvezetet addig, amíg a telítettséget el nem érjük.” (6. o.) Ezt a posztulátumot nevezte el Wilhelm Lexis 1895-ben *Gossen első törvényének*. Ez az összefüggés nem volt ismeretlen a közgazdaságtanban. A mögöttes értékfelfogás visszanyúlik többek között Benthamig, Bernoulli-ig. Bernoulli már 1730-as dolgozatában azt írja, hogy az érték a dolgoknak nem belső tulajdonsága, hanem az értékelő személy és az értékelt dolog közötti viszony határozza meg.

Gossen eredeti gondolata, amelynek alapján neve kétségkívül megőrzendő a közgazdaságtan történetében, azaz összefüggés, amit *Gossen második törvényének* neveznek. Ez a törvény az optimális allokáció szabályát fogalmazza meg, azt, hogy az optimális felhasználás szükséges feltételeként a határon a különböző tevékenységekben a határhasznoknak egyenlőeknek kell lenniük. „Minden egyes élvezet nagysága abban a pillanatban, mikor ezt az örömet megszakítjuk azonos minden élvezetre.” (14. o.) Ez az összefüggés, az *előnyki-egyenlítődség elve* adott lehetőséget arra, hogy a tartalmilag nem ismeretlen csökkenő hasznossági összefüggés a marginalista forradalom hatékony elemzési eszköze lehessen.

Könyvének második részében társadalomfilozófiai és társadalmpolitikai kérdéseket tárgyal, ahol a protekcionizmus ellenzőjeként, a szabad verseny, a versenyző egyensúly szinte vallásos híveként ismerhetjük meg.

Gossen eredeti gondolkodó, gondolatait precízen, de nehézkesen fogalmazza, grafikai apparátusa világos. A könyvében foglalt nézeteknek közvetlen inspiratív hatása nem volt a marginalista forradalom alapítóinak induló koncepcióira. Jevons, Walras műveik megírása után – Kautz Gyula elméletörténete segítségével – fedezték fel felfogásuk történeti előzményeit. Maga Kautz sem érzékelte a gossen-i közelítés gondolatörténetet forradalmasító voltát, ez a marginalista fordulat főszereplőire várt. Széles körű olvasottságával és jó megfigyelőkészségével azonban Kautz Gyula rövid négy évvel a megjelenés után az egyébként észrevétlenségbe süllyedt művet regisztrálja azzal, hogy matematikai megalapozású fogyasztáselméleti írásként hivatkozik rá. A történet széleskörűen ismert és ébren tartott mozzanata az elméletörténet írásnak, Jevons, Walras és Marshall is utal rá. 1930-ban a *Közgazdasági Szemle* egy japán kutató cikkét is közli a tárgyban.

FŐBB MŰVEI

1854. *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs, und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln*. Braunschweig, Vieweg. Új kiadás: Berlin: Prager, 1889.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Edgeworth, F. Y. 1896. Gossen, Hermann Heinrich. In: *Dictionary of Political Economy*, (Ed.: R. H. Inglis Palgrave) Vol. 2, London: Macmillan.
- Hayakava, Miyoji: 1930. Kautz Gyula és a Gossen-féle tételek. *Közgazdasági Szemle*, LIV. évfolyam, 73. kötet.
- Jevons, W. S. 1879. *The Theory of Political Economy*. 2nd ed., London: Macmillan.
- Kautz, Gyula. 1858, 1860. *Theorie und Geschichte der National Oekonomie*, 1–2. Vols, Vienna: Gerold.
- Neubauer, Gyula. 1931. Die Gossenschen Gesetze. *Zeitschrift für Nationalökonomie* 2.
- Walras, L. 1885. Un économiste inconnu: Hermann-Henri Gossen. *Journal des Economistes*. Reprint: In: Walras: *Études d'économie sociale*, Lausanne: Rouge, 1896. 351–374.

(Bekker Zsuzsa)

William Stanley Jevons

(1835–1882)

Jevons, a marginalizmus egyik megalapítója a természettudomány területéről érkezett a társadalomtudományokhoz és közgazdaságtani működése is szélesebb kérdéskört fogott át, mint a csupán elméleti közgazdaságtan. Kortársai elsősorban statisztikusként ismerték. Tudomány-módszertani kutatásai szintén nagy visszhangot keltettek.

1835-ben született Liverpoolban. Kémiai és matematikait tanulmányait szülővárosában majd Londonban folytatta. Diplomaszerezés előtt kémiai szakértelmét hasznosítva négy évet Ausztráliában töltött, ahol szabad idejében meteorológiával és botanikával foglalkozott. Hazatérve Londonba befejezte természettudományi tanulmányait, de időközben érdeklődése már társadalmi és közgazdasági kérdések felé fordult, „az Ember tanulmányozásához” fogott hozzá. A manchesteri egyetemen általános tutorként kezdett dolgozni nem sokkal az után, hogy 1862-ben – viszonylag kis figyelmet kapva – „A politikai gazdaságtan általános matematikai elméletének rövid vázlata” című előadását megtartotta a Brit Társaság a Tudományos Haladásért Statisztikai Szekciójában. A „Szépkérdés”-ről írt műve (1865) országosan elismertté tette. Először a logika professzorává nevezték ki, majd 1876-ban Manchestert elhagyva a londoni egyetem politikai gazdaságtan tanára lett. 1872-ben a logika és a politikai gazdaságtan területén elért eredményei miatt a Royal Society tagjává választotta. Fiatalon halt meg 1882-ben, úszás közben vízbe fulladt.

Jevons sokoldalúságát Keynes a közgazdász-lét szükséges feltételének tekintette. Érdeklődésének sokszínűsége ellenére két nagy téma vonul végig ku-

tatásain, ami egységesíti munkáját: a tudományos módszer problematikája, evvel kapcsolatos nézetei, valamint a benthami utilitarizmus.

A 19. század második felében a klasszikus közgazdaságtan dedukciós és a történelmi iskola indukciós megközelítése között nagy ellentétek feszültek. Jevons tagadta, hogy ezek éles ellentétben állnak egymással. Úgy érvelt, hogy a tudomány győzelmét a newtoni deduktív érvelés empirikus verifikációval való kombinálása adja, s ez a közgazdaságtanra is érvényes közelítésmód. Amennyire fontos az absztrakt deduktív törvények megalkotása, melyek az elmélet magját adják, annyira szükséges tudásunk bizonytalanságát egzakt statisztikai adatok gyűjtésével kiegészíteni, melyek a gazdasági törvények kvantifikálására használhatók fel. Tiszta módszertani műve „A tudomány alapelvei” című, 1874-ben írt nagyszerű könyv tartalmazza metodológiai felfogását. Ez volt J. S. Mill „Logiká”-ja óta (1843) az első ilyen jellegű munka. Közvetlen társadalomtudományi alkalmazást ugyan nem tárgyal benne, de a Mill tekintélyével való szembefordulás hangsúlyosan jelen van a kifejtésben. Módszertani elvei alkalmazásának is tekinthető a „Szénkérdés”, amelyben az angol prosperitás fenntarthatóságának kérdését tárgyalja annak fényében, hogy az egy gyorsan kimerülő erőforrásra épül. Az érvelésbe beépíti a malthusi népességfelfogást is, de olyan problémaként kezeli, mint egy statisztikai tesztelésre váró empirikus törvényt. Voltaképpen olyan gazdaságtani alkalmazás, amely az elméleti és a statisztikai közelítést egyaránt használja.

A munkásságának egységet adó másik vonulat a benthami utilitarizmus. Gazdaságelmélete ezen alapszik. A marginalista forradalom jevonsi alapműve, „A politikai gazdaságtan elmélete” (1871), az emberi cselekvést magyarázó benthami sémára, a boldogság-kalkulusra épül, a Morgan-féle differenciálszámítást használva a kifejtésben. Az egyén élvezetet maximál és fájdalmat minimalizál. Az egyén haszonmaximálásában egy határkategória, a szubjektív érték, a „hasznosság foka”, illetve a „hasznosság végső foka” kap szerepet (*degree of utility, final degree of utility*). Az egyén két felhasználás között úgy allokál, hogy a két felhasználásban a hasznosság végső foka egyenlő legyen. Kifejti, hogy az egyének a hasznosságot a cserén, a munka és a tőke használatán keresztül tudják növelni. A csere kapcsán fogalmazza meg a „közömbösség törvényét”, azt a feltevést, hogy az árú minden egységének ugyanazon az áron kell elcserélődnie. Ezt felhasználva fejt ki az egyensúly feltételét, azt, hogy a két áru cserearánya (relatív ára) és a hasznossági fokok aránya (határhasznok aránya) egyenlő legyen.

Jevons utilitarizmusa meghatározta a társadalmi reformokhoz és az államhoz való viszonyát is. Korai igen erős individualizmusával szemben fokozatosan az állami beavatkozást megengedő pragmatikus felfogást alakított ki. Az államnak joga van olyan törvények alkotására, amelyek az emberi boldogság összegét növelik – vallotta. A közgazdaságtan új ágának kialakulására van szükség ahhoz, hogy a laissez-faire határait érzékeljük.

Jevons igen eredeti gondolkodó volt. A fő művében (1871) megjelenő fordulatot szinte (általa ismert) előzmény nélkül alakította ki. Erősen hangsúlyozta szembenállását az elődökkel, „a tehetséges, de tévesen gondolkodó” Ricardóval, aki a közgazdaságtan szekerét rossz irányba tolta és „a hasonlóan tehetséges, de tévesen gondolkodó csodálójá”-val, J. S. Mill-el. Voltaképpen a számára elfogadhatatlan *értékelméletüket* akarta mással helyettesíteni. A klasszikus közgazdaságtannal szemben a szükségletekből magyarázta az árak, az érték alakulását. Jevons gondolatrendszere egyéb vonatkozásban nem mutat radikális szakítást a klasszikus hagyománnyal.

Főműve első kiadását követően sok energiát fordított arra, hogy megismerkedjen a *matematikát* alkalmazó elődök munkásságával. A második kiadás készítésekor nagyvonalúan ismerte el azoknak az elődöknek a teljesítményét, akik valamilyen szempontból megelőlegezték koncepcióját (Cournot, Dupuit, Thünen, Gossen). Különösen méltányolta Walras munkásságát. A második kiadás előszavában ismerteti azt a történetet is, amely a magyar Kautz Gyulára vonatkozik. Jevons barátja, Adamson professzor Kautz elméletörténeti művének olvasása alapján hívta fel figyelmét Gossen munkájára, s csak nagy erőfeszítéssel tudtak szert tenni az 1854-ben megjelent mű egy példányára.

FŐBB MŰVEI

1865. *The Coal Question*. 3. kiadás (Szerk.: A. W. Flux) London: Macmillan. 1906.
 1871. *The Theory of Political Economy*. 3. kiadás. London: Macmillan, 1888.
 1874. *The Principles of Science: A Treatise on Logic and Scientific Methods*. London: Macmillan.
 1883. *Methods of Social Reform and other Papers*. London: Macmillan.
 1972–81. *Papers and Correspondence*. Vols. I–VII. (Szerk.: R. D. Collison Black és R. Könekamp) London: Macmillan for the Royal Economic Society.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Black, R. D. C. 1981. W. S. Jevons, 1835–82. In: *Pioneers of Modern Economics*. (Szerk.: D. P. O'Brien és J. R. Presley) London: Macmillan.
 Keynes, J. M. 1936. William Stanley Jevons: a centenary allocution on his life and work as economist and statistician. *Journal of the Royal Statistical Society*. 99(3).
 Robbins, L. C. 1936. The place of Jevons in the history of economic thought. *The Manchester School* 7(1), 1–7.
 Robertson, R. M. 1951. Jevons and his precursors. *Econometrica* 19(3), 229–249.
 Schumpeter, J. A. 1954. *History of Economic Analysis*. London: George Allen & Unwin.
 Young, A. A. 1912. Jevons's Theory of Political Economy. *American Economic Review* 2, 566–589.

(Bekker Zsuzsa)

Alfred Marshall

(1842–1924)

Natura non facit saltum, azaz, a természetben nincsenek ugrások. Marshall fő művének mottója jelzi szerzőjének az evolúcióhoz, a 19. század gondolkodóit izgató nagy kérdéshez való viszonyát. Ezen alapállás azonban nemcsak a közgazdasági folyamatokról való gondolkodását, hanem a közgazdaságtani nézetekhez, a közgazdasági teóriához való viszonyát is jellemzi. Amennyire a kortárs Jevons, Menger és Walras, a marginalista forradalom protagonistái koncepciójuk újdonságát emelték ki, vagy a korábbi nézetektől való távolságtartást emelték ki, Marshall annyira nyomatékosan hangsúlyozza a folytonosságot az elődök nézeteivel. És valóban, az 1890-ben megjelent mű, a *Principles of Economics*, azaz, „A közgazdaságtan alapelvei”, alig húsz évvel a fordulatot hangsúlyozó és hozó művek után az új *ortodoxia* hangján szólal meg, megte-remtve már azt a konszolidált keretet, azt a lecsiszolt koncepciót, ami a közgazdaságtani nyelv és problémakezelés lesz a következő évtizedekben, s ami nem sugall törést a klasszikus iskola és a modern közelítés között. A *neoklasszikus világnézet* érett, átgondolt, „klasszikus” műben lép színre.

Alfred Marshall 1842-ben született Londonban. A 60-as években Cambridge-ben matematikát hallgatott. Kiváló eredményei biztosították a tudományos karrier lehetőségét; korábbi terveit, hogy egyházi szolgálatba lép, feladta. A matematika és a molekuláris fizika tanulmányozásától elfordult és az emberi viselkedés erkölcsi alapjainak tanulmányozásában merült el. 1868-tól az erkölcsstudományok részeként politikai gazdaságtant tanított. Ebben az időben, miután J. S. Mill Alapelveit már áttanulmányozta, a ricardói és smithi elmélet matematikai formában való megfogalmazásával foglalkozott. 1877-ben Bristolban lett professzor, ugyanis cambridge-i állása elhagyására kényszerült, mivel ott a cölibátus akkor még kötelező volt. Feleségével, Mary Paley Marshallal (1850–1944) közösen írt könyve, „Az ipar gazdaságtana”, egyben első jelentős publikációja. Cambridge-be csak 1884-ben került vissza, ahol 1908-ig, nyugalmába vonulásáig vezette a tanszéket. Cambridge-ben a közgazdaságtan és a politikatudományi oktatás önálló programmá válását csak 1903-ben sikerült elérnie, addig a közgazdaságtant a történelem és erkölcsstudományok keretében oktatták.

Cambridge-i kinevezése idején voltaképpen még csak egyetlen, a feleségével együtt publikált könyv fűződött nevéhez, de kortársai már ekkor a „politikai gazdaságtan új iskolája” vezérének tekintették. Jevons korai halálával a központi szerep Marshallé lett, mely szituációt elfogadta és tudatosan vállalta is. A kiválóan tehetséges kortárs, a matematikus-közgazdász Edgeworth (1845–1926) ilyen iskolateremtő funkció betöltésére nem volt alkalmas. Mikor 1890-

ben a *Principles*, az akkor még csak az alapelvek első kötetének szánt mű megjelent, nézetei előadásai alapján és tanítványai révén már ismertek voltak. A kötet általános elismerést váltott ki, sokan Smith *Wealth of Nations*-éhez hasonlították. A közvetlen belföldi siker még átütőbb volt, a külföldi fogadtatás talán csak azért hasonlítható kevésbé a nagy elődéhez, mivel a század végére a közgazdaságtani kultúra szélesebb körűvé válásával nem volt olyan módon hiánypótló, s majdnem előzmény nélküli általános, rendszerezett, összefoglaló kifejtése a közgazdaságtannak, mint Smith műve egy évszázaddal korábban. Az „Alapelvek” Marshall életében nyolc kiadást ért meg.

A könyv befogadását az átgondolt, kiérlelt koncepció mellett megírás-módja is segítette. Művét tudatosan széles körű, művelt közönségnek szánta, az üzletembereket is olvasói között szerette volna látni. Eltérően Jevonstól és Walrastól, tárgya kifejtésében a matematikai képzettség és gondolkodásmód csupán a logikai struktúra kialakításánál, a rendszer összerakásánál és feszessé tételében van jelen. A matematikai szimbólumok és a diagramok lábjegyzetekben, illetve a függelékben kapnak helyet, illusztratív és tisztázó szerepet szánva nekik. A mai olvasó helyenként körülményesnek vagy ódon hangzásúnak találhatja a szöveget, s néha magától értetődő dolgok, közgazdasági koncepciók kifejtésének tekinti. Visszatekintve tudnunk kell, hogy ezek sokszor éppen a marshalli mű hatásaként váltak elemi közgazdasági ismereteink és tudatunk részévé. Azáltal például, hogy a cím nem „*politikai gazdaságtant*” hanem „*gazdaságtant*” jelöl, az a *váltás* jut kifejezésre, hogy nem a nemzet gazdálkodásának egésze, hanem a *gazdálkodással foglalkozó részek, egyének gazdálkodásánál foglalkozunk*. Mikor ismerős mikroökonómiai fogalmainkkal találkozunk, tudnunk kell, hogy a *modern mikroökonómia* szubsztanciális *alapvetése* innen származik. (A mikroökonómia szó későbbi eredetű. Ragnar Frischnek (1895–1973) tulajdonítják a mikro- és makro- előtagok közgazdasági kategóriáknál való alkalmazását. A rész és az egész viszonya, azaz, a gazdaság egységeinek, részeinek kapcsolatelmzése, illetve az aggregált kategóriáknak, az egésznek a vizsgálata rejlik a megkülönböztetés mögött.)

A korabeli közgazdász, aki a klasszikus szövegekből sajátította el közgazdasági ismereteit, bizalommal, befogadóképpen tudott a közgazdaságtudomány új verziójára tekinteni, mivel régi tudásanyagából sok alapvető ismeretet azonosíthatóan megtalált, az új elemzési technikák jól integrált készletét kapta kézhez anélkül, hogy nehezen elsajátítható új matematikai tudással kellett volna rendelkeznie, amit ráadásul úgy adtak a kezébe, hogy az nem lezárt rendszer, hanem megoldásra váró problémák is azonosíthatók benne. Az 1776-tól, Smith főművének megjelenésétől számított bő másfél évszázadban a közgazdasági tudat alapelemeit lényegében három mű, „A nemzetek gazdagsága”, J. S. Mill 1848-as megjelenésű „A politikai gazdaságtan alapelvei”, és Marshall „A köz-

gazdaságtan alapelvei” formálta, – ráadásul az utóbbi két mű, minden innovatív és kreatív eleme ellenére, a folytonosságtudatot hangsúlyozta és erősítette.

Marshall *intellektuális gyökerei* könnyen felfedezhetők. Közgazdászként a Smith–Ricardo–Mill tradíció alapján képezte magát. S minthogy először Mill művén keresztül került kapcsolatba a közgazdaságtannal, végig respektussal kezeli. Az „Alapelvek”-ben ezenkívül csupán *Cournot-ra* (1801–1877) és *von Thünenre* (1826–1863) hivatkozik, akik a közgazdaságtani problémák matematikai megfogalmazásában emelkedtek ki. Voltaképpen Jevons, Dupuit, Jenkins, sőt Walras teljesítményét sem említi. Többen úgy kommentálják, hogy amennyire méltányos volt elődeihez, annyira méltánytalanul hagyta figyelmen kívül kortársai teljesítményét. Schumpeter jegyzi meg, hogy voltaképpen a kortársi teljesítményekre nem volt közvetlen szüksége, saját eredeti megoldásmódként olyan problémákat is tudott exponálni és megoldani, ami az objektív történetírás szerint esetleg más kortárs vagy egy előd teljesítményének tartható. (Pl. Dupuit: fogyasztói járadék – Marshall: fogyasztói járadék.)

Marshall az „Alapelvek”-et az 1890-es megjelenésekor első kötetként jelentette meg. Terv szerint a második kötet tartalmazta volna a külkereskedelmet, a pénzt, a konjunktúraciklusokat, az adózást, a kollektívizmus kérdését és a jövő kilátásait. E formában ez a feladattömeg nem vált kidolgozott életművé. Voltaképpen e penzum részei a végül is önálló kötetként megjelent „Ipar és kereskedelem” (1919) és „A pénz, hitel és kereskedelem” (1923). Marshall mindent csiszoló, teljességre törekvő módszerével kapcsolatos, hogy művei sokszor több évtizedes előkészület után jelentek meg, s akkor néha már nem is hatottak újdonságként, mivel közgazdászok generációi ismerték ezeket előadásából. Pigou jegyzi meg a pénzügyelmélettel kapcsolatban, hogy Marshall bizonyos fokig hátráltatta a fejlődést, mert mindenki tudta, hogy készül megírni a művet, s az is világos volt, hogy mindenkinek több ismerete van, ezért mások visszariadtak attól, hogy előtérbe kerüljenek a munkának.

Marshall az „Alapelvek”-ben a klasszikus tradícióból indul ki, és az ár- és értékelméleten kívül az elosztás, valamint a növekedés kérdéseit is tárgyalja. Minthogy a marginalista forradalom elsődlegesen a klasszikusok érték- és ár-elméletével kívánt radikálisan szakítani – amely a hosszú távú egyensúlyi ár meghatározásával volt elfoglalva, s a termelési költségeken alapuló érték-konceptiókkal dolgozott – a marshalli koncepció *szintézisre törekvő* volta úgy jelenik meg, hogy e radikális szembefordulásra olyan elméletet dolgozott ki, amely *mindkét oldalt* egyaránt figyelembe veszi. Eredményként *a csereérték és a használati érték teljesen integrált koncepcióját* kapja, s tisztázza mind a kínálati oldal, mind a keresleti oldal szerepét az áralakulásban. A fogyasztók hasznosságmaximáló és a termelők profitmaximáló törekvéséből kiindulva kidolgozza a keresletnek a határhaszon elemzésén és a termelésnek a határtermelékenységen alapuló, egymással kölcsönösen összefüggő elméletét. Az időtényező bevezeté-

sével és figyelembevételével érzékelhetők azok a különbségek, amelyek a klasszikus közelítés és a gazdálkodó egyénre koncentrált új vizsgálati fókuszról következnek.

A hét könyvre tagolt „Alapelvek”-ben az ötödik könyv foglalkozik a kereslet és kínálat egyensúlyának elméletével. Ez tartalmazza a rendszer egészének működésére vonatkozó elemzés magvát. Elemzési módszere itt és a könyv egésze során is az ún. *parciális egyensúlyi elemzés*. Evvel figyelmét egy adott piac, adott vállalat, a fogyasztó vagy a gazdaság egy keresztmetszetére tudta összpontosítani, miközben egyéb területeket változatlanul tekintett. E módszer összhangban van Marshallnak a közgazdaságtan egészére vonatkozó azon koncepciójával, hogy a való világ problémái és feltételei képezzék a vizsgálat tárgyát. Azáltal viszont, hogy *a parciális elemzések szisztematikusan végighaladnak* a gazdaság és a problémák különböző metszetein, a parciális, a részleges elemzés a megoldásokat „*az egész problémakör többé-kevésbé teljes megoldásává kombinálja*” – jegyzi meg az ötödik könyvben.

Marshall, bár erőteljesen hangsúlyozza a folytonosságot, és nem az új megoldások kiemelését tekinti feladatának, számtalan innovatív elemmel gazdagította a rendszert, nem beszélve magáról a szintézis jelentőségéről. Elsőként mutatta meg, hogy *a tökéletes verseny nem mindig output-maximáló*, hogy növelhető a kibocsátás, ha korlátozzuk a csökkenő hozadékkal termelő iparágakat és elősegítjük a növekvő hozadékú ágak expanzióját. Az *különböző időtávok bevezetésével* (i) részben a realista elemzés feltételrendszerét tisztázta és teremtetette meg, (ii) részben a *klasszikus iskola* hosszú távú elemzése és a *marginalista* fordulattal előtérbe kerülő rövid távú *szemlélet közötti* logikai kapcsolatot, annak tartalmi következményeit *tisztázta az ár- és értékelmélet szempontjából*. (iii) Ezzel a tisztázással egyúttal elmozdította a következő generáció közgazdasági elemzését a rövid távra koncentrált közgazdaságtani vizsgálatok irányába. Számtalan új *fogalmat* vezetett be és általuk olyan fontos összefüggéseket tisztázott, amelyek közgazdasági kifejezésmódunk mindennapjaihoz tartoznak (termelési tényező, rugalmassági mutatók, külső és belső gazdaságosság, kapcsolt kereslet és kínálat stb.). Dolgozott olyan sajátos fogalomrendszerrel is, ami, ha ma az általa használt formában nem is közvetlen elemzési eszköz, de fontos közgazdaságtani problémákat értetett meg és új kutatásokra inspirált (reprezentatív vállalat, fogyasztói járadék, kvázi járadék stb.). (Bővebben lásd a bevezető tanulmány és az eredeti szövegrészek alapján.)

Marshall iskolateremtő közgazdász, a *cambridge-i iskola* megalapítója. *Magnum opusát* szinte közgazdasági bibliaként olvasták generációk. Ez az iskola az 1920-as és 30-as években jutott igen kiemelkedő szerephez. Ekkor a legfontosabb képviselői A. C. Pigou (1877–1959), Marshall utóda, a jóléti közgazdaságtan egyik megalapítója, valamint J. M. Keynes (1883–1946), a század talán leghatásosabb közgazdásza.

Marshall jelentősége nemcsak abban áll, hogy az előző generációk szellemi teljesítményét saját kora nézőpontján keresztül analitikus eszközeivel értékelve integrálta a közgazdaságtan marshalli rendszerébe, hanem művével *önmagán túlmutatva mintegy kutatási programot* adott a következő generációnak. Elemzése statikus volt, de a közgazdasági *dinamika irányába* mutatott. Vállalat-elemzése a *monopolista verseny* elméletének kidolgozása irányába jelezte a továbblépés útját. Hatása a kvantitatív elemzések felvirágzására is rendkívül erőteljes volt. A valóságközeliségre, a közgazdaságtan gyakorlati relevanciájára tett hangsúlyával azt segítette elő, hogy a mennyiségekben gondolkodásnak nemcsak *matematikainak, hanem a numerikusnak* is kell lennie, statisztikailag mérhetővé kell válnia. Ha a harmincas évek fejleményeit megvizsgáljuk, a sugallt kutatási feladatok és a közgazdaságtan akkori fontos teljesítményei közötti megfelelés figyelemre méltó. Az *önmagán túlmutató hatás* a közgazdaságtannal kapcsolatos felfogásából is következik: „A gazdasági tan nem konkrét igazságok tárháza, hanem a konkrét igazság felfedezésére szolgáló eszköz.”

FŐBB MŰVEI

- 1879a. *The Pure Theory of Foreign Trade. The Pure Theory of Domestic Values.* Magánkiadás. Újranyomva 1930. London: London School of Economics.
 1879b. (társszerző M. P. Marshall) *The Economics of Industry.* London: Macmillan.
 1890. *Principles of Economics.* Vol. I. London: Macmillan.
 1919. *Industry and Trade.* London: Macmillan.
 1923. *Money, Credit and Commerce.* London: Macmillan.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Coase, R. H. 1975. Marshall on method. *Journal of Law and Economics* 18(1), April, 25–31.
 Eshag, E. 1963. *From Marshall to Keynes: An Essay on the Monetary Theory of the Cambridge School.* Oxford: Blackwell.
 Friedman, M. 1949. The Marshallian demand curve. *Journal of Political Economy* 57(6), December, 463–495.
 Frisch, R. 1950. Alfred Marshall's theory of value. *Quarterly Journal of Economics* 64, November, 495–524.
 Guillebaud, C. W. (szerk.) 1961. *Alfred Marshall: Principles of Economics.* 2 vols. 9. kiadás. London: MacMillan.
 Keynes, J. M. 1924. Alfred Marshall, 1842–1924. *Economic Journal* 34, September.
 Keynes, J. N. 1891. *The Scope and Method of Political Economy.* London: Macmillan.
 Mynt, H. 1948. *Theories of Welfare Economics.* London: London School of Economics.
 Marshall, M. P. 1944. *What I Remember.* Cambridge: Cambridge University Press.
 Robbins, I. C. 1928. The representative firm. *Economic Journal* 38, September, 387–404.
 Robertson, D. H.–Sraffa, P.–Shove, G. 1930. Increasing returns and the representative firm. *Economic Journal* 40, March, 76–116.

- Schumpeter, J. A. 1941. Alfred Marshall's Principles: a semi-centennial appraisal. *American Economic Review* 31, June, 236–248.
 Sraffa, P. 1926. The laws of return under competitive conditions. *Economic Journal* 36. 535–550.
 Whitaker, J. K. (szerk.) 1975. *The Early Economic Writings of Alfred Marshall, 1867–1890.* 2 vols. London: MacMillan.
 Whitaker, J. K. 1982. The emergence of Marshall's period analysis. *Eastern Economic Journal* 8. January. 15–29.
 Wolfe, J. N. 1956. Marshall and the trade cycle. *Oxford Economic Papers* 8, February, 90–101.

(Bekker Zsuzsa)

Carl Menger

(1840–1921)

Menger az angol Jevonssal és a svájci-francia Walrassal együtt a *határhaszon-elemzés létrehozója*, s mint ilyen, voltaképpen a modern neoklasszikus közgazdaságtan kialakulását megalapozó tudós. Ugyanakkor az *osztrák iskola* alapítójaként is őt kell megnevezni, amely iskola a közgazdaságtani gondolkodásban önálló arculattal rendelkező, különálló tradícióként jelent meg az elmúlt száz év során. Az osztrák iskola legjelentősebb képviselői közé tartozik még E. Böhm-Bawerk (1851–1914), F. Wieser (1851–1926), L. Mises (1881–1973), F. A. Hayek (1899–1992) és bizonyos megszorításokkal J. A. Schumpeter (1883–1950).

Menger Galíciában született. A bécsi majd a prágai egyetemen jogot és politikai gazdaságtant tanult, a krakkói egyetemen doktorált. Munkáját újságíróként kezdte, majd 1871-ben osztrák közzszolgálatba lépett. Ebben az évben jelent meg „A közgazdaságtan alapelvei” című műve, melyet a bécsi egyetemre nyújtott be habilitációra. Ez tekinthető fő művének, ebben fejt ki a közgazdasági elemzésben fordulatot megalapozó koncepcióját. Itt kezdődött sikeres akadémiai pályafutása. 1876-ban Rudolf trónörökös nevelője lett, két éven át kísérte utazásai során. 1879-ben a bécsi egyetem politikai gazdaságtan tanszékét nyerte el, ahonnan 1903-ban vonult vissza, hogy a továbbiakban csak kutatással foglalkozzon. 1921-ben halt meg, Bécsben.

A közgazdaságtan története *szubjektív értékelméletére alapozott gazdaságelmélete*, az elhíresült módszertani vita kapcsán kifejtett *metodológiai nézetei*, valamint *iskolateremtő szerepe* miatt tarja számon Menger munkásságát.

Fő művében meg kívánta mutatni, hogy az *értékelmélet* megfelelően, egyben *egységes keret*et adva meg tudja oldani azokat a problémákat, amelyekkel a korábbi gondolkodók szembesültek. Kifejtésmódja más tradíciót tükröz, mint

Jevonsé és Walrasé. A kifejtés egyáltalán nem formalizált, nem matematikai. Logikai, oksági összefüggések láncolatán keresztül magyarázza a kapcsolódásokat. Az arisztoteleszi filozófia hagyományain építkezve abból indul ki, hogy minden az ok és okozat törvényének van alávetve.

Lépésről-lépésre, gondos definiálással meghatározza a javakat, a gazdasági javakat, a javak különböző osztályait (alacsonyabb rendű, magasabb rendű javak), s ezek összekapcsolódásának láncolatát. Az emberi szükséglet, ennek felismerése, tudása és kielégítése, a szűkös javakkal végzett célszerű gazdálkodás fűzi egységes egészbe a rendszert.

A javak azáltal válnak értékesé, hogy a fogyasztó szükségletének kielégítésében az egyén számára más-más fontosságúak. A fogyasztó szükségletét közvetlenül kielégítő javak (első rendű javak, például kenyér) fontosságán keresztül határozódnak meg a magasabb rendű javak (például liszt-búza-a termeléshez szükséges eszközök láncolatának) értékei. Az oksági láncra a gazdaság, a termelés egész struktúráját sikerült felfűzni, ahol az oksági kapcsolat – s ezen keresztül a javak értékelése – a fogyasztótól (közvetlen szükségletétől) kiindulva halad magasabb és magasabb rendű javak irányába, azaz a termelés, a termelési tényezők értékelése felé.

Ez az elméleti közelítés olyan kérdéseket is hangsúlyozott, melyek Jevonsnál és Walrasnál kevésbé voltak jelen. Menger (i) a termelési tényezők érték-magyarázatát a rendszer integráns részévé tette, (ii) hangsúlyozta a magasabb rendű javak közötti komplementaritást, (iii) a tudás fontosságát, a bizonytalanságot a rendszer alapelemeiként kezelte.

Rendkívül fontosnak tartva a fő művében alkalmazott módszertan lényegi eltéréseit a kortárs nézetektől, szisztematikusan foglalkozik a közgazdaságtan és általában a társadalomtudomány módszertanával (1883.). Menger az elméleti elemzés fontosságát hangsúlyozva veszi védelmébe a társadalomtudomány elméleti módszerét, és ebből kiindulva bírálja a német történelmi iskola eltérő nézeteit.

A közgazdaságtan történetének egyik legjelentősebb módszertani vitája alakult ki Menger és G. von Schmoller (1838–1917) között. A társadalmi jelenségek organikus interpretációjához kapcsolódik Menger módszertanának további fontos eleme, az „atomisztikus” módszer, ami módszertani individualizmusként vált ismertté.

FŐBB MŰVEI

1871. *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. Angolul: *Principles of Economics*. (F. A. Hayek bevezető tanulmányával) New York, London: New York University Press, 1981.

1883. *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere*. Leipzig. Angol nyelven megjelent: *Problems of Economics and Sociology*, Urbana: University of Illinois Press, 1963. (Ed.: L. Schneider)

1884. *Die Irrtümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie*. Wien.

1887. *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. Wien.

1892. Die Valutaregulierung in Österreich-Ungarn. *Conrad's Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. 3.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Hayek, F. A. 1978. *The Place of Menger Grundsätze in the History of Economic Thought*. Magyarul in: F. A. Hayek: *Piac és szabadság*. Budapest: KJK. 1995.

Hayek, F. A. 1981. Carl Menger. Introduction to Carl Menger. In: *Principles of Economics*. New York, London: New York University Press, 11–36.

Hicks, J. R. és Weber, W. (szerk.) 1973. *Carl Menger and the Austrian School of Economics*. Oxford: Calderon Press.

Jaffé, W. 1976. Menger, Jevons and Walras de-homogenized. *Economic Inquiry*. 14(4), December, 411–425.

Schumpeter, J. A. 1951. Carl Menger, 1840–1921. In: Schumpeter, J. A.: *Ten Great Economists*, New York: Oxford University Press.

Mises, L. von. 1978. Carl Menger and the Austrian School of Economics. In: Mises, L. von.: *The Clash of Group Interests and other Essays*. New York: Center for Libertarian Studies.

Schmoller, G. von. 1883. *Zur Methodologie der Staats- und Sozialwissenschaften*. In: *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft in deutschen Reich*, 974–994.

(Bekker Zsuzsa–Hild Márta)

Vilfredo Pareto

(1848–1923)

A szociológus – közgazdász Pareto a walrasi tradíciót képviselő lausanne-i iskola kimagasló képviselője.

Párizsban, 1848-ban született olasz arisztokrata apa és francia anya gyermekeként. A torinói egyetemen először matematikusi és fizikusi, majd mérnöki diplomát szerzett. Mérnökként és üzletemberként dolgozott Olaszországban mindaddig, míg 1892-ben, Walras nyugdíjba vonulásakor, fel nem ajánlották részére a lausanne-i egyetem politikai gazdaságtan tanszékét, melyet elfogadott. Ekkor már több mint egy évtizede foglalkozott közgazdasági kérdésekkel. Az egyetemi tanítástól a század elején részlegesen visszavonult. Fő érdeklődése ekkor a szociológia irányába fordult. 1911-ben hagyta abba a tanítást, amikor bevezették a társadalomtudományok oktatására kidolgozott reformját a lausanne-i egyetemen.

Szociológiai és közgazdasági munkái egyaránt nagy nemzetközi visszhangot keltettek. Szociológiai munkái azonnali sikert hoztak számára, a 30-as években egész divathullámot okoztak. Közgazdasági munkái – részben a nehezebb befogadhatóság miatt – viszonylagos késéssel váltak a közgazdasági tudat részévé. Két fő elméleti közgazdasági munkája az 1897-ben megjelent két kötetes *Cours d'économie politique* és az 1906-ban megjelent *Manuel d'economica politica*.

Pareto közgazdasági nézetei a walrasi rendszerben gyökereznek. Tiszta elmélete szinte teljesen a nagy előd alapvetésén épül. Különösen igaz ez első művére. Voltaképpen itt is egy szimultán egyenletrendszer révén megfogalmazott általános egyensúlyelméletéről van szó. Később elszakadt a walrasi értékelmélettől, és az Edgeworth–Fisher-féle közömbösségi görbe-apparátus segítségével fejtette ki nézeteit. Eltávolodott Walras termelés-, tőke- és pénzelméletétől is. Több ponton fejlesztette a rendszert. Az 1906-os „Kézikönyv” – különösen annak francia kiadása, amelyben a matematikai függelék jelentősen átdolgozta – tartalmazza elméletének legfejlettebb változatát. Ugyanakkor műveiben, mivel elmélete kifejtésében a szociológia, a filozófia és a metodológia területeire is átlép, gyakran Walras nézeteitől teljesen eltérő álláspontra jut. Ilyen például az a felfogása, hogy az alapvetően statikus társadalmi struktúrákból következően a civilizált társadalomban az egyének döntően a elméleti *homo oeconomicus* viselkedésével ellentétes módon cselekszenek.

Paretót ma úgy értékelik, mint a „tudományos” – azaz az erősen formalizált, neoklasszikus világnéző – közgazdaságtan egyik megalapítóját. Személyes hozzájárulását *három területen* emelik ki: (i) bebizonyította, hogy az általános egyensúlyelmélet létrehozható a *hasznosság ordinális értelmezése* mellett, (ii) kialakított egy olyan jövedelemelosztási szabályt, a sokat vitatott *Pareto-törvényt*, mely az alkalmazott közgazdaságtan egyik úttörő megnyilvánulása; s végül legfőbb és legjelentősebb teljesítménye (iii) a *Pareto-optimalitás*, illetve *Pareto-hatékonyság* koncepciójának meghatározása, amely a jóléti közgazdaságtan teóriáinak kialakításához vezetett.

Valószínű, hogy a hasznosság mérhetőségének lehetőségét, azaz a hasznosság kardinális értelmezését Pareto nem zárta ki teljesen. A „Kézikönyv”-ben azonban már közömbösségi görbékkel dolgozik, bebizonyítva, hogy az egyensúlyelmélethez elégséges a hasznosság ordinális felfogása.

A Pareto-törvényt jövedelemegyenlőtlenségi vizsgálatokra használják. Három változatot is megfogalmazott, s maga is végzett becsléseket. A legegyszerűbb változat a $N(x) = A/x^\alpha$, ahol $N(x)$ azoknak a száma, akik x -szel egyenlő vagy nagyobb jövedelemmel rendelkeznek. Az α értékét időben meglepően konstansnak találták.

A Pareto-optimalitáson mai formában értett összefüggést – senki helyzete sem javítható anélkül, hogy valakinek a helyzete ne romolna – a „Kézikönyv”-

ben fogalmazta meg, bár már előző művében, a „Tananyag”-ban is tárgyalta a problémát. Edgeworth is foglalkozott olyan helyzettel, amelyben minden egyes egyén optimális helyzetet ért el a többiek hasznosságát adottnak véve, Pareto volt azonban, aki az általa megfogalmazott koncepció elméleti jelentőségét és következményeit is meglátta. Már a „Tananyag”-ban kifejti, hogy e fogalom független az intézményi feltételektől és az elosztási megfontolásoktól. A „Kézikönyv”-ben fogalmazza meg azonban azt a nagy jelentőségű összefüggést, a jóléti közgazdaságtan első teóriáját, hogy a versenyegyensúly Pareto-optimális helyzetet hoz létre. Tentatív formában megjelenik a második teorema is, azaz, hogy a kezdeti erőforrások megfelelő elosztásából bármely Pareto-optimum elérhető versenyegyensúlyként.

A neoklasszikus paradigma a Pareto-hatékonyság koncepciója nélkül nem teljes, szervesen összetartoznak.

FŐBB MŰVEI

- 1963–1984. *Ouvres complète de Vilfredo Pareto*. (Szerk.: G. Busino), Geneva: Librairie Droz. 28 kötet.
 1896–1997. *Cours d'économie politique*. 2 kötet. Lausanne: Librairie de l'Université.
 1906. *Manuel d'economica politica*. Milan. Societe Editrice Libreria.
 1910. Walras. *Economic Journal* 20, 138–139.
 1916. *Trattato di Sociologia Generale*. 4 kötet. Florence: Barbera.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Amoroso, L. 1938. Vilfredo Pareto. *Econometrica* 6, 1–21.
 Atkinson, A. 1975. *The Economics of Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
 Barone, E. 1908. Il Ministro della produzione nello stato collettivista. *Giornale degli economisti* 37, 267–293, 391–414.
 Cappa, A. 1924. *Vilfredo Pareto*. Turin: Gobetti.
 Edgeworth, F. Y. 1881. *Mathematical Psychics*. London: Kegan Paul.
 Fisher, I. 1896. Vilfredo Pareto: La courbe de la repartition de la richesse. (Ismertetés). *Yale Review* 5, 325–328.
 Pantaleoni, M. 1923. Vilfredo Pareto. *Economic Journal* 33, 582–590.
 Schumpeter, J. A. 1949, 1965. Vilfredo Pareto. In: *Ten Great Economists*. New York: Oxford University Press. 110–142.
 Wicksell, K. 1897. Vilfredo Pareto: Cours d'économie politique. Újranyomva 1958. In: *Selected papers of Knut Wicksell*. (Szerk.: E. Lindahl). Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958, 141–158.

(Bekker Zsuzsa)

Léon Walras

(1834–1910)

„A gazdasági egyensúlyelmélet adja Walras halhatatlanságra való jogát, ez a nagy elmélet, melynek kristálytiszta gondolatmenete megvilágította a tisztán gazdasági kapcsolatok struktúráját egyetlen alapvető elv fényénél.” – írja Schumpeter (1952). Walras a marginalista forradalom egyik főszereplője az angol Jevonssal (1835–1882) és az osztrák Mengerrel (1840–1921) együtt. Ezen belül az ő nevéhez kötődik az *általános egyensúlyelmélet* matematikai formában való megalapozása és kifejtése.

Walras a franciaországi Evreux-ben született holland ősök leszármazottjaként. Minthogy neve holland eredetű, a francia hangtani szabályokkal ellentétben ő maga ragaszkodott neve kiejtésénél a szóvégi „s” kimondásához. Apja *Antoine-Auguste Walras* (1801–1866) maga is ősmarginalista, korai munkáiban azt fejtegette, hogy a „szubjektív szűkösség” az érték oka, s hogy a matematika haladása a közgazdaságtan fejlődésének a záloga. Walras szellemi arculatának formálódására a matematikus-közgazdász *Cournot*-n kívül apja nézetei hatottak leginkább. A filozófiatanár és közgazdász apa világképe fia társadalmi reformelképzeléseiben is markáns nyomot hagyott. Walrast fiatal éveiben a korra jellemző forradalmi romantika nézetei megérintették, magát később is szocialistának vallotta, amit 19. századi társadalmi reformer értelemben kell felfognunk.

Párizsban az *École Polytechnique*-ben próbált továbbtanulni, ahol kétszer sem sikerült felvételt nyernie matematikai hiányosságai miatt, pedig második alkalommal már *Cournot* alapművét tanulmányozta. Végül is bányamérnök-hallgató lett, innen származtak voltaképpen matematikai ismeretei. Egy ideig újságírói tevékenységet folytatott, majd apjának tett ígérete nyomán, hogy annak életművét folytatja és beteljesíti, olyan tanulmányokat publikált, amelyek fokozatosan közelítették tulajdonképpen pályájához. 1860-ban egy lausanne-i konferencián két adózással kapcsolatos írást tett közzé, ennek alapján, erre emlékezve hívták meg 1870-ben a Lausanne-i Akadémiára, ahol politikai gazdaságtan tanszéket kapott és joghallgatókat tanított. Visszavonulásáig, 1892-ig itt dolgozott, ezen évek képezték legtermékenyebb, legkreatívabb korszakát. Tiszteletbeli professzorként tovább is fenntartotta az egyetemmel a kapcsolatot. 1910-ben halt meg.

Már korai munkájában, melyben Proudhon (1809–1865) utópikus szocialista nézeteit akarta megcáfolni, felismerte, hogy a *közgazdasági elmélet matematikailag kezelhető*. Ettől kezdve lényegében munkája jellegét illetően pontos elképzelései voltak. Lausanne-ba kerülése után nem sokkal, 1874-ben jelent meg *magnum opusának*, *A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi*

gazdagság elmélete c. művének első része, amelyet többször átdolgozott és bővített, s amelynek végleges formája 1926-ban jelent meg. (Az irodalomban a mű rövid hivatkozása vagy az „*Éléments*” vagy az „*Économie Pure*”.)

Ő maga a műben kifejtett *tiszta*, azaz *elméleti közgazdaságtant* csak egy átfogóbb koncepció részének tartotta. Felosztásában a közgazdaságtan egyéb ágai: az *alkalmazott gazdaságtan* és a *társadalmi gazdaságtan*. Az alkalmazott gazdaságtan az ember, mint termelő olyan kapcsolataival foglalkozik, amelyek az ideális versenyhelyzettől eltérnek. A társadalmi gazdaságtan a tulajdon, az elosztás és az igazságosság kérdéseit tárgyalja. Bár a nagy műre vonatkozó elképzelést nem tudta befejezni és teljesíteni, azaz, az *Éléments*-nak második és harmadik kötetét nem írta meg egységes kifejtésben, a megfelelő tématerületre vonatkozó írásait két kötetben összegyűjtve kiadta. 1896-ban jelent meg *Az alkalmazott politikai gazdaságtani tanulmányok* c. munkája, és, 1898-ban *A társadalmi gazdaságtani tanulmányok* c. kötete.

Bár a közgazdászok általában nem foglalkoznak az utóbbi két területen kifejtett nézeteivel, bizonyos tekintetben elavultnak minősítve társadalmi reformelképzeléseit, maga a fő mű rendszeralkotó funkciójának megértése hiányos, helye és jelentése félreérthető, ha a rendszert létrehozni kívánó alkotó elképzelésit teljesen figyelmen kívül hagyjuk.

A tiszta gazdaságtan Walrasnál lényegében nem más, mint az „*árak meghatározódásának elmélete a tökéletesen szabad verseny hipotetikus feltételei között*”. A tökéletes verseny feltevését első lépésnek tekintette annak a leírásában, ami majd egy reálisabb világot mutat be. Ezt olyan tudományos eljárásnak tekintette, mint amikor a mechanikában első közelítésként a súrlódásmentesség feltevését alkalmazzák. Másrésztől viszont egy olyan társadalmi modell megalkotásán fáradozott, amelynek a gazdasága az *igazságosság* bizonyos *elveinek megfelelően működik*. A természetjogi felfogás megkülönbözteti a disztributív és a kommutatív igazságot. A disztributív, az elosztó igazságosság a gazdagság személyek közötti megosztásánál veendő figyelembe; a *kommutatív igazság* viszont a *cserefolyamat igazságossága*, a cserében megvalósuló egyenlőség. A cserében a kicserélt áruk értékének egyenlőnek kell lennie, különben a részt vevő felek közül egyik nyerne, másik veszítené. A cserében akkor valósul meg ez az igazságosság, ha *két feltétel teljesül*: egyfelől, bármely árunak egy és csak egy ára van, helytől és időtől függetlenül, másfelől, az áruk ára megegyezik termelési költségükkel. Ez a kettős feltétel csak *tiszta verseny esetén valósul meg*. Így Walras megmutatta, milyen az igazságosság elvén alapuló gazdasági rendszer működése.

Walras általános egyensúly-elméletét több lépésben építette fel. Műve egymásra következő fejezeteiben, amiket leckéknek nevez, egyenletrendszerket ír fel, amivel a két árura vonatkozó cseréről áttér a több árut magában foglaló piacra. Ezek után bevezeti a termelést, a tőkeképződést és a hitelt, végül a

pénzforgalmat, majd elemzi a gazdasági fejlődést, monopóliumokat és az adórendszert. Ár- és egyensúlyelmélete az árak és mennyiségek *tökéletes piaci információ* melletti *szimultán meghatározódásán* alapul, a gazdaságot a kölcsönös függés, az *interdependencia* jellemzi. Az árak és a termelési tényezők szolgáltatásainak piacán akkor lesz egyensúly, ha 1. a kereslet és kínálat minden részpiacra megegyezik egymással, és 2. minden áru ára megegyezik termelési költségével. A megoldás *tátonnement* révén, azaz közelítési folyamatban jön létre. Logikailag az iterációs folyamatot a tökéletes és ingyenes információt biztosító *árverező* segíti. Formailag m fajta áru és n fajta termelési tényező árait és keresett–kínált mennyiségeit kívánjuk meghatározni, s az ezekre vonatkozó, éppen az ismeretlenek számával egyező egyenletrendszer szimultán megoldásáról van szó.

Walras művében nagy fontosságot tulajdonít a maximális kielégítettség elve meghatározásának és érvényesülésének. Szerinte a fogyasztó a szabad verseny feltételei között *szükségletei lehető legnagyobb kielégítettségét* szintén akkor éri el, amikor a már említett kettős feltétel megvalósul azaz, amikor minden szolgáltatásnak és terméknek egyetlen ára van a piacon, és amikor az eladási árak a termelési költséggel esnek egybe. Ugyanakkor Walras nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a gazdagság megfelelő újraelosztása révén a társadalmi gazdagságot növelni lehessen.

Különbséget tesz a szabad (tökéletes) verseny és a laissez-faire koncepció között, s ennek alapján állapítja meg az állam gazdasági szerepét. Az állam feladata, hogy fenntartsa a szabad verseny feltételeit. Az államnak akkor és úgy kell beavatkozni, hogy a természetes monopóliumokkal ne lehessen visszaélni az árformálásban; meg kell akadályozni, hogy a fogyasztót félreinformálják, s ezáltal megakadályozzák szükségletmaximáló tevékenységében; szerepet szán továbbá az államnak a közjavak termelésében és végül a pénzkibocsátásban.

Társadalmi reformelképzeléseiben az individualizmus és a kollektívizmus szintézisét próbálta kialakítani igazságossági elmélete révén. A feltételek egyenlőségének elve – azaz az esélyegyenlőség biztosítása – Walras szerint megkívánja, hogy a disztributív igazságosság elvét alkalmazzák. Amellett érvelt, hogy az egyének saját munkájuk eredményére jogot formálhatnak, a gazdagságban így keletkező különbségek teljesen igazságosak. A gazdagság más forrásaiból, például a földből származó jövedelemre az emberiség egészének van joga, ezért a föld állami tulajdona indokolt. Ezeket a nézeteit a közgazdász kortársak nem osztották. A természetjogi koncepció, amire nézeteit építette egy korábbi kor felfogását tükrözte.

Walras elméleti közgazdasági eredményei *befogadásával* kapcsolatos nagy áttörés lényegében halála után következett be. Ő maga keserűséggel élte meg e meg nem értést, pedig jelentős erőfeszítéseket tett arra, hogy a koncepció ismertté váljon. Még 1874-ben, főműve első részének megjelenésekor kapcsolat-

ba lépett Jevons-szal, s szinte a kor összes jelentős közgazdászával levelezésben állt. Jevons-szal együtt megpróbálták feltárni azoknak a közgazdászoknak a munkáit, akik a szubjektivista felfogáshoz, illetve a közgazdasági problémák matematikai megfogalmazáshoz hozzájárultak. Jevons elsősorban az előfutárok keresésében jeleskedett, míg Walras a kortársi kapcsolatokat ápolta.

Voltaképpen az ún. *lausanne-i iskola* létrejötté is e kapcsolatrendszerből nőtt ki. Ennek legfőbb és elsőrangú képviselője Walras egyetemi utóda, Vilfredo Pareto (1848–1923). A szűkebb körhöz tartozó jelentős képviselő még *Enrico Barone* (1859–1924), aki meggyőzte Walrast arról, hogy szükséges a rendszer részévé tenni a termelés technikai változását, s általában véve a határtermelékenységi elméletet. Leghíresebb hozzájárulása mégis az a cikk (Barone, 1908), ami elindította az ún. *szocialista kalkuláció* vitáját. Azt vetette fel, hogy egy kollektivisták államban a tervező szervnek lehetősége van, hogy központilag olyan ár kalkulációt végezzen, amely a maximális hatékonyság eléréséhez szükséges árakat kialakítja.

Az iskola közvetlen követői elsősorban olasz közgazdászok közül kerültek ki. A kor neves közgazdászai közül az amerikai Irving Fisher tartotta nagyra Walras munkáját. Angliában Alfred Marshall elutasító magatartásának következtében lényegében ignorálták szakmai jelentőségét. Hicks híres, 1934-es *Econometrica*-cikke irányította rá a nemzetközi figyelmet. Csupán 1954-ben fordították le angolra a főmű 1926-os kiadását. (Magyarul most, 2000-ben jelenik meg először Walras-szöveg.)

Walrasban ma elsődlegesen az általános egyensúlyelmélet megalkotóját tiszteljük, azt, hogy elsőként adta e koncepció világos és precíz megformálását a matematika nyelvét használva. Ugyanakkor saját teljesítményét ő elsősorban abban látta, hogy a hasznosság függvényekből a keresleti függvények levezetését rigorózan elvégezte és ezzel egyidejűleg bizonyította, hogy a szabad verseny bizonyos tekintetben egyúttal haszonmaximáló. Kora közgazdászai is elsődlegesen mint a határhaszon-elmélet többiektől független, történelmileg egyidejű felfedezőjét tartották számon. Schumpeter a legnagyobb közgazdásznak tartja, általános egyensúly-elméleti koncepcióját a közgazdaságtan csúcsteljesítményének tekinti.

FŐBB MŰVEI

- 1860. *L'Économie politique et la justice*. Paris: Guillaumin.
- 1874, 1877. *Éléments d'économie politique pure; ou théorie de la richesse sociale*. 2 parts. Lausanne: L. Corbaz; Paris: Guillaumin; Basle: H. Georg.
- 1886. *Théorie de la monnaie*. Lausanne: L. Corbaz.
- 1896. *Études d'économie sociale. (Théorie de la répartition de la richesse sociale.)* Lausanne: F. Rouge; Paris: F. Pichon.

1898. *Études d'économie politique appliquées. (Théorie de la production de la richesse sociale.)* Lausanne: F. Rouge; Paris: F. Pichon.
1905. Cournot et l'économie mathématique. *Gazette de Lausanne*, 13 July és *Revue d'Économie Politique*, January-February, 1962.
1926. *Éléments d'économie politique pure.* Édition définitive. Paris: Pichon; Lausanne: F. Rouge. (Angolul: ford. W. Jaffe; London: Allen & Unwin. 1954.)

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Arrow, K. J.– Hahn, F. H. *General Competitive Analysis.* San Francisco: Holden-Day.
- Barone, E. 1896. Studi sulla distribuzione. *Giornale degli Economisti* 12, February, 107–155, 232–252.
- Barone, E. 1908. Il Ministro della Produzione nello Stato Collettivista. *Giornale degli Economisti* 24, September/October, valamint In: Hayek, F. (szerk.): *Collectivist Economic Planning.* London: Routledge, 1935.
- Cassel, G. 1918. *Theory of Social Economy.* New York: Harcourt, 1932.
- Jaffé, W. 1969. A. N. Isnard, progenitor of the Walrasian general equilibrium model. *History of Political Economy*, 1(1), Spring, 19–43.
- Hicks, J. R. 1934. Léon Walras. *Econometrica* 2, October.
- Schumpeter, J. A. 1952. *Ten Great Economists.* London: Allen & Unwin.
- Weintraub, E. R. 1983. On the existence of a competitive equilibrium; 1930–1954. *Journal of Economic Literature* 21(1), March, 1–39.
- Weintraub, E. R. 1986. *General Equilibrium Analysis. Studies in Appraisal.* Cambridge: Cambridge University Press.

(Bekker Zsuzsa)